

Sondre Larsen Hirth

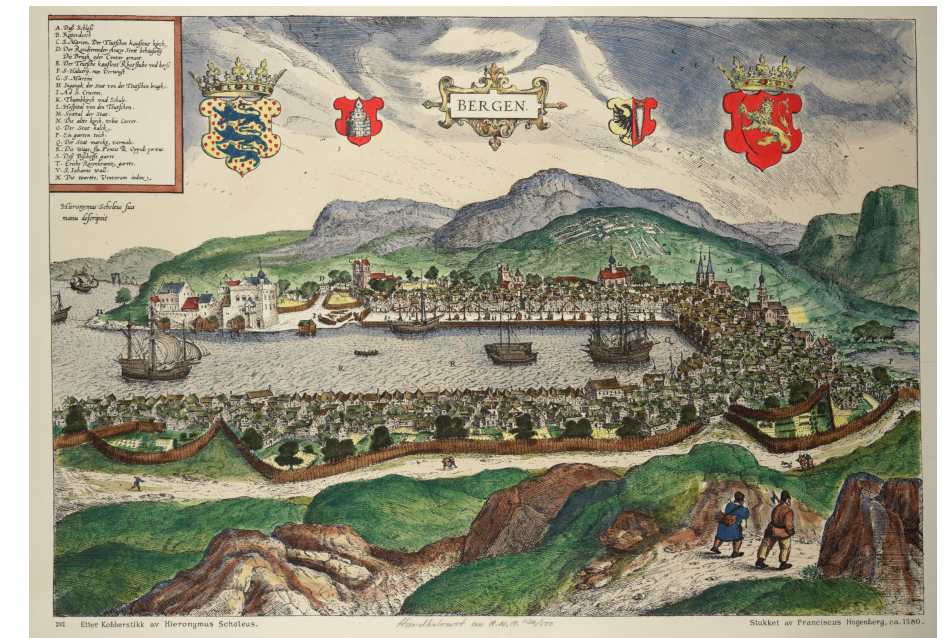
"...kongens høire haand, Danmarks sande lys."

En studie om Eske Billes tjenesteideal
1528-1537

Masteroppgave i historie

Veileder: Erik Opsahl

Trondheim, mai 2016

Sondre Larsen Hirth

"...kongens høire haand, Danmarks sande lys."

En studie om Eske Billes tjenesteideal 1528-1537

Masteroppgave i historie
Veileder: Erik Opsahl
Trondheim, mai 2016

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Omslagsbilde: Scholeussticket fra 1581 i farger.

Tegnet av Hieronymus Scholeus.

Prosjektbryggen

Sitat brukt i oppgavens tittel er hentet fra en oversettelse av Eske Billes liktale: J.O Wahl, «Esge Bilde. Lensherre paa Bergenhus 1529-37», i , *Bergens historiske forenings skrifter* nr.33, 1927

Forord

Å skrive en masteroppgave har vært en krevende, men lærerik prosess. Det endelige produktet viser på ingen måte de utallige timene med lesing, skriving, sletting og omskriving som ligger bak arbeidet. Men det som står igjen er det beste resultatet av et langt og intens arbeid. Det har på mange måter vært givende å få arbeide som en historiker og bidra til forskningen. Det er ingenting som fascinerer meg mer enn å komme nærmere fortiden og forstå den bedre.

En kan spørre seg selv hvilken profesjonsrelevans min masteroppgave har.

Læreplanen for historie som fellesfag inneholder kompetansemål hvor det står at elever skal finne og vurdere historisk materiale og bruke det i egne historiske framstillinger.¹ Dette er arbeid jeg selv har utført i masteroppgaven, noe som vil gjøre det enklere for meg å lage gode undervisningsopplegg for elevene der de skal finne og bruke historiske kilder. Når en selv har arbeidet med primærkilder, stiller en sterkere som historielærer og er bedre rustet til å arbeide med primærkilder sammen med elevene.

Tematikken for oppgaven faller inn under en periode i dansk og norsk historie som har blitt mye diskutert. Ved å lese forskningslitteratur om 1500-tallet, har jeg fått økt kunnskap om realhistorien. Denne kunnskapen gir meg en større faglig autoritet og kan bidra til en tydeligere formidling. Samtidig handler oppgaven om sammenhengen mellom aktører og strukturer i fortiden. Kunnskap om denne sammenhengen er en del av kompetansemålene i historiefaget som elevene skal arbeide mot.²

Jeg kunne nevnt flere grunner til at oppgaven er profesjonsrelevant, men jeg trenger også plass for å takke Erik Opsahl for god veiledning underveis i arbeidet. Han har fra starten kommet med konstruktiv kritikk og har vært en viktig støttespiller. Min medstudent Jon-Øivind Finbråten fortjener en takk for godt samarbeid og støtte underveis i arbeidsprosessen. Takk til Peter Astrup Sundt som har hjulpet meg å få oversatt Eske Billes liktale fra latin. Til slutt ønsker jeg å takke Martin Larsen Hirth og alle andre som har hjulpet meg med støtte, råd og tips. Uten dere hadde denne oppgaven vært betydelig vanskeligere å skrive.

Sondre Larsen Hirth

Mai 2016

¹ Utdanningsforbundet 2009.

² Ibid.

Innhold

Forord	ii
Kapittel 1-Innledning	1
1.1 Tema.....	1
1.2 Problemstilling og avgrensinger.....	2
1.3 Kilder og begreper.....	3
1.4 Historiografi og bakgrunn	7
1.5 Oppgavens struktur	12
Kapittel 2 - En viktig avgjørelse	15
2.1 Et tilbud fra kongen.....	15
2.2 Rådføring med svigerforeldre	17
2.3 Sammenfattende diskusjon.....	22
Kapittel 3 - Utførelsen av et embete.....	25
3.1 En utfordrende start.....	25
3.2 Mellom familien og tjenesten.....	27
3.3 En tidligere konge kommer til Norge.....	32
3.4 Sammenfattende diskusjon.....	36
Kapittel 4 – Borgerkrig, reformasjon og en ny konge.....	39
4.1 Herremøtet i Bud.....	39
4.2 Grevefeiden	42
4.3 Eske Bille hyllet den nye kongen	50
4.4 Ingen fredfull løsning	56
4.5 Sammenfattende diskusjon.....	62
Kapittel 5 - Eske Bille etter 1537- en epilog.....	65
Kapittel 6- Avslutning.....	69
Referanseliste	73

Kapittel 1-Innledning

1.1 Tema

Gjennom store deler av europeisk historie har det verdslige aristokratiet hatt en stor innflytelse på kontinentets politiske, sosiale og kulturelle utvikling. Adelen var makteliten som sammen med kongen og de geistlige, regjerte over resten av befolkningen. Dette var kjernen i standssamfunnet hvor verden bestod av tre stender: Førstestanden, som var de geistlige, hadde som oppgave å lære folk å leve etter Guds vilje. Den andre standen var ridderskapet som førte krig og beskyttet den tredje standen som var bøndene og resten av befolkningen.³ I Danmark og Norge på 1500- tallet regjerte kongen sammen med et lite antall høyadelige familier. Dette var eliten i samfunnet som satt med mest jord og hvor de mest prominente satt i riksrådene. I denne perioden økte brevkorrespondansen mellom denne eliten, og vi har bevart mange flere brev enn tidligere. Dette er brev som inneholdt mye informasjon om adelens handlinger, men også om dens lojalitet, identitet og tanker om tiden.

Eske Bille var en dansk adelsmann som i årene 1529 til 1537 satt som høvedsmann på Bergenhus slott. Han ble svigersønn av Henrik Krummedike, i perioder Norges mektigste verdslige adelsmann og unionskongens mest lojale representant i Norge. Eske Bille ble en nærliggende arvtaker som kongens lojale mann i Norge. Han fikk, gjennom sitt ekteskap med Henrik Krummedikes datter Sofie, økonomiske og ikke minst politiske interesser i både Danmark og Norge. Eske Bille ser ut til å ha vært en rettskaffen mann og viste flere ganger at han ønsket å følge lov og skikk i sin tid i Norge, selv om det ikke nødvendigvis gagnet han der og da.

Mange historikere har framstilt Eske Bille først og fremst som en kongeloyal adelsmann. Han så det nok som sin personlige interesse å bevare og styrke sambandet mellom Danmark og Norge.⁴ Historikeren Lars Hamre har beskrevet Eske Bille som en embetsmann forut for sin tid i form av hans evner til å være lojal mot kongemakten og i utførelsen av ulike plikter.⁵ Et interessant spørsmål som da oppstår, er om Eske Billes tjenesteforhold til kongemakten og selve innholdet i dette idealet var typisk eller utypisk for sin tid? Det er her snakk om en periode i Europa med en voksende statsmakt hvor adelsmenns kontakt med kongen i stor grad handlet om å ivareta egne interesser. Det gjaldt også danske adelsmenn.

³Alex Wittendorff, "På Guds og Herskabs nåde 1500-1600", i O.Olsen (red.), *Danmarkshistorie, bind 7*, København 1989: 26.

⁴ Lars Hamre, *Norsk politisk historie 1513-1537*, Samlaget 1998: 384.

⁵ Ibid: 448.

Historiefaget handler på mange måter om å studere fortidens handlinger og samfunn. Knut Kjeldstadli trekker her fram et spørsmål vi stadig kommer tilbake til i denne sammenheng: Er mennesket fritt eller bundet?⁶ På mange måter ble menneskers handlinger og valg i fortiden, som i dag, styrt av menneskeskapte strukturer. Sosiale, politiske og materielle strukturer blir et rammeverk som påvirker handlingene. Det er min oppfatning at vi i en slik tankegang raskt glemmer aktøren og de bevisste handlingene som ble tatt. Historiske aktører har også hatt en innvirkning som det er verdt å undersøke. Det er klart at ingen er fri fra sine omgivelser, men historie handler heller ikke utelukkende om struktur. Ved å studere en sentral høyadelsmann som Eske Bille og valgene han tok i tjenesten som kongelige embetsmann og dermed avdekke hans tjenesteideal, kan det gi oss innsikt i tidens adelskultur. Som en del av denne adelskulturen skal vi oppdage at «ære», og en opprettholdelse av den, var viktig for adelen.

1.2 Problemstilling og avgrensinger

Maktforholdet mellom kongemakten og de ledende aristokratene har variert gjennom middelalderen. Forholdet ble bestemt ut fra en rekke forhold, men kongen og aristokratiet var avhengig av hverandre for å markere sin status. Eske Bille var en viktig historisk aktør de siste tiårene før reformasjonen i Danmark og Norge. Han var en del av en maktkamp som stod mellom den danske kongemakten og det norske riksrådet om hvem som skulle ha kontroll over de norske slott og len og dermed kontrollen over Norge.

Lars Hamre har skrevet en utfyllende bok om den politiske historie i perioden 1513 til 1537. Her gir han nøye beskrivelser av viktige aktører i denne tiden gjennom analyser av relevante primærkilder. Mange av brevene han bruker som kildemateriale, er brev hentet fra Eske Billes privatarkiv og Lars Hamre skriver blant annet om Eske Billes virke i Norge. Han beskriver Eske Bille som en kongetro tjenestemann. Eske Bille satt egne interesser til siden i tjenesten for Fredrik I på Bergenhus slott. Hamre konkluderer derfor med å beskrive Eske Bille som særegen og "*ein embetsmannstypen som først vart vanleg i seinare tider.*"⁷

Jeg ønsker å ta utgangspunkt i denne karakterbeskrivelsen videre i mitt arbeid. Vi har her et bilde av Eske Bille som en adelsmann med egne ambisjoner og interesser, men som samtidig setter sine interesser til side for å tjene kongen. En kan spørre om hvor grensen går mellom en høyadelsmanns interesser og tjeneste for kongemakten.

Øystein Rian påpeker at adelen på 1500- tallet på ingen måte var politikere i ordets

⁶ Knut Kjeldstadli, *Fortida er ikke hva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Oslo 2010: 35.

⁷ Hamre 1998: 448.

moderne betydning. Det kunne være en byrde å etterkomme alle kongens kallelser ettersom adelen hadde store oppgaver med å forvalte eget gods. Adelen ivret derfor ikke etter å delta mest mulig i styre av landet. Den viktigste motivasjonen for å delta i styret og være i nærheten av kongen og hoffet, var for å fremme sin egen og slektens stilling.⁸ Dette punktet sier noe om adelens mentalitet og tjenesteforholdet til kongemakten. Tjenesten handlet i stor grad om å sikre egne interesser. Det er nok akkurat her Lars Hamre mener Eske Bille skilte seg ut som en embetsmann som til enhver tid utførte kongens ord og var mer kongelojal enn gjennomsnittlig. Vi vet at Eske Bille hadde mange interesser å ivareta hjemme i Danmark, noe oppholdet i Bergen gjorde vanskelig. Særlig etter Henrik Krummedikes død, henvendte enken og svigermoren Anne Rud seg til Eske Bille og ba om hjelp. Hun ønsket at Eske Bille og hans kone, Sofie Krummedike, skulle returnere til Danmark. Han ble derimot værende på Bergenhus og fortsatte sin tjeneste for kongen.

Jeg undersøker hvordan Eske Bille manøvrerte mellom egeninteresser og tjenesteforholdet til kongemakten for å finne ut om Eske Bille representerte et tjenesteideal preget av en sterkere kongelojal tjeneste enn vanlig i samtiden. For å avgrense problemstillingen, holder jeg meg til Eske Billes tid som høvedsmann på Bergenhus fra 1529 til 1537. Dette er en turbulent periode i norsk og dansk historie preget av endring og konflikt, men også kontinuitet. Ved å se hvilke avgjørelser Eske Bille tok, hvordan han handlet og ordla seg, kan vi kartlegge Eske Bille som adelsmann. Slik kan vi få kunnskap om en representant for datidens samfunnselite og hans relasjon til en kongemakt og en kirke i endring.

1.3 Kilder og begreper

Dette er en kvalitativ studie av brevkorrespondanse mellom kongen og adelen samt mellom ulike medlemmer av adelsstanden. Temaet for arbeidet mitt er Eske Billes tjenesteideal. Dette temaet har i stor grad sprunget ut fra et arbeid med privatarkivet til Eske Bille der mye er trykt i bind 22 og 23 av *Diplomatarium Norvegicum*. Brevene i disse to bindene, i tillegg til utvalgte brev fra andre bind, vil være hovedkildene mine i arbeidet.

Diplomatarium Norvegicum er en kildesamling av brev og dokumenter som omhandler norsk historie fra eldre tid og fram til ca. 1570. Eske Billes privatarkiv utgjør hovedvekten i de nyeste bindene 22 og 23, og inneholder korrespondanse mellom Eske Bille, hans nærmeste familie, ulike konger, andre høyadelige og lavadelige tjenestemenn. Brevene

⁸ Øystein Rian, "Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648", i *Danmark-Norge. 1380- 1814, bind 2*, København 1997: 56-57.

er trykt på originalspråket og har alle relativt fyldige sammendrag skrevet på moderne norsk. Dette gjør det enklere å få tak i innholdet i brevene og gjør arbeidet innledningsvis mindre tidkrevende. Ettersom bind 23 er nylig tilgjengelig, har det heller ikke blitt brukt i stor grad i forskning på den gjeldende perioden sammenlignet med tidligere bind. Noen av brevene kan ha vært brukt tidligere. Brevene er innholdsrike og gir et godt innblikk i den politiske hverdagen adelen levde i, men de forteller også mye om lojalitet, identitet og hvilke tanker disse menneskene hadde om samtiden.

For å svare på problemstillingen, har jeg valgt å se på brev som kan fortelle noe om hvilke forhold Eske Bille hadde til kongemakten. Det er av interesse å se om det oppstod sprik mellom ord og handling og i så fall hvorfor. I tillegg har jeg sett på brev som Eske Bille har sendt til eller fått fra familie og sentrale aktører i Norge og Danmark. I analysen har jeg støttet meg på Lars Hamres verk om diplomatikk, men i all hovedsak har jeg benyttet Lars Bisgaards studier i adelens tenkemåter i dansk senmiddelalder. Han har laget et analyseverktøy jeg kan bruke når jeg nærleser de enkelte brevene. Jeg legger vekt på hvordan brevsenderne hilser og hvilke gjentagende fraser som ble brukt. Dette kan avsløre en mentalitet hos avsenderen og hvilken relasjon han eller hun hadde til mottakeren. I andre brev har jeg nøyet meg med å gi kortere gjengivelser og lagt vekt på de enkeltdeler av hovedinnholdet som har relevans for oppgavens narrativ.

Kildekritiske utfordringer

Det finnes flere kildekritiske utfordringer i arbeidet med brevene jeg bruker i oppgaven. Først og fremst leser jeg ikke de originale kildene. Kildene jeg har tilgjengelig er nedskrevne kopier som deretter har blitt utgitt. Dette kan medføre feiltolkninger av til tider vanskelig håndskrift og en viderefører dermed feilinformasjon. Eske Bille var særlig kjent i sin tid for å skrive stygt. Noe han selv var klar over.⁹ For det andre har vi ikke alltid Eske Billes brev tilgjengelig, men kun de han selv mottok. Det gjør det utfordrende å få undersøkt hva Eske Bille selv har skrevet og ment. I noen tilfeller refererte avsenderen til innholdet i Eske Billes brev, men det er likevel ikke ideelt. For det tredje er de trykte brevene skrevet på gammeldansk. Det gjør det tidvis utfordrende for en moderne norsk leser å ha full forståelse for innholdet. Sammendragene er nyttige, men skal jeg avdekke de historiske aktørenes meninger, som ikke alltid er uttrykt eksplisitt, må jeg gå til originalteksten. Jeg må se hvordan

⁹ Hans Bjørn, «...Ganske venligen tilskrevet i egen hånd». Studier i den danske adels «skrivekløe» i renæssancen», i Per Ingesman og Jens Villiam Jensen (red.), *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660*, Århus 2001: 344-345.

de har formulert seg og hvilke ord som har blitt brukt. Det må leses mellom linjene og brevene må plasseres inn i en større kontekst.

Sentrale begreper

Jeg skal her kort gjøre rede for sentrale begreper som jeg bruker i oppgaven:

Tjenesteideal: I følge Lars Bisgaard er et ideal en allment akseptert måte å opptre på, oppføre seg på eller gjøre bestemte ting på og som inngår som et integrerende ledd i det daglige for en gruppe eller et samfunn. Et slikt ideal kan være kulturskapende.¹⁰ I denne konteksten kan vi snakke om en allment akseptert måte for adelen å tjene kongemakten på. Det vi skal undersøke i denne oppgaven er om Eske Billes tjenesteideal var preget av en sterkere kongeloyal tjeneste enn vanlig i hans samtid. Tjenesten var et ideal i senmiddelalderen, et viktig fenomen i samtiden. For adelen var idealet en trofast og lojal tjeneste.¹¹ Allerede i Eske Billes tid, og særlig i de kommende generasjonene, gjennomgikk adelen forandringer. Adelen ble mer lukket, homogen, men også mer fredelig, kongetro og samarbeidsorientert.¹² Dette er også en utvikling Samuel Clark har påpekt i en større europeisk kontekst. Spesielt mot slutten av 1500- tallet og 1600- tallet skapte kongen en adel som i større grad var avhengig av kongemakten for selv å kunne beholde makt. Det ble blant annet gjort ved å gi gods og adelstitler til dem som utmerket seg i kongens tjeneste.¹³ Slik kan en si at det ble viktigere for adelen å oppnå kongens gunst. I Eske Billes tid eksisterte det normer om hvor langt en adelsmann kunne strekke seg i tjenesten for kongen. Dette leder oss over til det neste begrepet.

Standtsinteresser: I senmiddelalderen var samfunnet delt inn i stender. Adelen utgjorde en stand og den hadde visse særrettigheter i bytte mot å utføre tjenester for kongemakten og forsvare riket. Som en stand hadde adelen interesse av å beholde sine særrettigheter. Mange av disse rettighetene var av økonomisk art, men adelen ønsket også å være en motvekt til kongemakten og dele sentralstyringen. Den økonomiske og politiske makten hang i realiteten sammen og påvirket hverandre. Erik Lönnroth studerte de to traktatene som ble utformet under dannelsen av Kalmarunionen i 1397. Han mente at de to traktatene utgjorde en idépolitisk front i Europa på 1300- tallet: *Regimen regale*, en sterk kongemakt versus *regimen politicum*, konstitusjonalisme hvor adelen kontrollerte kongen med å pålegge han

¹⁰ Lars Bisgaard, *Tjenesteideal og fromhetsideal. Studier i adelens tenkemåte i dansk senmiddelalder*, Århus 1988: 16.

¹¹ Ibid: 39.

¹² Sebastian Olden-Jørgensen, *Herluf Trolle. Adelsmand, kriger og skolestifter*, København 2016: 25.

¹³ Samuel Clark, *State and Status. The Rise of the State and Aristocratic Power in Western Europe*, Quebec 1995: 362.

forpliktelser. Det har blitt påpekt i ettertid at Lönnroths termer blir for polariserende, men begrepene har blitt stående. Regimen politicum utgjorde det som blir kalt riksrådskonstitusjonalisme. Det er snakk om en gradvis formalisering av adelens myndighet gjennom å sitte i et riksråd. Riksrådet skulle avgjøre kongevalg og delta i avgjørelser om skattelegging, lovgivning og krigføring.¹⁴ «Bergenstraktaten» ble utformet 29. august 1450 i kjølvannet av Kristian Is seier om den norske tronen. Traktaten formaliserte unionen mellom Danmark og Norge og de to landenes riksråd var de egentlige bærerne av det norske og det danske rikets suverenitet. Dette gikk overens med den nordiske adelens politiske program i senmiddelalderen, nemlig riksrådskonstitusjonalisme.¹⁵

Æresideal. I middelalderen var det viktig å ikke miste ansikt, men å opprettholde ens ære overfor andre. Aristokratiet hadde alltid vært opptatt av deres egen ære og hvilke egenskaper som gav dem høy status.¹⁶ Etymologisk henger «ære» sammen med «ærlighet», å si sannheten. Vi kan se på ære som en sosial størrelse og en individuell størrelse. Individuelt kan vi se på æren som «subjektivert» ære, for eksempel en adelsmanns følelse av egenverd, mens sosialt kan æren være «objektivert». Det vil si adelsmannens rykte i en større sammenheng. Disse formene finnes ikke i rene former, men kan gli over i hverandre. Samtidig forteller denne distinksjonen bare om oppfatninger av ære, men ikke hva den er. Det er igjen avhengig av de ulike sammenhengene individet handler innenfor. Et æresideal blir da en måte å opptre på for å beholde æren og dermed ettermæle. Hva som ble lagt i dette begrepet endret seg gjennom middelalderen. Vold var en vanlig måte for adelen å gi uttrykk for æren og den vanligste måten for middelalderens aristokrati å legitimere seg på. Det var standens kjennetegn. Dette endret seg i senmiddelalderen og fram mot tidlig moderne tid ettersom adelen i større grad ble hoffmenn, godseiere, lensherrer og administratorer.¹⁷ «Ære» ble mer nyansert for adelsstanden. For adelen ble æren knyttet til visse dyder. Liktalen til en adelsmann skulle ha en didaktisk funksjon med vekt på det gode eksempel til etterfølgelse. Derfor kan vi ofte se hvilke dyder en ærefull adelsmann skulle ha og andre skulle etterfølge. I Eske Billes liktale ble det lagt vekt på hans troskap, seriøsitet, forsiktighet og råd.¹⁸ Et annet eksempel kommer fra en tale om adelsmannen Herluf Trolle (1516-65). Her ble

¹⁴ Frode Hervik, *Nordisk politikk og europeiske ideer. En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1449*, Bergen 2012: 259.

¹⁵ Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo, *Norsk historie 750-1537*, bind 1, Oslo 2011:359.

¹⁶ Samuel Clark 1995: 168.

¹⁷ Erling Sandmo, *Voldssamfunnets undergang. Om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*, Oslo 1999: 101-103.

¹⁸ *Ny Kirkehistoriske samlinger*, bind 1, København 1857: 686-688.

selvbeherskelse, måtehold, menneskelighet, rettferdighet og tapperhet nevnt som sentrale dyder for en adelsmann.¹⁹

1.4 Historiografi og bakgrunn

Før gjennomgangen av kildematerialet og behandlingen av dette, er det nødvendig med gjennomgang av relevant litteratur som tar for seg relasjonen den nordiske adelen hadde til kongemakten i senmiddelalderen. Jeg skal også presentere hvem Eske Bille var.

Ole Jørgen Benedictow har skrevet om Hartvig Krummedike og hans sønn Henrik sin rolle i den dansk-norske unionens politiske system. Hartvig Krummedike satt som kongens mann på Akershus slott og utførte verdifulle tjenester for kong Kristian I i Norge. Han hadde støttet Kristian I som ny konge under interregnet 1448- 1450. Den andre kandidaten var den svenske Karl Knutsson Bonde som ble støttet av et parti ledet av blant annet erkebiskop Aslak Bolt og ridderen Erik Sæmundsson. For sin støtte av Kristian I fikk han gode forlener og vern av kongen. Benedictow påpeker at Hartvig Krummedikes tro tjeneste til Kristian I, skapte et spenningsfylt forhold til de fremtredende kretsene i den norske adelen. Dette var tilfellet fordi Hartvigs posisjon ble av mange standsfeller oppfattet som å underminere adelens politiske maktbalanse med kongen. Dessuten skapte det en del misunnelse.²⁰

Benedictow skriver at Henrik Krummedike arvet farens spente forhold til det norske aristokratiet ved å overta som kongens Norges-ekspert og tro tjenestemann. Benedictow har tolket det slik at Henrik Krummedike både så på seg selv og ble sett på som dansk, selv om han var bosatt i Norge. Dette kan en derimot problematisere. Han så trolig på seg selv som både dansk og norsk avhengig av situasjonen. Han ble aldri kalt "utlending" trolig fordi han var født i Norge.²¹ Henrik Krummedike spilte slik en avgjørende politisk rolle i norsk-dansk historie.

Et av hovedpoengene til Benedictow er at Henrik Krummedikes geografiske distanse til den danske adelen og en politisk distanse til det norske aristokratiet, gav ham et unikt handlingsrom. Selv om adelen hadde en overordnet lojalitet til kongemakten, eksisterte det også en egen standsinteresse som kunne komme i konflikt med kongens interesser. Det skapte en politisk begrensning på hvor langt en adelsmann kunne gå i sitt lojalitetsforhold til kongen. Det skal sies at dette også gjaldt den norske adelen. Henrik Krummedikes unike handlingsrom

¹⁹ Olden-Jørgensen 2016:16.

²⁰ Ole Jørgen Benedictow, "Hartvig og Henrik Krummedikes rolle i den dans-norske unionens politiske system. Nyepolitiske perspektiver på veien fra Norges Nedgang til Norges undergang", i P. Ingesman og J.V. Jensen (red.), *Riget, Magten og Æren. Den Danske Adel 1350-1660*, Aarhus 2001: 181-182.

²¹ Erik Opsahl, "...som jeg tusind fold indfødder war". *Norsk innvarndringshistorie ca.900-1537*, Tromsø 2007: 142.

gjorde det uansett mulig for han å opptre utenfor standsnormene med suksess. Han kunne opptre som mer kongetro enn det ville vært sosialt akseptabelt blant hans standsfeller i Danmark, og slik oppnådde han en sterk stilling i Norge. Han kunne utfordre den norske adelen med støtte av kongemakten.²² Henrik Krummedike gav kong Hans innsikt og innflytelse i norske forhold. Forholdet til kongemakten som norgesekspert ble videreført hos Eske Bille.

Lars Bisgaard har skrevet om den danske adelens tenkemåter og tjenesteideal i senmiddelalderen. Han ser blant annet på adelens tjenesteideal. Innledningsvis gir Bisgaard oss et innblikk i sin metode. Han støtter seg på mentalitetshistorie og gir oss et bilde på utviklingen innen feltet. Begrepet har lenge blitt diskutert i den franske Annales-skolen med Marc Bloch og Lucien Febvre som pionerer. De ønsket å se på samfunnet i et mer omfattende perspektiv også på de langsiktige strukturene som endret seg langsomt over tid («longue durée»). Mentalitet er en «longue durée» som ikke lett endres over tid. Jacques Le Goff var en sentral historiker på 1970- tallet. Han mente at den tidsbestemte mentaliteten kan oppdages ved å studere det individuelle og det kollektive om hverandre. En kombinasjon mellom det dagsaktuelle og det langsiktige. Slik kan vi oppdage hva det er ved et samfunns mentalitet som endrer seg over tid og hva som forblir uendret.²³ Målet mitt er nettopp å avdekke et tjenesteideal og da først og fremst hos adelsmannen Eske Bille. For å gjøre dette må jeg vite hva som var normen.

Bisgaard har undersøkt mentaliteten til den danske adelen og basert seg på en rekke privatarkiv. Det mentale fellesgodset kan inneholde tidsbestemte og rotfestede idealer. Disse idealene kan avdekkes ved å se på brevenes repeterende deler. Her kan det komme fram hva datidens mennesker tok for gitt og som ikke trengte nærmere forklaringer. Bisgaard ville påvise eksistensen av adelens idealer ved å gå gjennom brevveksling mellom adelen og kongen, men også mellom adelen selv. Ved å studere utviklingen av titularer i brevene, fant han interessante nyanser. Han så blant annet på kongens bruk av den innledende hilsen " Vor synderlige gunst tilforn" og oppdaget at det er et skille mellom de adelige som har lang og tro tjeneste bak seg, og de yngre. Henrik Krummedike er et eksempel på en som får denne hilsen i 1501-02. Sammenlignet fikk ikke medlemmene fra Bille-slekten en slik hilsen ettersom de på dette tidspunktet var for ung til å ha en betydelig tjeneste bak seg. Kongen markerte med andre ord i sine brev hvem som nøt hans særlige gunst, og en tro og lang tjeneste var ofte det som lå bak. Bisgaard ser på dette som et middel kongen brukte for å skape kappestrid mellom

²² Benedictow 2001: 185- 186.

²³ Bisgaard 1988: 11-12.

adelen om å være kongens mann.²⁴

Et interessant poeng hos Bisgaard er hvordan tjenesteforholdet mellom kongen og adelen tidvis kunne bli en ensidig relasjon. Adelen undergav seg kongen som "eders nådes ydmyge og tro tjenere", men det var uvisst for dem når de fikk belønning for sin tjeneste. Dette var det kongen som visste. Det ble snakk om framtidige muligheter om belønning i form av for eksempel et embete, jord og forhøyet status.²⁵ En utfordring er derimot at det må ha eksistert utallige forestillinger om hva tjenesten skulle være, og det preget adelens motiver og handlinger. Adelen sine ulike handlinger i samtiden kan på én side ha vært bevisste, men det kan også være snakk om tilfeldigheter.²⁶

Den danske historikeren Anders Bøgh skriver at et gjennomgående trekk etter dronning Margretes død, var at kongemakten i økende grad kom i interessekonflikt med adelen. Det ble presentert riksrådstanker om et lovbundet monarki hvor suverenitet kom fra riksrådet. Dette var kjernen i den riksrådskonstitusjonalistiske ideologien. Fra Kristoffer av Bayern sin regjeringstid (1440-48) måtte de danske kongene godta en håndfestning som satte begrensninger på kongemakten. Tidligere danske konger hadde også måtte godta håndfestninger som en del av valgkonedømmet, men fra Kristoffer av Bayern ble det derimot vanlig at de danske kongene skulle godta en håndfestning. Dette utviklet seg også i Norge fra 1449. Denne utviklingen markerte riksrådet som en viktig maktfaktor som kongene ikke kunne styre uten, men det skal sies at de oldenborgske kongene ofte brøt sine håndfestninger.²⁷

Ved utgangen av middelalderen var sentralmakten blitt betydelig sterkere i Danmark med et voksende byråkrati til å ta seg av nye oppgaver. Den danske kongen styrte Norge og Danmark ved å plassere lojale stormenn på de ulike slottene. I økende grad på 1500-tallet ble danske adelsmenn plassert som lensherrer på de norske slottene. Eske Bille er her et eksempel. Sentralmakten bestod derimot av både kongen og riksrådet som holdt hverandre i sjakk. Riksrådet brukte sin makt for å unngå at kongen fikk stor kontroll over landets befolkning som bodde og arbeidet på adelens gods.²⁸

Carsten Porskog Rasmussen og Lennart S. Madsen har skrevet om adelen og deres liv i middelalderen. Adelen var en sammensatt gruppe. De skandinaviske landene skilte seg ut i

²⁴ Bisgaard 1988: 28.

²⁵ Ibid: 35.

²⁶ Ibid: 40.

²⁷ Anders Bøgh, "Kongen og hans magt", i P.Ingesman, U. Kjær, P.K madsen og J.Vellev (red.), *Middelalderens Danmark*, København 1999: 78-79.

²⁸ Ibid: 80-81.

samtiden ved å ikke ha et formelt skille mellom høy- og lavadel. Alle hadde den samme tjenesteplikten overfor kongen og privilegiet var skattefrihet. Riddertittelen var på 1400- tallet det ene formelle trekket som skilte den mer fornemme delen av adelsstanden fra resten. I praksis lå det største skillet mellom høy- og lavadel i besittelse av jord. Det kunne være en enorm forskjell mellom hvor mye jord de rikeste og de fattige eide. Mogens Gøye eide i 1544 rundt 1500 gårder og var den rikeste adelsmannen i sin tid. Enkelte lavadelige eide bare tre gårder.²⁹

Rasmussen og Madsen påpeker derimot hvor lett det kunne være for en høyadelsslekt i Danmark å miste status og rikdom. De forklarer det med den danske arveloven hvor arv ble delt mellom alle barn. Hvis en adelsmann fikk for mange barn, kunne potensielt sett rikdommen bli fordelt på så mange at den ble splittet opp. For få barn økte risikoen for at slekten kunne dø ut ettersom dødeligheten var høy. På en annen side kunne lavadelige ved hjelp av giftermål, arve store godsbesittelser og med tiden få sentrale politiske verv som gav dem status som høyadelig.³⁰

Disse endringene i status og makt var et særpreg ved hele den nordiske adelen, og det har trolig satt et preg på adelens mentalitet. Vi ser derimot at adelens struktur endret seg på begynnelsen av 1500- tallet. Det vil si at høyadelen konsoliderte sine rekker. I 1513 ble det skrevet i Kristian IIs håndfestning at kun kongen, i samråd med riksrådet, kunne oppta nye medlemmer i adelsstanden. Det er først i Fredrik Is håndfestning fra 1523 at begrepet "adel" ble brukt i Danmark og viste til standens edle byrd.³¹ Det ble i tillegg vanlig å benytte faste familienavn for å markere sin herkomst. Rasmussen og Madsen ser på dette som en overgang fra en åpen militær stand til å bli en lukket godseierkaste med politisk makt på regjeringsnivå. Denne utviklingen understreker også den danske historikeren Alex Wittendorf.³²

Det har blitt skrevet en del om forholdet kong Kristian III hadde til adelen. Øystein Rian mener tidligere historikere har sett på Kristian III som ettergivende og det har vært uenigheter om hvor sterk kongemakten var etter statsomveltningen i 1537. En av årsakene til at Kristian ble sett på som en svak konge, er hans stadige rådføring med andre i ulike saker. Enkelte medlemmer av det danske riksrådet var her sentrale sammen med rådgivere i det tyske kanselli og ved hoffet. Det er derimot vanskelig å si hvem som påvirket hvem. Kongen

²⁹ Carsetn Porskrog Rasmussen og Lennart S. Madsen, "Herremænd og borge", i P.Ingesman, U. Kjær, P.K madsen og J.Vellev (red.), *Middelalderens Danmark*, København 1999: 87-89.

³⁰ Ibid: 88-89.

³¹ I en norsk sammenheng ble begrepet allerede brukt i 1513.

³² Wittendorf 1989: 29-31.

hadde fordeler ved at ingen avgjørelser kunne bli tatt uten hans samtykke.³³

Øystein Rian skildrer de mer uformelle kanalene som var ved hoffet når det gjaldt politiske avgjørelser. Det gjaldt særlig kongens mannlige og kvinnelige slektninger, men de hoff- og adelsfolk som omgav kongeparet hadde også en innflytelse. Denne innflytelsen gjaldt i størst grad hvem som skulle besitte ulike embeter.³⁴ Dette ville ha stor betydning for høyadelen som kunne sikre familiemedlemmer gode politiske, sosiale og økonomiske fordeler. Både den britiske historikeren Jonathan Dewald og den danske historikeren Leon Jespersen beskriver kongens hoff på lignende måter. Jespersen beskriver hoffet som et møtested for kongen og adelen, et sted hvor kongen kunne rådføre seg med dem han stolte på og ikke minst et sted hvor adelen kunne arbeide for en karriere.³⁵ Dewald skriver at regjeringsmakten kunne stimulere ulike kulturelle og psykologiske behov i samtiden, men at adelen i stor grad søkte makt ved hoffet. Regjeringsmakten hadde i det 16. århundret en personlig karakter, og det var nødvendig å ha et godt forhold til kongen for å oppnå politisk makt og derfor var hoffet og et nærvær til maktsenteret attraktivt.³⁶

Hvem var Eske Bille?

Eske Bille var en dansk adelsmann som ble født ca. 1480. Bille-ætten var opprinnelig en lavadelsslekt gjennom 1300-tallet, men dette snudde med Peder Lykke (Bille) da han ble valgt til dansk erkebiskop i 1418.³⁷ En kombinasjon av ekteskap med godsrike familier og en sentral plass i administrasjonsapparatet gjorde at slekten holdt seg øverst i samfunnet og steg derfor i både makt og anseelse. Kong Hans knyttet særlig Bille-ætten til seg ved å gi den store lensposter. Billerne forstod at «Venskab med Kongen var Vejen til Fremgang».³⁸ Eske Bille hadde allerede i 1510 oppnådd en viktig stilling som høvedsmann på Københavns slott og ble derfor en sentral aktør under tronskiftet etter kong Hans sin død. I den samme perioden ble han forlovet med den danske og norske riksråden Henrik Krummedikes eneste barn, Sofie Krummedike. Henrik Krummedike var, i perioder, Norges mektigste verdslige adelsmann. Eske Bille hadde med andre ord gode framtidsutsikter: Han besatt en viktig post og sikret seg et godt giftermål.³⁹

³³ Rian 1997: 55.

³⁴ Ibid: 54.

³⁵ Leon Jespersen, *Court and Nobility in Early Modern Denmark*, Scandinavian Journal of History, 27:3, 2002:131.

³⁶ Jonathan Dewald, *The European Nobility 1400-1800*, Cambridge 1996: 123.

³⁷ Den store danske.dk, Peder Lykke (Lest 11.april 2016).

³⁸ Niels Knud Andersen, «Den danske kirkes historie under kongerne Christiern I og Hans 1448-1513», i Niels Knud Andersen og P.G. Lindhardt (red.), *Den danske kirkes historie*, bind 3, København 1965: 70.

³⁹Hamre 1998: 62-63.

I 1514 ble Eske Bille forflyttet til Hagenskov slott på Fyn. Der virket han som lensherre fram til 1521 da Kristian II tok fra han lenet. Årsaken skal ha vært at Eske Bille to år tidligere lot en herredsfogd bli hengt, men da Fredrik I fikk kronen ble lenet returnert til Eske Bille. I 1529 ble Eske Bille høvedsmann på Bergenhus.⁴⁰ Da han kom til Bergen, tok han vare på alle brev. Eske Bille holdt Bergenhus for Fredrik I da Kristian II forsøkte å gjenerobre Norge i 1531-32. I 1533 ble Eske Bille valgt inn i det norske riksrådet.

Etter Fredrik Is død, brøt det ut borgerkrig i Danmark. Denne borgerkrigen, kalt Grevefeiden, endte med at Fredrik Is eldste sønn, Kristian III, ble konge i Danmark og Norge. Under borgerkrigen ble Eske Bille holdt som fange i Lübeck, men i 1535 ble han løslatt. Han nektet å hylle Kristian III eller holde slottet i Bergen til kongen før det norske riksrådet hadde valgt å hylle den nye kongen.⁴¹ Han arbeidet derimot for kongens sak i Norge. Under en riksrådssamling i Trondheim 1536 ble Eske Bille og andre oppmøtte sønnafjelske riksråder fengslet av erkebiskopen. Eske Bille ble løslatt etter et mislykket forsøk fra erkebiskopens side på å få kontroll over slottene i Norge. I Eske Billes resterende tid på Bergenhus slott arbeidet han med å legalisere Kristian IIIs nye styre. Han arbeidet og med å få Kristian III hyllet av et samlet riksråd. I Danmark gjennomførte Kristian III samtidig et statskupp. Det ble de geistlige som fikk skylden for all elendigheten som hadde rammet Danmark under borgerkrigen ettersom de hadde utsatt valget av en ny konge. Kristian III var overbevist lutheraner. Han fengslet biskopene i landet, noe en kan se på som et ledd i hans planer om å innføre reformasjonen i riket. I tillegg til å fengsle biskopene i Danmark, ble det erklært i kongens håndfestning 1536 at riket skulle styres av et verdslig regime bestående av kongen og verdslige riksråder. Blant de fengslete biskopene var Eske Billes bror, Ove Bille.⁴² I 1537 hjalp Eske Bille kongen med å innføre reformasjonen i Norge og sikre han makten over riket. Erkebiskop Olav Engelbrektsson var kongens motstander og måtte rømme fra landet. Sommeren 1537 dro Eske Bille tilbake til Danmark med konen Sofie Krummedike.⁴³

1.5 Oppgavens struktur

For best å kunne undersøke Eske Billes tjenesteideal, har jeg benyttet meg av en tematisk framstilling. Utvalgte hendelser hvor Eske Billes tjenesteideal står i sentrum vil bli belyst i en kronologisk rekkefølge. Den kronologiske oppbyggingen kan bidra med å enklere spore kontinuitet og eventuelle endringer i Eske Billes relasjon til kongemakten. Oppgavens

⁴⁰ Den store danske.dk, Eske Bille (lest 3.januar 2016)

⁴¹ Monumenta Historiæ Danicæ bind 1, København 1873: 459-460.

⁴² Hamre1998: 758.

⁴³ Ibid: 783.

hoveddel tar for seg Eske Billes liv og virke fra året 1528 til 1537 fordelt på tre kapitler.

Kapittel 2 handler om hvorfor Eske Bille ble tilbudt Bergenhus slott i forlening og hvorfor han takket ja til embetet. Det vil bli lagt vekt på korrespondansen mellom Eske Bille og familien i forkant av avgjørelsen. Dette er viktig å se på ettersom det kan gi oss innsikt i hva som motiverte Eske Bille og med hvilke premisser han dro til Bergenhus.

I kapittel 3 skal vi se på Eske Billes tjenestetid på Bergenhus slott under Fredrik I og fram til sistnevntes død i 1533. Det vil bli lagt vekt på hvordan Eske Bille utførte tjenesten og hva han gjorde under gjenerobningsforsøket til Kristian II. Samtidig skal vi se på hvordan Eske Bille kommuniserte med Fredrik I. Eske Billes tjenesteforhold til Fredrik I vil bli sett opp mot hvordan han håndterte egeninteresser. Hans handlinger kan fortelle oss hvilke interesser som hadde høyest prioritet.

Kapittel 4 er en undersøkelse av Eske Billes valg og handlinger etter kong Fredrik Is død i 1533 og fram til innføringen av reformasjonen i Norge i 1537. Dette var en turbulent periode i Eske Billes liv. Han satt i fangenskap to ganger, først i Lübeck og deretter i Trondheim. Han gikk imot den nye lutherske kongens ønsker og fremmet sin egen politiske linje for utviklingen i Norge. Han arbeidet likevel for kongens hylling i Norge og hjalp til slutt, som troende katolikk, å innføre reformasjonen i Norge mens hans bror, biskop Ove Bille, satt i fangenskap. Eske Billes relasjon til kongemakten ble satt på prøve flere ganger og valgene han tok kan hjelpe oss med å kartlegge hans tjenesteideal.

Det siste kapittelet før avslutningen av oppgaven, viser hva som skjedde med Eske Bille etter at han dro tilbake til Danmark i 1537. Vi får da se konsekvensene av de valgene han tok de siste årene som høvedsmann på Bergenhus slott.

Kapittel 2 - En viktig avgjørelse

I dette kapittelet skal vi undersøke hva som kan ha vært Eske Billes motiv for å takke ja til embetet som høvedsmann på Bergenhus slott. Først skal vi se på hvorfor Eske Bille ble tilbudt embete etter at Vincens Lunge måtte gi fra seg Bergenhus i 1528. Vi skal se på fire brev som kan gi oss et innblikk i Eske Billes valg i perioden 1528 til 1529 og som kan fortelle oss mer om hvordan han kan ha tenkt. Det første brevet er fra 28. desember 1528, hvor Fredrik I i et åpent brev lovet Eske Bille Bergenhus slott på regnskap. Kongen kunne gi lenene på ulike vilkår og det var vanlig å gi slottslen i form av regnskap. Lensherren skulle da holde regnskap for alle inntekter og utgifter mens han selv fikk en fast sum i lønn. Overskuddet gikk til kongen.⁴⁴ Korrespondansen vi så skal se på består av Eske Billes brev til Henrik Krummedike og hans svar, der de diskuterer kongens tilbud. Det siste brevet som blir gjennomgått, er fra svigermoren Anne Rud fra 2. januar 1529 hvor hun gav Eske Bille sin mening om saken.

2.1 Et tilbud fra kongen

Den tidligere høvedsmannen på Bergenhus, Vincens Lunge, hadde hatt slottet siden november 1523. Tidligere samme året hadde Fredrik I sendt Henrik Krummedike og Vincens Lunge for å tinge Norge under seg etter at Kristian II hadde flyktet. Det norske riksrådet hadde da ennå ikke valgt Fredrik I til konge slik danskene hadde gjort. I mellomtiden hevdet det norske riksrådet det riksrådskonstitusjonalistiske programmet og avviste Fredrik Is arvekrav på Norge. Det norske riksrådet hadde nemlig hevdet at Norge var et valgrike fra midten av 1400-tallet, ikke et arvekongedømme. Henrik Krummedike fikk ansvar for det sønnafjelske, mens Vincens Lunge fikk ansvar for det nordafjelske. Henrik Krummedike utførte oppdraget etter kongens ønsker, men Vincens Lunge fikk andre planer mens han var i Norge. Vincens Lunge utsatte å tinge det nordafjelske Norge under Fredrik I fram til våren 1524. I mellomtiden hadde Vincens Lunge fått stillingen som høvedsmann på Bergenhus av det norske riksrådet etter den norske riksråden Nils Henriksson som da var død. I kraft av Vincens Lunges ekteskap med Nils Henrikssons datter, ble han den fremste adelsmannen nordafjells. Han var blitt en naturalisert nordmann gjennom ekteskapet, slik riksrådets begrunnelse uttrykker. Han «ville være en god, tro norsk mann, byggenes og boendes hos oss».⁴⁵ Da Vincens Lunge til slutt fikk Fredrik I hyllet skjedde det i samarbeid med det norske riksrådet og han hadde lovet rådet at ingen skulle få festninger eller len i Norge dersom en ikke var boende i landet. I

⁴⁴ Moseng 2011: 366.

⁴⁵ DN V 1039.

tillegg brukte han stattholderfullmakten han hadde fått fra Fredrik I til å gi bort ett av Henrik Krummedikes len. Dette må ha vært provoserende ettersom kongen hadde stadfestet alle Henrik Krummedikes len i Norge.⁴⁶ I motsetning til Henrik Krummedikes handlinger var Vincens Lunges handlinger i strid med kongens politikk. I 1528 ble det holdt et oppgjør med Vincens Lunge i Flensborg. Bakgrunnen var klagemål for misbruk av kongelig autoritet og dårlig utførelse av sitt embete. Et resultat av forhandlingene ble at Vincens Lunge måtte gi fra seg slottsloven på Bergenhus, men han fikk beholde andre norske len.⁴⁷ Oppgjøret mot Vincens Lunge kom nok først og fremst som følge av at han ikke hadde utført en politikk i tråd med kongens mål og vilje.

Brev til Eske Bille 23. desember 1528

Flensborgmøtet var over og en viktig oppgave for kongen og hans rådgivere var å finne en erstatter for Vincens Lunge på Bergenhus. Den 23. desember 1528 skrev kongen et åpent brev hvor han gjorde det kjent at Eske Bille var lovet slottet på regnskap: (...) nu paaske nest komeendis skall hannd anname wortt oc Norgis kronnens slott Bergennhus oc thett beholle vdi forlening aff oss paa regenskab.⁴⁸ Eske Bille måtte derimot gi fra seg Hagenskov slott på Fyn, hvor han da var høvedsmann. Kongen skrev i siste halvdel av brevet at dersom Eske Bille skulle møte på hindringer som gjorde at han ikke kunne overta Bergenhus slott, skulle han få et like godt eller bedre len i Danmark.

En kan videre sette spørsmålet ved hvorfor det akkurat var Eske Bille som fikk tilbudet om Bergenhus slott? Først og fremst er det sannsynlig at kongen ønsket en lojal mann som fulgte kongens politikk og ikke det norske riksrådets linje, slik Vincens Lunge tilsynelatende hadde gjort. Eske Bille oppfylte en rekke krav: Han hadde tidligere vist seg å være lojal og han hadde autoritet gjennom sin slektstilhørighet. I tillegg var han dansk riksråd. Han hadde i all hovedsak sin tilknytning til Danmark, men gjennom giftermål med Henrik Krummedikes datter, hadde han fått økonomiske interesser også i Norge.⁴⁹ Eske Bille var derfor et valg som passet kongens ønsker. Det var et brudd på kongens norske håndfestning og et provoserende trekk fra kongens side overfor det norske riksrådet som ville forbeholde slottet til den norske adelen. Det handlet om makten i riket og den som hadde kontroll over slottslenene, hadde den reelle makten. Dette var ikke noe nytt med Fredrik I. Så godt som alle

⁴⁶ Ole Jørgen Benedictow «Fra Rike til provins 1448-1536», i, Knut Mykland (red.), *Norges historie bind 5*, Oslo 1987: 371-372.

⁴⁷ Hamre 1998: 377-378.

⁴⁸ DN XXIII 169.

⁴⁹ Hamre 1998: 384.

unionsmonarkene siden 1397 hadde brukt utenlandske menn i det verdslige forvaltningsapparatet i varierende grad. Dette til tross for at det var et overordnet mål for det norske aristokratiet, som sine danske og svenske standsfeller, å unngå dette.⁵⁰

Det var ikke en selvfølge at Eske Bille takket ja til å gi fra seg Hagenskov slott i bytte mot Bergenhus. Det ville bety et skifte på mange fronter. Bergen lå langt vekk fra kongen og hoffet som var sentrum, og det må ha medført et skifte i hans sosiale omgangskrets og vante omgivelser. Hoffet var som et møtested for kongen og adelen, et sted hvor kongen kunne rådføre seg med dem han stolte på, og ikke minst et sted hvor adelen kunne arbeide for en karriere.⁵¹ Regjeringsmakten hadde i det 16. århundret fremdeles en personlig karakter, og det var nødvendig å ha et godt forhold til kongen for å oppnå politisk makt og innflytelse. Derfor var hoffet, og dermed et nærvær til maktsenteret, attraktivt for adelsmenn. Fredrik I oppholdt seg imidlertid først og fremst på Gottorp slott i Slesvig i hele sin regjeringstid. Han hadde lite kontakt med danske adelsmenn og fant tilsynelatende aldri en naturlig omgangstone med dem. Under Fredrik Is regjeringstid, fikk det danske riksrådet økt makt siden det i en større grad håndterte innenrikssaker.⁵² Til tross for dette, kan vi se for oss at det å flytte fra Danmark til Norge ikke kan ha vært en enkel avgjørelse for Eske Bille. Selv om kongen var mer holsteinsk enn dansk, lå Hagenskov slott, og andre danske len, nærmere unionens politiske maktsentrum enn Bergen, og det samme gjaldt hans danske riksrådskolleger.

2.2 Rådføring med svigerforeldre

Det neste brevet vi skal se på er innledningen til en korrespondanse mellom Eske Bille og hans svigerfar. Henrik Krummedike har, som sagt, trolig vokst opp delvis i Norge. Samtidig hadde han lang erfaring i kongemaktens tjeneste i landet. Han hadde vært høvedsmann på både Akershus festning og Båhus festning, men han hadde også andre forleninger i landet. Dette gjorde at Henrik Krummedike hadde mye kunnskap om Norge og norske forhold. Det var derfor klokt å spørre nettopp han om råd. Vi skal først se på brevet Eske Bille sendte til Henrik Krummedike fra Hagenskov i 1528.

Brev til Henrik Krummedike 28. desember 1528

Eske Bille skrev dette brevet til sin svigerfar i Vallen i Halland. Han fortalte at kongen ønsket at han skulle gi fra seg Hagenskov len og overta kongsgården i Bergen. I denne sammenhengen ønsket Eske Bille å rådføre seg med svigerfaren for å høre hva han tenkte om

⁵⁰ Opsahl 2007: 142.

⁵¹ Jespersen 2002:131.

⁵² Hamre 1998: 192.

saken. «(...) dele ederss god raad met megh her vtj hwilkeledes j ville jegh skall gøre ther vell jegh aldeles rette meg epter (...)».⁵³ Eske Bille ville rette seg etter rådene han fikk, noe som demonstrerer at Eske Bille la stor vekt på hva svigerfaren hadde å si. Eske Bille spurte også om svigermorens råd. Videre i teksten fremmet han sin nysgjerrighet på hvordan reisen til Bergen kunne gjøres på best mulig måte, om slottets styrke og om forsyninger med ferskt vann. Dette var viktige faktorer som avgjorde hvor attraktivt det var å holde slottet og det var ikke overraskende at Eske Bille stilte spørsmål om dette.

En annen sak som ble nevnt, angikk Henrik Krummedikes norske len. Disse hadde Henrik blitt fratatt av det norske riksrådet da det var samlet i Bergen i 1524. Riksrådet utferdiget da et brev hvor de samlet hyllet Fredrik I så lenge han godtok kravene utformet i den norske håndfestningen. I et annet brev fra det norske riksrådet ble det gjort klart at Henrik Krummedike var fratatt alle sine len i Norge. Han fikk heller ikke sitte i det norske riksrådet eller bo i landet. Det ble gitt flere begrunnelser. Den eneste tydelig begrunnelsen var at Henrik Krummedike hadde hatt så mange len på så gunstige vilkår at det hadde vært til skade for riket. Ellers ble han beskyldt for en uredelig og urettferdig framferd under kong Hans og Kristian Is tid.⁵⁴ Han var i stor grad kongens mann, og han ble mest sannsynlig sett på som et hinder for selvhevdelsespolitikken som det norske riksrådet førte. De oppmøtte riksrådene i Bergen ønsket nok å øke antallet len de satt på. Ved å fordele Henrik Krummedikes len blant det norske riksrådet, kunne standen bli styrket som en innenlandsk elite.⁵⁵ Tiltaket mot Henrik Krummedike kan bli sett på som et inngrep i Fredrik Is rett til å styre i landet. Først ved kroningen fikk kongene full råderett i riket og Fredrik I var enda ikke kronet i Norge.⁵⁶ Etter en riksrådskonstitusjonalistisk tankegang var det riksrådet som hadde makten over de norske len i et interregnum.⁵⁷ Eske Bille skrev i brevet til Henrik Krummedike at han hadde talt med kongen, og Henrik Krummedike hadde blitt lovet å få sine gamle len tilbake.⁵⁸

Det at Eske Bille skrev til Henrik Krummedike om råd i denne saken, kan nok tolkes som at han i bunn og grunn var usikker på hva han skulle gjøre. Han ønsket ikke å foreta seg noe før han hadde hørt fra sin svigerfar. Han skal også ha bedt kong Fredrik om betenkningstid.⁵⁹ I sitt åpne brev skrev også kongen at om det skulle oppstå hindringer som gjorde at Eske Bille ikke kunne overta lenet, skulle han få en like god, om ikke bedre

⁵³ DN XI 507.

⁵⁴ Hamre 1998: 288-289.

⁵⁵ Moseng m.fl 2011: 389.

⁵⁶ Fredrik I ble aldri kronet i Norge.

⁵⁷ Hamre 1998: 290.

⁵⁸ DN XI 507.

⁵⁹ Hamre 1998:385.

forlening i Danmark.⁶⁰ Det kan tenkes at Eske Bille vurderte muligheten for nettopp dette ettersom det kan ha virket mer attraktivt. Det kunne potensielt sett ha betydd en enklere overgang for han enn å flytte til Bergen.

Det er òg interessant at han i tillegg ønsket svigermorens råd om saken. Det kan virke som Eske Bille i stor grad hadde familiens interesser i tankene. Et ekteskap på 1500- tallet bestod ikke bare av individene, men også slekten. En mindre enhet var den nære familien. Datidens mennesker brukte ikke begrepet familie i en moderne forstand, men det kan tenkes at det var sterkere bånd mellom et ektepar (Henrik Krummedike og Anne Rud) og deres barn (Sofie Krummedike og deres eneste svigersønn Eske Bille) enn den utvidede slekten.⁶¹ En stolte først og fremst på sin egen familie. En avgjørelse om å ta Bergenhus i forlening ville derfor påvirke ikke bare han selv, men også hans familie. Dette inkluderte også hans svigermor og det kan forklare hvorfor han ikke bare ville rådføre med Henrik Krummedike, men også med Anne Rud.

I tillegg må en tenke på at Anne Rud ikke bare var gift med en dyktig og erfaren mann, men at hun selv hadde erfaring med norske forhold og slott. Hun var med Henrik Krummedike da han satt som høvedsmann på Båhus slott og hun fikk ansvar for å holde styr på store eiendommer.⁶² I tillegg holdt de norske len sammen på livstid.⁶³ Dette har trolig gitt henne en kompetanse og kunnskap som Eske Bille ønsket å utnytte. Leser en Anne Ruds brev til Eske Bille fra hennes år som enke, ser vi at hun var en driftig dame som håndterte saker av allslags natur, drev politikk på et toppnivå og gav Eske Bille utallige råd om hva han burde gjøre og ikke gjøre. Det er ingen tvil om at Anne Rud var en sentral person i Eske Billes liv både før og etter Henrik Krummedikes død.

Brev til Eske Bille 7. januar 1529

Ser vi på svarbrevet Eske Bille fikk fra sin svigerfar, var det ingen tvil om hva han personlig mente om saken. Han brukte i tillegg relativt kort tid på å svare, noe som kan tyde på at han mente dette var en særs viktig sak. Henrik Krummedike påpekte at han med all sin makt alltid var villig til å hjelpe sin svigersønn og rådet Eske Bille: (...) at j ffølle hans nades villie effther ther j oc j alle maade hwar j kundhe som vy alle er hans nade plictighe.⁶⁴ Han

⁶⁰ DN XXIII 169.

⁶¹ Anu Lahtinen, *Anpassing, förhandling, motstånd. Kvinnliga aktörer i släkten Fleming 1470-1620*, Stockholm 2009:25.

⁶² DN IX 451, 452 og DN XVIII 154.

⁶³ DN V 982.

⁶⁴ DN XI 508.

anbefalte Eske å følge kongens vilje på alle måter som de alle var pliktige til å gjøre. Henrik Krummedike refererte til idealet om en tro tjeneste for kongen og at dette var en plikt. Henrik hadde selv opplevd hvordan en tro og lojal tjeneste for kongen kunne føre til embeter og len på gode vilkår. Han fremmet sine egne privatøkonomiske interesser med å forsvare unionskongens posisjon i Norge. Både han og faren Hartvig Krummedike hadde skjønt at en tro og lojal tjeneste for kongen var veien for framgang.⁶⁵ Denne lærdommen var nok noe Eske Bille tok hensyn til og spilte dermed inn på avgjørelsen om å ta Bergenhus festning.

Lars Hamre mener at Eske Bille så på muligheten til å sitte som høvedsmann på Bergenhus som et mellomspill, et «karrieresteg» for å klatre høyere på rangstigen.⁶⁶ Karrieremobilitet kan brukes som et mål på status og en vellykket tjeneste som lensherre kunne være en vei for Eske Bille å få økt status. Danske lensherrer tok på seg administrasjonen av norske len først og fremst for å fremme seg selv «på karrierevegen i kongens tjeneste». De kunne bevise sin dugelighet og vise seg verdig kongens gunst ved å være lojale tjenestemenn på sin post. Dette kunne skape muligheter for dem i hjemlandet som de stort sett ønsket seg tilbake til.⁶⁷

Bergenhus var ifølge Henrik Krummedike en godt utrustet festning og kunne stå imot angrep. Av rent økonomiske årsaker gjorde også handelen på Bryggen det gunstig å komme i besittelse av Bergenhus. I et annet brev til sin datter, refererte Henrik Krummedike til en kopi av kongens brev hvor han hadde lovet Eske Bille Bergenhus. Henrik Krummedike visste derfor at Eske Bille hadde muligheten til å få et godt len i Danmark. Til tross for denne kunnskapen var han sikker på at Bergenhus slott var det beste valget. Han ba også Sofie Krummedike råde ektemannen om å ta Bergenhus i forlening.⁶⁸ Eske Bille ble fortalt at han måtte ta en rask avgjørelse siden Mogens Gyldenstjerne ønsket å få Bergenhus i bytte mot Akershus som da skulle gå til Mikkel Blikk.⁶⁹ Mikkel Blikk var høvedsmann på Bratsberg. Han hadde opprinnelig vært Kristian IIs mann, men i mars 1524 hyllet han kong Fredrik I.⁷⁰

Henrik Krummedike hadde, som sagt, mistet alle sin tidligere len i Norge. Det ville nok være lettere for han å få tilbake disse med sin egen svigersønn som høvedsmann på Bergenhus. Henrik Krummedike ønsket at Eske Bille skulle tale med kongen på hans vegne. Dette gjentok han også i et nytt brev sendt to dager senere fra gården Vallen.⁷¹ Henrik håpte at

⁶⁵ Moseng m.fl 2011: 375.

⁶⁶ Hamre 1998: 387.

⁶⁷ Opsahl 2007: 146.

⁶⁸ DN XI 509.

⁶⁹ DN XI 508.

⁷⁰ Hamre 1998: 240.

⁷¹ DN XI 511.

hans norske len med tiden skulle bli Eske Billes.⁷² Det må ha vært en forlokkende tanke for en høyadelsmann å ha muligheten til å få tilgang på mer jord. Grunnlaget for en adelsmanns sosiale posisjon var først og fremst besittelse av jord og mengden jord en satt på, markerte skillet mellom høy- og lavadel i Danmark.⁷³ Adelsmenn var derfor stadig på leting etter muligheter for å øke mengden jord enten ved å kjøpe eller gjennom giftermål. For slektens ve og vel var det særs viktig å holde godsmengden samlet ved arveskifter.⁷⁴ Sånn sett var det ingen overraskelse at Henrik Krummedike håpte at hans norske len skulle komme i Eske Bille besittelse. Beregninger viser i tillegg at det var store inntekter å hente fra Henrik Krummedikes len i Norge.⁷⁵ Da var det ikke overraskende at Henrik Krummedike skrev til Eske Bille at norske len var bedre til fordel for danske.⁷⁶ Til sammen var nok dette viktig drahjelp i Eske Billes avgjørelse om å bli høvedsmannen på Bergenhus fordi det kunne hjelpe Eske i å sikre seg Henriks norske gods.

Brev til Eske Bille 2. januar 1529

Det var liten tvil om hvor Eske Billes svigermor stod i saken. Hun mente at han burde ta Bergenhus i forlening. Datoen viser at hennes brev ble sendt før Henrik Krummedikes svarbrev. Det tok med andre ord kort tid før brevet fra Eske Bille kom fram til Vallen. Både Henrik Krummedike og Anne Rud oppholdt seg på gården Vallen i Halland da de skrev til Eske Bille. Det kan derfor tenkes at de hadde diskutert saken med hverandre før de svarte han. Det kan forklare hvorfor de gav Eske Bille det samme rådet og innenfor et så kort tidsrom som fem dager.

Anne Ruds argumenter dreide seg først og fremst om økonomi. Det ville være gode muligheter for å tjene godt på å selge malt, mel og fleisk. «(...) tha vedt jegh jingenstedt j kunde dyrer sielet jindt i edheregne len som ligher till kongsgordhen.»⁷⁷ Det var heller ikke uvanlig at den danske adelen drev handelsvirksomhet på 1500- tallet. Overskuddet av jordbruksvarer fra adelens gårder var tidens eksportvarer og kunne gi verdifull inntekt til adelen. Eske Bille var blant dem som drev handel i starten av 1500- tallet og Bryggen var et godt sted for å selge varer.⁷⁸ Den begynnende økonomiske oppgangen i Norge på tidlig 1500-

⁷² DN XI 508.

⁷³ Rasmussen og Madsen 1999: 87.

⁷⁴ Opsahl 2007: 141.

⁷⁵ Ole Jørgen Benedictow, *Hartvig Krummedikes jordegods. En studie i en senmiddelaldersk adelsøkonomi*, Oslo 1970: 77-78.

⁷⁶ DN XI 511.

⁷⁷ DN XXIII 170.

⁷⁸ Karen Arup Seip, *Mogens Gyldenstjerne- en monografisk studie i adelens forestillinger om status og karrieremobilitet på 1500-tallet*, Oslo 1996: 31.

tallet hadde nok også innvirkning på både Anne Ruds og Henrik Krummedikes råd til Eske Bille. I starten av 1500-tallet var bergverksdrift, trelasteksport og sagbruk næringer i vekst i Norge, og danske adelsmenn fattet raskt interesse. Denne muligheten til økonomisk gevinst som høvedsmann på Bergenhus, kan ha vært en årsak til at både Henrik Krummedike og Anne Rud anbefalte Eske Bille å gå for et norsk len framfor et dansk.⁷⁹

I det hele kan det virke som at Anne Rud og Henrik Krummedike tenkte på hva som var best for familien. Ekteparet hadde ingen sønn og Eske Bille var deres eneste svigersønn. Det er klart at det var Eske Bille som kunne fremme og sikre familien og slektens interesser i framtiden. Som Henrik Krummedike senere nevnte, ønsket Mogens Gyldenstjerne å få Bergenhus. At dette ble skrevet av både henne og Henrik Krummedike var nok muligens for å få Eske Bille til å ta en rask avgjørelse før noen kom han i forkjøpet. Det viser samtidig at Eske Billes svigerforeldre mente det var viktig at han takket ja til tilbudet. Henrik Krummedike hadde invitert både Mogens Gyldenstjerne og Mikkel Blikk til gården på Vallen. Det kan spekuleres i om det var for å gi Eske Bille bedre tid, men det er det vanskelig å si noe sikkert om. Uansett, ettersom Eske Bille selv hadde bedt om Anne Ruds tanker om saken, er det stor sannsynlighet for at han også lot seg påvirke av også hennes svar.

2.3 Sammenfattende diskusjon.

Dette kapittelet har tatt for seg en snever, men viktig periode i Eske Bille sitt liv. Vi har sett at Eske Bille ble en del av en maktkamp i Norge. Kongen satte lojale danske menn på norske slott i strid med håndfestningen for å styrke grepet om Norge, men det norske riksrådet ville forbeholde slottene for nordmenn og dermed norsk kontroll over landet. Da Eske Bille hadde kommet til Bergen, var de tre viktigste slottene i Norge styrt av tre danske søskenbarn: Claus Bille, Eske Bille og Mogens Gyldenstjerne. De var alle medlemmer av det danske riksrådet. Perioden er viktig for Eske Bille fordi hans aksept av kongens tilbud om Bergenhus kom til å få store konsekvenser for hans karriere som kongens tjenestemann og dansk riksråd. Å se på hva som lå bak hans valg kan gi oss et innblikk i Eske Billes tjenesteideal, mål og interesser som adelsmann.

Brevene jeg har studert i dette kapittelet, kan gi et innblikk i hvilke faktorer som kan ha virket inn på Eske Billes viktige avgjørelse i 1528/29. Vi kan se at det aldri var et enkelt valg for Eske Bille, men til slutt var det flere hensyn Eske Bille tok i beslutningen om å ta imot Bergenhus slott:

⁷⁹ Opsahl 2007: 146.

For det første spilte familiens meninger og interesser en viktig rolle og familiens interesser var også hans egne. En adelsmann hadde ikke bare seg selv å tenke på, men også slekten. Dette hensynet var i stor grad en økonomisk faktor. At Eske Billes nye stilling som høvedsmann på Bergenhus kunne hjelpe med å sikre svigerfarens tapte len og de påfølgende inntekter, hadde en innvirkning. Det faktum at han selv mest sannsynlig ville få disse lenene etter Henrik Krummedikes død, gav Eske Bille personlige økonomiske interesser i Norge og kunne derfor bidra med å sikre hans egen og slektens framtid. I tillegg var Bergenhus et gunstig sted å drive handelsvirksomhet.

For det andre tok Eske Bille hensyn til et ideal om å være en tro og lojal tjenestemann. Dette var et råd svigerfaren kom med i brevet til Eske Bille. Han måtte følge konges vilje på alle måter han kunne og det var han pliktige til å gjøre. Eske Bille hadde selv vært en lojal tjenestemann, noe som var grunnen til at han hadde fått tilbudet fra kongen om Bergenhus. Å fortsette denne lojale tjenesten var nok en viktig faktor som spilte inn på Eske Billes avgjørelse. Han hadde selv en slekt som hadde steget i rang gjennom trofast tjeneste for kongemakten, en tradisjon han var en del av.

For det tredje hadde trolig Eske Bille som adelsmann et personlig mål om å forbedre sin posisjon. En karriere som høvedsmann på et norsk slottslen kan ha blitt vurdert som en mulig vei for å sikre seg en bedre posisjon i framtiden. Det vil være galt å tro at Eske Bille som en dansk adelsmann, ikke hadde ambisjoner for framtiden. Henrik Krummedikes råd gav trolig Eske Bille en større tro på at en høvedsmannsstilling på Bergenhus var den rette veien å gå. Som en høvedsmann i Norge kunne Eske Bille opptre som en lojal tjenestemann og sikre unionen for kongemakten. En posisjon i Norge kunne samtidig gjøre han mer synlig for kongen, i motsetning til i Danmark, hvor det var flere adelsmenn som ønsket kongens gunst. Omtrent i hele Fredrik Is regjeringstid eksisterte det en frykt for at Kristian II skulle returnere og da særlig angripe Bergen. Ved å holde det nordafjelske for kong Fredrik I ved et potensielt angrep, kunne Eske vise seg som en god administrator og en lojal embetsmann. Slik sett ville Eske Bille få den samme posisjonen som Henrik Krummedike hadde hatt under kong Hans. Svigerforeldrenes råd og kunnskap om Norge ville også være til hjelp.

Det kan se ut som at Eske Bille var en omtenksom mann som ikke ønsket å ta en forhastet beslutning i 1528/29. Hans endelige beslutning ble i stor grad tatt basert på det beste for slekten, men han så nok også muligheter for å bedre sin egen posisjon i lengden. Samtidig var et tjenesteideal om en tro og lojal tjeneste for kongen noe Eske Bille tok hensyn til. Hvordan tjenesteforholdet til kongemakten utviklet seg for Eske Bille er det neste vi skal se på. Da skal vi ta for oss hans første år på Bergenhus. Hvilke avgjørelser og valg han tok, og

hvordan han forvaltet sitt embete i disse årene før Fredrik Is død i 1533, kan fortelle oss mer om Eske Billes tjenesteideal.

Kapittel 3 - Utførelsen av et embete

I dette kapitlet skal vi se nærmere på hva Eske Bille gjorde under sine første år i Norge. Først skal vi se på hvilke administrative utfordringer han møtte da han først kom til Bergen. Hvordan han løste dem og ordla seg i brevene til kong Fredrik I kan vise oss om han arbeidet for å fremme kongens politikk i Norge og hvilket tjenesteforhold han hadde til kongen. Jeg har valgt ikke å se på hans lensforvaltning i et stort omfang, men hovedsakelig administrasjonen tilknyttet Bergenhus slott. Dette har i stor grad å gjøre med oppgavens begrensede omfang. Videre skal vi se på hvordan Eske Bille balanserte sine egne interesser opp imot embetstjenesten under de første årene som høvedsmann. Hadde Eske Bille et ideal hvor tjenesten til kongen stod sterkere enn hans egne interesser? Avslutningsvis skal vi se på hvordan Eske Bille ordla seg og hvordan han handlet under Kristian IIs gjenerobringstokt i Norge. Dette kan avdekke hvilket syn Eske Bille hadde på tjenesten, sine plikter som høvedsmann og tjenesteforholdet til Fredrik I. Til sammen kan dette bidra til å avdekke Eske Billes tjenesteideal.

3.1 En utfordrende start

Både kongen og det danske riksrådet var redde for at kong Kristian II skulle returnere med hærstyrker for å ta tilbake kronene i Danmark og Norge. Det var en viktig oppgave for de danske lensherrene i Norge å sikre festningene for Fredrik I. Hvis en hadde kontroll over festningene, kontrollerte en også de omkringliggende lenene. Eske Bille fikk imidlertid ikke et godt utgangspunkt da han kom til Bergenhus. Oversikten over slottets forsyninger og utstyr viste store mangler og Eske Bille måtte sette seg i gjeld for å skaffe nødvendige varer. Et slotts forsyninger på 1500-tallet kunne være så mangt: Det var alt fra matvarer, skyts, ammunisjon, håndvåpen, klær og penger.⁸⁰ Uten en fullverdig mengde med forsyninger kunne det bli utfordrende å stå imot en beleiring. Eske Bille skrev og uttrykte sine opplevelser om sitt første møte med slottet. Vi skal her se nøyere på et av de brevene han skrev til kongen angående omstendighetene. Jeg kommer også til å se på et brev han skrev til sin kone, Sofie Krummedike om de samme forholdene. Målet er å se om måten Eske Bille ordla seg på kan fortelle oss noe om hans tjenesteforhold til kongen.

Brev til Kong Fredrik I 31. mai 1529.

Eske Bille var snar med å skrive til kongen om forholdene som hadde møtt ham på slottet. Den 20. mai 1529 mottok Eske Bille Bergenhus og den 31. mai skrev han til kongen. Eske

⁸⁰ Hamre 1998: 386.

skrev følgende hilsen til kongen: «Myn ydmyg wnderdanlige willige plectige tro tienniste eder nadis Kongelige Majestat altiid till foren send met vor herre».⁸¹ En hilsen skulle normalt sett ytre en hedring til mottakeren av brevet. En skulle vise sin vennlige innstilling.⁸² Eske Bille viste tydelig sin posisjon i forhold til kongen og han lovet at han var villig og pliktig til en tro tjeneste. Dette var ingen uvanlig hilsen fra en høyadelsmann til sin konge. Bisgaard beskriver tjenesteforholdet nesten som et personlig bånd mellom kongen og den adelige hvor nyanser i hilsenen kan gi et innblikk i forholdet den adelige hadde til kongen.⁸³ I Eske Billes hilsen ser vi hvordan han gav kongen en bekreftelse og en tjenesteforsikring og tjenestens karakter er både underdanig og ydmyk så vel som tro og pliktig.

Eske Bille brukte ordet «pliktig». Bruken av ordet kan fortelle oss om hvordan han så på sitt tjenesteforhold til kongen. De fleste ordene brukt i en hilsen til kongen, skulle demonstrere underordningsforholdet til kongen. I følge Bisgaard hadde ordet «pliktig» en annen funksjon enn å skape en avstand mellom den adelige og kongen, men pekte mer mot at han var kongen skyldig.⁸⁴ Ofte var hilsener, slik Eske Bille kom med i dette brevet, av en tidstypisk art. Det som varierte var tilleggsordene som ble brukt for å beskrive tjenesten. Ikke bare var han ydmyk og underdanig, men han var også kongen «pliktig» til å være en lojal tjenestemann. Det kan tenkes at han her refererte til sitt nye embete. Ved å takke ja til stillingen som høvedsmann på Bergenhus som han fikk av kongen, gjorde han seg pliktig til å utføre embetet etter beste evne. På denne måten var Eske Bille og Fredrik I knyttet sammen i et tjenesteforhold.

Eske Bille rådet og ba kongen ydmykt om å straks sende han mel, malt og annen fetalje⁸⁵ som var nødvendig for å holde slottet. Eske Bille oppgav Bryggen i Bergen som et alternativ for å få tak i det som var nødvendig, men det ville på en annen side bli meget dyrt. Eske Bille skrev om saken også til sin hustru, Sofie Krummedike, tre dager i forveien. Han skrev om mangelen på forsyninger og bad henne skrive til sin far om hjelp. Hun ville føre pennen bedre enn han selv, mente Eske Bille. Hun skulle be Henrik Krummedike tale med kongen om han kunne sende et skip med de nødvendige forsyningene. Eske Bille ville nødig sette kongen i gjeld ved å kjøpe varene dyrt på Bryggen.⁸⁶

⁸¹ DN XIII 527.

⁸² Lars Hamre, *Innføring i diplomatikk*, Oslo 1972: 40.

⁸³ Bisgaard 1988: 30-31.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Fetalje kom fra det latinske ordet *victualia* og betydde matvarer og proviant. Ordnet.dk, Fetalje, lest 5.april.2016.

⁸⁶ DN IX 624.

Det kan virke som at Eske Bille fryktet at noe av det første han skulle foreta seg som høvedsmann på Bergenhus, var å sette kongen i gjeld. At han først bad Henrik Krummedike om råd via sin kone for så å skrive et eget brev til kongen tre dager senere, må tyde på at saken hastet for Eske Bille. Skulle han kunne forsvare og holde slottet på en god måte, var det nødvendig med et fullverdig forråd med forsyninger. En kan tolke det slik at Eske Bille først og fremst tenkte på kongens økonomiske ve og vel i situasjonen. For det andre, som en erfaren administrator, var det nok tydelig for Eske Bille at han ikke kunne utføre tjenesten som høvedsmann på en særlig god måte uten forsyninger. Det var heller ikke bare forsyningene som var mangelfulle. Slottets jordebok var også borte, noe som gjorde det vanskeligere å administrere lensinntekter.⁸⁷

Samtidig må det ha vært et irritasjonsmoment for Eske Bille å ha lest så mye positivt om Bergenhus festning, for så å finne en ufullstendig mengde forsyninger. I praksis var det Eske Bille som måtte sette seg i gjeld for å gjenopprette forrådet av matvarer, skyts, ammunisjon, håndvåpen, klær, penger og annet, og det trolig på grunn av hans forgjenger. Normalt sett var høvedsmannen ansvarlig for å etterlate seg slottet til sin ettermann i like god stand som da han selv fikk slottet. I følge vitner skulle Vincens Lunge ha fått slottet i god stand. Det var med andre ord mistanke om at Vincens Lunge stod bak mangelen av varer. Henrik Krummedike var Vincens Lunges fiender. Han kan ikke ha likt å måtte gi fra seg Bergenhus slott til Henrik Krummedikes svigersønn. En kan spekulere i om Vincens Lunge bevisst saboterte for hans etterfølger. Dette var det derimot vanskelig å bevise.⁸⁸

3.2 Mellom familien og tjenesten

I 1530 døde Henrik Krummedike og en viktig rådgiver til Eske Bille var dermed borte. Henriks enke, Anne Rud ble da værende alene i Danmark, og hun måtte arbeide for å beholde Henrik Krummedikes len og avvikle hans forretninger. Fra 1530 og fram til Anne Ruds egen død i 1533, har vi mange bevarte brev sendt fra henne til Eske Bille. En gjennomgående tendens i brevene hun skrev, var at han måtte hjelpe henne med å beholde de lenene hun mente hun hadde krav på. Hun ville også ha Eske Bille og Sofie Krummedike tilbake til Danmark. Samtidig skrev Fredrik I til Eske Bille og ba han bli værende på Bergenhus slott. Det er av interesse å se nøyer på hva de skrev til Eske Bille og hvordan han handlet. Det kan være med på å belyse Eske Billes tjenesteideal satt opp imot hans interesser som en adelsmann og privatperson med ansvar for slektens ve og vel.

⁸⁷ DN XIII 531.

⁸⁸ Hamre 1998: 386.

Brev til Eske Bille 4. april 1530-16. august 1532

Allerede i brevet hvor hun skrev om Henrik Krummedikes død, sendt 4. april 1530, skrev Anne Rud om Eske Billes interesser i Danmark. Kongen skulle komme til København til pinsen og det var mulig for Eske å få len i Danmark.⁸⁹ Omtrent en måned senere, 6. mai 1530, kom det tydeligere fram at Anne Rud ønsket familien sin tilbake til Danmark. Hun nevnte sin egen sorg etter tapet av ektemannen og hun ønsket å se både Eske Bille og Sofie Krummedike. Hun skrev i det samme brevet at Johan Urne var upopulær blant borgerne som høvedsmann på København slott. Anne Rud hadde hørt at han ville miste slottet når kongen skulle komme til byen på herredagen. I følge Anne Rud ønsket borgerne Eske Bille som høvedsmann: «Oc sagde handt at borger sijer at kunde dij ffaa edher ther til jgen da bade dij gud ther giarne om dij her (...)».⁹⁰ Med denne informasjonen ønsket nok Anne Rud å friste Eske Bille til å arbeide for å få tilbake sin gamle post på København slott.

Under Kristian IIs gjenerobningsforsøk av Norge ble Anne Rud mer eksplisitt i sine råd til både Eske Bille og hennes datter. Det kan tenkes at hun ble utålmodig og var redd for svigersønnen. I midten av april 1532 befant hun seg på sitt len i Roskilde. Den 17. og 18. april skrev hun henholdsvis til Sofie Krummedike og Eske Bille hvor hun klart og tydelig anbefalte Eske å gi fra seg slottet og komme til Danmark. Ifølge henne ville det være det beste for familien.⁹¹ Anne Rud siktet nok til økonomiske årsaker med tanke på bestyrelse av deres len i Danmark, men trolig også sin egen vanskelige situasjon etter ektemannens død. I et brev sendt fra Månstorp i Skåne 16. august 1532, skrev nemlig Anne Rud til Eske Bille at han på grunn av sitt opphold i Norge ikke fikk tatt vare på Sofie Krummedikes len i Danmark som hun hadde arvet etter sin far. «Och tyckes meg gandske vel være atj icke ville lengher bliiffue ther for then store skade ther j och eders kiere hwstrv tager paa thet godts som hun erffuit effter syn kiere fader.». Verdien på godset hadde blitt forringet med 1000 mark siden faren døde, kunne Anne Rud melde.⁹² Dette kan tolkes som at Anne Rud var bekymret for sin egen og hennes families økonomiske situasjon.

I den samme perioden som Anne Rud sendte sine brev til Eske Bille, fikk han også brev fra kong Fredrik I som omhandlet hans posisjon på Bergenhus. Disse brevene kan ha bidratt til å gjøre situasjonen mer komplisert for Eske Bille. Vi skal nå se på et slikt kongelig missiv som også kan bidra til å utdype Eske Bille sitt tjenesteforhold til kongen. Missiv betyr

⁸⁹ DN XXIII 218.

⁹⁰ DN XXIII 227.

⁹¹ DN XXIII 291, 292.

⁹² DN XXIII 302.

et sendebrev og som oftest et lukket brev. Det var sendt fra kongen og var ment til blant annet hans lensherrer. Motsetningen var de åpne brev som var tiltenkt offentligheten.⁹³

Brev til Eske Bille 2. november 1530

Den 2. november 1530 skrev kongen et missiv til Eske Bille fra sitt slott på Gottorp i Slesvig. Kongen beskrev Eske Bille som «Oss elskelige» og «wor tro mand raad och embitzmand».⁹⁴ Titularer og personomtale ble variert etter stand og stilling i danske kongebrev. Oss elskelig var en vanlig betegnelse for både riksråd og høyadelsmenn fra 1500- tallet.⁹⁵ Vi ser også at Eske Bille ble beskrevet som kongens tro mann. I missivet finner vi i tillegg et eksempel på hvordan hilsningen ble gitt etter mottakerens rang. Kongen skrev «wor sønnerlige gunst tilforrn». Videre innledet han med «Kere Esgy». Hva betydde så dette?

Fra midten fra av det 15. århundre var den vanlige kongehilsen til adelsmenn «Premisso nostro sincero fauore». På dansk ble dette til «Vor synderlige gunst tilforrn». Ordet «Synderlig» ble særlig brukt for å vise i hvor høy grad adelens tjeneste ble verdsatt hos kongen. Det kunne vise at adelsmannen var en mann kongen stolte på og det var gjennom tro tjeneste en kunne oppnå denne tilliten og «synderlige gunst» hos kongen. Bisgaard påpeker at bruken av ordet «synderlig» ble sjeldnere i kildene fra omtrent 1505. I det hele ble også høflighetsfraser som «kære» eller «kere» sjeldnere fra denne tiden. Når det gjaldt minkende bruk av «synderlig», hang det trolig sammen med at flere unge og mer uerfarne adelsmenn gikk i tjeneste for kongemakten. Samtidig økte mengden utgående brev fra kanselliet, noe som førte til en mer rasjonalisert og hardere tone og dermed færre høflighetsfraser.⁹⁶ Basert på denne kunnskapen, kan vi tolke det slik at Eske Bille ble høyt verdsatt av kong Fredrik I og at han hadde et fortrolig tjenesteforhold til kongen. Ut fra brevet, som ble skrevet i 1530, ser vi at Eske Bille hadde kongens «sønnerlige» gunst og han ble hilst med høflighetsfrasen «kere». Under kong Hans var Eske Bille for ung til å ha lagt bak seg en betydelig tjeneste og ble aldri hilst med «synderlig» og sjeldent høflighetsfrasen «kære»⁹⁷. I 1530 stod han i et mye tettere tjenesteforhold til kongen. Dette kan vi også se ved at kongen i bruk av personlig tiltale brukte flertallsformen «I» da han skrev til Eske Bille. Flertallsformen ble nemlig brukt overfor kongens tro tjenestemenn.⁹⁸

⁹³ Bisgaard 1988: 23.

⁹⁴ DN XXII 162.

⁹⁵ Hamre 1972: 37

⁹⁶ Bisgaard 1988: 27-28

⁹⁷ Bisgaard 1988: 28.

⁹⁸ Ibid: 28.

I brevets hoveddel skrev kongen at han hadde fått sikker viten om at kong Kristian II skulle få støtte fra keiseren til våren. I den sammenhengen skrev kongen at Eske Bille måtte bli værende på slottet og at han ikke kunne forlate det før kongen visste mer om saken. Eske Bille måtte også sørge for at slottet var i god forsvarsstand. I brevet ser vi at kongen ikke ga en direkte ordre til Eske Bille, men at han «Thij bethe Ether atJ icke giueffe Ether ther frann slottit førre I fange wisse tidinger paa foraaret (...)».⁹⁹ Kongen ba Eske Bille om å bli værende på slottet, han befalte ikke. Å «be» var ifølge Bisgaard et nøkkelord i tiden.¹⁰⁰ Dette er med på å understreke at det er snakk om et tjenesteforhold mellom kongen og adelen.

Det var derimot ikke tvil om at tjenesten skulle gjennomføres. Kongen fulgte alltid opp uttalelsen og her hadde han mange muligheter. Kongen kunne spille på adelsmannens lojalitet eller han kunne framtre mer truende.¹⁰¹ Avslutningsvis i brevet skrev kongen at Eske «(...) i alle maade wiide och ramme wort gagnn och beste som wij Ether tiltroo och oss ingtet paa twiffuler I gjerne gjøre.». Videre skrev kongen at «Wij wille thet met alt gunst och nade med Ether kerligenn bekiende och forskyldde.». Kongen la vekt på at Eske Bille kom til å gjøre det som var best for kongens person (wort gagnn och beste) og det var ingen tvil om dette. Kongen spilte nok her på Eske Billes lojalitet og han uttrykte en tillitserklæring. Eske Bille kunne kjærlig nyte både kongelig gunst og nåde. En tjenesteanmodning kan fortelle om et personlig forhold mellom kongen og den adelige og nyanser kan fortelle hvilket forhold det var snakk om.¹⁰² Det er liten tvil om at Eske Bille hadde et nært tjenesteforhold til kongen og kongen forventet at Eske Bille kom til å bli værende på slottet. Disse befalingene veide nok tungt opp mot familiesituasjonen med Anne Rud og hans interesser i Danmark.

Eske Bille stod i denne situasjonen mellom motstridende interesser. På den ene siden hadde vi hans personlige interesser i egenskap av å være en dansk adelsmann. Dette handlet i stor grad om å ivareta økonomiske interesser og beholde len med dets inntekter. Rasmussen og Madsen skriver at på 1500- tallet ble den danske høyadelen i større grad en eksklusiv stand. Høyadelen konsoliderte sine rekker og de ser på dette som overgang fra en åpen militær stand til å bli en lukket godseierkaste med politisk makt på regjeringsnivå.¹⁰³ Det var besittelse av jord som var grunnlaget for adelens makt og innflytelse. Slik sett var Eske Billes interesser i stor grad overlappende med svigermorens. Vi vet at han forsøkte å hjelpe svigermoren så godt han kunne med å sende brev til kongen. Han ba kongen om å la Anne

⁹⁹ DN XXII 162.

¹⁰⁰ Bisgaard 1988: 30.

¹⁰¹ Ibid: 29-30.

¹⁰² Ibid: 30.

¹⁰³ Rasmussen og Madsen 1999: 88-89.

Rud få beholde de len hun hadde livsbrev på. Han ba kongen ha Eske Billes tro tjeneste i tankene og hvilken skade han hadde lidd her (i Bergen).¹⁰⁴ Dette brevet sendte han etter å ha fått høre fra ridder Oluf Rosenkrantz at han var pliktig til å hjelpe sin svigermor. Herr Oluf var Anne Ruds fetter og en del av nettverket hun benyttet seg av for å få hjelp i Danmark.¹⁰⁵ Det første brevet viser hvordan Eske Bille forsøkte å bruke sitt tjenesteforhold til Fredrik I for selv å skaffe hjelp. Tjenesteforholdet var ikke en ensidig relasjon og det var snakk om elementer av gjensidighet. Brevet fra Oluf Rosenkrantz demonstrerer at normen var å bistå den nærmeste familien. Det var en plikt. Det må ha vært av interesse for Eske Bille at familien fikk beholde flest mulige len under herredagen som skulle bli holdt i 1530, og at bestyrelsen av hans egne gods i Danmark ble gjort på en tilfredsstillende måte. Eske Bille hadde interesser i begge rikene. Han hadde derimot flere og større interesser i Danmark enn i Norge og ifølge Hamre ville Eske Bille tilbake til Danmark så raskt som det var mulig.¹⁰⁶

På den andre siden hadde vi Eske Billes embets- og tjenesteinteresser. Som høvedsmann stod han i et tjenesteforhold til kongen. Under fare for Kristian IIs tilbakekomst og etter hans landgang i Norge, hadde Eske Bille mange oppgaver å ta seg av for å forsvare slottet og det nordafjelske Norge. Hans innsats gjennom disse første årene gir et inntrykk av at Eske Bille følte et ansvar for utførelsen av embetet. I en fortegnelse som trolig var ment for herredagen i København i 1531, skildret Eske Bille hva han hadde bygget og forbedret på Bergenhus slott i løpet av de to første årene. Han bygget på og forbedret selve slottet så det ble enklere å forsvare, han rensket gamle brønner og gravde en ny for lettere å kunne stå imot beleiringer og han fikk bygget en ny maltkvern. I tillegg ble Apostelkirken, domkirken og bispegården på Holmen brutt ned. De stod for nært slottet og utgjorde en forsvarsmessig fare hvis en fiende fikk tak i dem. Rasingen var blitt godkjent av biskopen i Bergen og de geistlige.¹⁰⁷ Alt i alt kan fortegnelsen vitne om en stor aktivitet.

Eske Bille ble til syvende og sist værende på Bergenhus og han var sjelden i stand til personlig å ivareta egne interesser.¹⁰⁸ I denne sammenhengen kan det derfor virke som at hans lojalitet til kongen i form av tjenesten som høvedsmann veide tyngre enn hans egne personlige interesser. For Lars Hamre bærer aktiviteten til Eske Bille vitne om at hans fremste oppdrag til enhver tid var å sikre det nordafjelske Norge til Fredrik I. Alt annet kom i andre rekke. Hamre har en særskilt positiv framstilling av Eske Bille og mener hans lojale framferd

¹⁰⁴ DN XII 466.

¹⁰⁵ DN XXIII 229.

¹⁰⁶ Hamre 1998: 387.

¹⁰⁷ DN XIII 581.

¹⁰⁸ Bjørn 2001: 348.

representerte en embetsmannstype som først var vanlig i senere tider.¹⁰⁹ Med det menes det nok en embetsmann som først og fremst hadde kongemakten og rikets interesser som sin førsteprioritet. Jeg er ikke uenig i at Eske Bille framstår som en lojal embetsmann. En må derimot være forsiktig med å overdrive hans lojalitet slik jeg mener Hamre kan ha en tendens til å gjøre. En intensjon bak hans innsats og tro tjeneste på Bergenhus i disse årene, kan også ha vært for å gagne familiens interesser. Som vi så i det forrige kapitlet, spilte nok familiens interesser en viktig rolle i hans avgjørelse for å takke ja til posten. En tjeneste på Bergenhus slott kunne også være et karrieresteg for Eske Bille til bedre len i framtiden. At det kunne være byrdefullt for en adelsmann å være i kongens tjeneste, og da langt unna sine gods, kan familiesituasjonen etter svigerfarens død være et eksempel på. En tro tjeneste kunne derimot gi gjentjenester fra kongen.

Kongen hjalp også med å ivareta Eske Billes og svigermorens interesser i Danmark. Dette kan vi lese ut av et åpent kongelig brev skrevet 14. september 1531. Brevet skal ha blitt lest på Sjælland landsting i november 1531, Sømme herredsting på Sjælland i mai 1532 og på Skemminge landsting juni 1532. Kongen gjorde det kjent at Eske Bille måtte oppholde seg i Norge en tid. Dette hang sammen med faren for Kristian IIs tilbakekomst. Derfor forbød kongen enhver å reise rettstretter om Eske Billes eller Anne Ruds jordegods i Danmark så lenge han oppholdt seg utenfor landet i rikenes tjeneste.¹¹⁰ Denne handlingen kan tolkes som et eksempel på en gjentjeneste fra kongen for Eske Billes tro tjeneste og en forsikring om at Eske Bille kunne fokusere på sitt arbeid i Bergen.

3.3 En tidligere konge kommer til Norge

Det hadde lenge vært mistanker og en frykt hos det danske riksrådet og kong Fredrik I at Kristian II skulle returnere med militær støtte fra svogeren, keiser Karl V. Sommeren og høsten 1531 virket dette mer sannsynlig enn tidligere basert på ryktene som florerte. Keiseren stod sterkere etter å ha vunnet over både ytre og indre fiender, og om sommeren 1531 var det kjent at den tidligere svenske erkebiskopen og støttespilleren til Kristian II, Gustav Trolle, var i Norge for å tale kong Kristian IIs sak. Han forsøkte å skaffe en bred geistlig støtte i Norge og fortalte at kongen skulle komme til høsten med en hær.¹¹¹ Eske Bille var på vei tilbake til Bergen da han fikk vite at Gustav Trolle var i landet og hos erkebiskopen i Trondheim. Han sendte da brev dit og bad Olav Engelbrektsson holde på denne fienden av de tre nordiske

¹⁰⁹ Hamre 1998: 448.

¹¹⁰ DN XXIII 283.

¹¹¹ Øystein Rian, *Aschehougs Norgeshistorie. Den nye begynnelsen 1520-1600*, bind 5, Oslo 1995: 25.

rikene. Men erkebiskopen hadde nok da allerede bestemt seg for å hylle kong Kristian II når tiden var riktig.¹¹²

Kong Kristian II dro fra Nederland 26.oktober 1531. Han satte seil sent på året, trolig for å komme mest mulig overraskende, og ble utsatt for en storm. Dette skapte problemer i første omgang ettersom flåten ble splittet og mange omkom på ferden. Etter den problematiske starten, ankom kongen til Oslo 10. november 1531 hvor han mellom 26-29. november holdt møter med de sønnafjelske riksrådene. De hyllet han og sendte oppsigelsesbrev til kong Fredrik I. I Trøndelag sørget erkebiskopen for at Kristian II ble hyllet også der. Utviklingen så langt hadde i stor grad gått i Kristian IIs favør. Det var derimot flere som gikk imot Kristian II. Dette gjaldt blant annet de danske høvedsmennene på Akershus, Båhus og Eske Bille på Bergenhus.¹¹³ Vi skal nå se nærmere på Eske Billes korrespondanse med Kristian II og hans handlinger fram til Kristian IIs nederlag våren 1532.

Brev til Eske Bille 16. november 1531

Dette brevet ble utstedt av Kristian II i Oslo seks dager etter hans ankomst til byen. Han skrev til Eske Bille om sin ankomst til landet og at han her hadde med seg et stort antall krigsfolk. I brevet brukte Kristian II i stor grad den samme kongetittelen som sin onkel, Fredrik I. Med guds nåde var han «Danmarckis Suerigis [Norigis] vendis oc gotis koning hertug i Sleusig i Ho[lsten et cetera.]».¹¹⁴ Titler kunne brukes som politiske virkemidler av konger og en kan snakke om pretensjonstitler.¹¹⁵ Ikke bare skrev Kristian II at han var konge i Danmark og Norge men også i Sverige. Dette viser til at Kristian II fremdeles så på seg selv som konge av Sverige og at Gustav Vasa ikke var den rettmessige kongen. Ut fra dette kan vi lese hvilke politiske intensjoner han hadde. Tittelen Kristian II brukte viser dermed hvordan han ønsket å legitimere sine handlinger i 1531.

Kristian II påpekte at både allmuen og de tilstedeværende riksråd, var både «lydige oc veluillige mod oss».¹¹⁶ Trolig ble det lagt vekt på dette for å presse Eske Bille til også å hylle sin gamle konge. Videre i brevet begynte Kristian II å undervise Eske Bille i hva som krevdes av han og hvordan en tro «riddermandz mand bør at gøre mod sin rette herre och konge». Kristian II mente at som den rette kongen, skulle Eske Bille være han tro og lojal. Hvis han ikke var det, ville det gå dårlig for han. Han ville da ynkelig miste sitt arvegods i Norge og det

¹¹² Hamre 1998: 466.

¹¹³ Rian 1995: 26.

¹¹⁴ DN XXII 194.

¹¹⁵ Hamre 1972: 32.

¹¹⁶ DN XXII 194.

ville gå ut over hans velferd på liv og sjel. Hvis Eske Bille hyllet Kristian II, skulle han vise seg både som en kristelig og ærlig konge som viste sin gunst. Eske Bille måtte derfor straks gi sitt svar. Kongen avsluttet brevet med en oppfølging av ordren. Denne oppfølging hadde en streng natur: «Her vist dw ath rette dig effter». Kristian II brukte også en mer truende tone da han skrev «Thi lad det ingenlunde». Alt i alt fikk Eske Bille intet valg. Han skulle hylle Kristian II og dermed gi han slottsloven på Bergenhus. Hvis ikke, ville det gå han ille. Hva svarte til slutt Eske Bille?

Brev til Jørgen Hanssøn 14. februar 1532

Eske Bille svarte Kristian II ved å skrive til hans trofaste tjenestemann Jørgen Hanssøn, også kalt Jørgen Skriver. Jørgen Hanssøn ville møte Eske Bille til samtale, men det ville ikke Eske Bille. Han var ganske eksplisitt og det var ikke vanskelig å forstå hvor Eske Bille stod i saken. Han hadde fått Bergenhus slott av den kjæreste, nådige herren kong Fredrik I. Med mange ærlige og gode menns råd og hjelp, skulle Eske Bille forsvare slottet, Fredrik I og de to riker. Slottet skulle holdes til ingen andre «saa langt som mytt liiff warer». Eske Bille nevner i brevet det store og ærerike vervet han hadde fått av Fredrik I. Han skulle med ære forsvare slottet og han håpet at hans gjerninger i framtiden ville bli sett på som rett og riktig: Oc hobes meg nest guds oc mangel erlig mandz hielp att myne gierninger wdj framtiden schulle bære ther størst oc sandest witnesbyrdt.». Det var derfor ingen grunn til å møte Jørgen Hanssøn til samtale.¹¹⁷

Det er flere sider av Eske Bille som kommer fram i dette brevet. Han skrev nok i egenskap av både å være dansk riksråd og kongens mann. I alt er det flere tenkelige årsaker som kan ligge bak hans svar til Kristian II. For det første var Eske Bille en forsvarer av kong Fredrik I, den rette kongen, sine interesser på Bergenhus slott og det nordafjelske Norge. Han satte sitt eget liv som innsats for å holde slottet til kongen og virket urokkelig i sin mening da han skrev til kong Kristian II. Vi har sett i tidligere brev at Eske Bille hadde et tett og personlig tjenesteforhold til kongen som han hadde lovet å beskytte Bergenhus mot angrep. Det gir derfor mening at Eske Bille ikke ønsket å hylle Kristian II. Samtidig kommer det fram at Eske Bille var opptatt av å gjøre det som var rett og at det å holde slottet til Fredrik I handlet om ære. Han hadde lovet Fredrik I å holde slottet til han og det ville være uærlig å bryte dette løftet. Han tenkte på sitt ettermæle og i denne sammenhengen kommer det fram hva adelsmannen Eske Bille opplevde som viktig. Vi kan derfor si at tjenesteforholdet Eske

¹¹⁷ DN XXIII 289.

Bille hadde til kongen samt et æresideal, var en viktig årsak bak hans valg.

For det andre var det adelen og det danske riksrådet som hadde brutt med Kristian II i 1523 etter flere år med hardstyre. Han hadde over lengre tid motarbeidet adelens interesser ved å sette dem utenfor riksstyringen og løfte fram menn av lavere stand og gi dem len. Borgerstanden ble særlig belønnet, noe borgersønnen Jørgen Hanssøn kan være et eksempel på. Han fikk Bergen kongsgård i forlening og med tiden kontrollerte han i realiteten hele nordafjelske Norge.¹¹⁸ Som medlem av det danske riksrådet kan det heller ikke ha vært fristende å ta tilbake den tidligere kongen. Eske Bille ville derfor beskytte unionen under Fredrik I sitt styre. Det var ikke tilfeldig at de fleste som gjorde motstand mot Kristian II i Norge, var danske høyadelsmenn som var riksråder og/eller som satt på slottsløvene.¹¹⁹

For det tredje var det ikke klokt å gi fra seg slottet når utfallet fremdeles var så usikkert. Kong Kristian II hadde på ingen måte fått kontroll over Norge da Eske Bille gav sitt svar. En kan si at Eske Bille, etter Henrik Krummedikes død, overtok hans interesse for å opprettholde den dansk-norske unionen. Eske Bille hadde personlige økonomiske interesser av å opprettholde unionen ettersom han satt på gods i begge rikene. Kristian II ville erobre både Norge og Danmark og beholde den dansk-norske unionen, men da gjenerobringen ikke gikk som planlagt gjorde Kristian II krav på å få beholde Norge.¹²⁰ Det kan hende Eske Bille så på dette som et mulig utfall av invasjonen. Med Kristian II på tronen i Norge, ville hans framtid bli mer usikker økonomisk, men også politisk. Det ville svekket Eske Billes interesser. Foreløpig satt han derimot trygt på Bergenhus slott. Det var ingen enkel sak å beleire et slott noe Kristian IIs mislykkede forsøk på å vinne Akershus og Båhus festning hadde demonstrert. Det var derfor ingen grunn til at Eske Bille skulle gi fra seg Slottsloven.

Handlingene til Eske Bille talte i den samme retningen som brevet han hadde skrevet. Da han først på nyåret 1532 fikk vite at Kristian II var kommet til landet, var han snar med å handle. Han bad biskop Olav i Bergen sette Munkeliv i forsvarsstand slik at det ikke skulle falle i Kristian IIs hender. Han bad òg biskopen være tro mot kong Fredrik I.¹²¹ Eske Bille og Vincens Lunge ble også involvert i strid med Olav Engelbrektsson. Eske Bille sendte sine menn nordover og de skal ha brent erkebispesgården, to av hans setegårder, samt drevet inn skatt av borgere og bønder. I tillegg innledet Eske Bille en handelsblokkade av

¹¹⁸ Moseng m.fl. 2011: 384.

¹¹⁹ Rian 1995: 26.

¹²⁰ Hamre 1998: 505.

¹²¹ DN IX 687.

erkebiskopen.¹²² Mye tydet på at Eske Bille gjorde det han kunne for å vinne over den tidligere kongen og hans tilhengere.

3.4 Sammenfattende diskusjon

Eske Bille var først og fremst en lojal og driftig embetsmann som utførte kongens ordre og sine plikter som høvedsmann. Han utførte kongens politikk i Norge ved å holde slottsloven til ham og dermed den reelle makten i riket. Hans lojalitet kan sees i lys av et nært tjenesteforhold til Fredrik I som gjorde det klart at Eske Bille nøt hans gunst og tiltro. Dette kommer fram i måten Eske Bille og kongen kommuniserte med hverandre i deres korrespondanse. Når det er sagt, må bildet av Eske Bille i denne perioden nyanseres. Dette er et bilde som særlig Lars Hamre har skapt: Eske Bille som den kongelojale embetsmannen forut for sin tid. Det gir et inntrykk av en adelsmann som utførte en uselvisk kongetjeneste. Valgene han tok ble derimot også gjort for å fremme hans personlige interesser. Det kommer ikke direkte fram i brevene han skrev, men hvis en leser mellom linjene i en utvidet kontekst framstår valgene hans som mer komplekse.

Det var enklere for Eske Bille å arbeide for kongens gunst i Norge enn i Danmark, hvor det var flere adelsmenn som ønsket kongens oppmerksomhet. Ved å utføre en lojal tjeneste og kong Fredrik Is politikk i Norge, ble Eske Bille synlig for kongen. Det vil si at han kunne øke muligheten for å få belønning fra kongen i framtiden. Dette var en essensiell del av tjenesteforholdet mellom kongen og adelen. Det er klart at tjenesten hans førte han inn i en presset situasjon mellom personlige interesser og tjenesteforholdet til kongen, men hans lojale tjeneste kunne føre til at kongen belønnet Eske Bille med å hjelpe til med familiens og hans egne interesser i Danmark. Vi har sett at han refererte til sin lojale og tro tjeneste da han skrev til kong Fredrik I. Eske Bille måtte gjøre det beste ut av den situasjonen han befant seg i.

At Eske Bille var lojal ble ytterligere bevist gjennom hans ordelag og handlinger under Kristian IIs opphold i Norge. Han uttrykte ganske eksplisitt at han ikke kom til å hylle Kristian og så heller ikke et poeng i å samtale med hans tjenestemann. Nok en gang må det understrekes at Eske Billes valg under denne konflikten hadde flere lag av egeninteresse og at motstanden mot Kristian II ikke utelukkende var en kongelojal handling. På en side, som dansk høyadelsmann og dansk riksråd, kan det ikke ha vært formålstjenlig å hylle kongen som hadde arbeidet mot adelens interesser. Under Fredrik I hadde det danske riksrådet og den danske adelen fått økt innflytelse og makt. Hvorfor skulle en ha gått tilbake til en konge som mest sannsynlig kom til å gripe inn i denne maktbasen og gjøre endringer? Svaret må ha vært

¹²² Rian 1995: 26.

klart for Eske Bille. Det var ikke ønskelig.

Samtidig påpekte Eske Bille at han hadde fått sitt embete av Fredrik I, og at han derfor skulle holde det i hans navn. Noe annet ville ikke ha vært rett og det hadde gått utover Eske Billes ære. Eske Bille tenkte på hvordan han framstod i samtiden og for ettertiden. Dette forteller oss mye om Eske Bille som en adelsmann og aktør. Ordleggingen hans viser at valget hans også var basert på et ideal om hvordan en adelsmann bør handle. Denne tankegangen var ikke et engangstilfelle som vi skal se senere i oppgaven.

Årene i Eske Billes liv og virke som vi har tatt for oss i dette kapitlet, viser oss en kompleks og sammensatt aktør. Det blir for ensidig å si at Eske Billes tjenesteideal utelukkende var basert på kongeloyalitet av prinsipp. Det er ikke feil å si at Eske Bille hadde et nært tjenesteforhold til kong Fredrik I som trolig påvirket han til å handle lojalt overfor kongen. Men samtidig handlet også Eske Bille mer i tråd med personlige interesser og standsinteresser enn det Lars Hamre har lagt vekt på. I det neste kapitlet skal vi se nærmere på hvordan Eske Bille, som tro katolikk, endte med å hylle protestanten Kristian III og hvorfor han bidro med gjennomføringen av reformasjonen i Norge og underleggelsen av landet under Danmark.

Kapittel 4 – Borgerkrig, reformasjon og en ny konge

Eske Bille seilte mot København i 1534 for å velge en ny dansk-norsk konge. Underveis ble han og familien tatt til fange av skip fra Lübeck. Da Eske Bille ble løslatt i 1535, stod han i en annerledes situasjon enn i forkant av fangenskapet. En borgerkrig utspilte seg i Danmark og det så ut til at den lutherske Kristian III ville vinne krigen. I 1537 hadde Eske Bille hyllet den nye kongen og hjulpet han med å innføre reformasjonen, ta kontrollen over Norge og utsette den norske politiske selvstendigheten.

Vi må se på konfliktene mellom 1533 og 1537 for å forstå Eske Billes valg i denne siste fasen av hans virke som høvedsmann på Bergenhus. Ved å undersøke handlingsrommet til Eske Bille og hvilke valg han tok, kan det være med til å avdekke hans tjenesteideal. Først og fremst skal vi se med hvilke premisser Eske Bille satte kursen mot den felles dansk-norske herredagen i 1534 etter de norske riksrådsmøtene i Bud og i Bergen. Vi må sammenligne Eske Billes uttalelser og valg fra før fangenskapet i Lübeck med hvordan han handlet i etterkant. Handlet Eske Bille annerledes etter at den politiske situasjonen var endret av Grevefeiden? Ved å se etter endringer og kontinuitet i Eske Billes uttalelser og handlinger, kan vi få en bedre forståelse av Eske Billes tjenesteideal.

Ble Eske Billes valg preget av avgjørelsene fra møtet i Bud? Hvor fritt stod han egentlig i 1535? Hvorfor ville ikke han hylle kongen i 1535? Hva lå bak hans valg om å hylle den lutherske kong Kristian III? Hvorfor hjalp Eske Bille kongen med å fjerne erkebiskopen og innføre reformasjonen i Norge i 1537 på tross av at han var og forble katolikk? Dette er spørsmål jeg skal svare på i dette kapitlet. Kapitlet er skrevet kronologisk fra Fredrik Is død i 1533 til 1537.

4.1 Herremøtet i Bud

Fredrik I døde 10. april 1533 og i den anledningen ble det kalt inn til en ren dansk herredag i København. Den viktigste saken var kongevalget, men de frammøtte riksrådene tok aldri noen avgjørelse. Valget stod mellom to kandidater. Den første var Fredrik Is eldste sønn, hertug Kristian. Den andre kandidaten var den yngre sønnen Hans, som da var 12 år gammel. Det ville vært vanlig å velge den eldste sønnen, men Kristian var åpenbart en lutheraner i motsetning til sin yngre bror som hadde fått en katolsk opplæring. I det danske riksrådet var det medlemmer som sammen utgjorde «det katolske partiet». I rådet var det også adelsmenn som var lutheranere eller som var tolerant overfor Martin Luthers lære. Rikshovmesteren Mogens Gøye var blant disse. Ved herredagen i 1533 stod det katolske partiet sterkest. Bille-

ætten stod sterkt i dette partiet og Eske Bille selv var kjent som en «streng katolik». ¹²³ Sannsynligvis ønsket ikke Eske Bille at hertug Kristian skulle bli den nye kongen i Danmark og Norge. Avgjørelsen om kongevalget ble utsatt til en ny felles dansk- norsk herredag som skulle holdes det påfølgende året. Det er ikke enighet om hva som motiverte denne utsettelsen, men en utsettelse ville utvilsomt tjene det katolske partiet i det danske riksrådet. De ønsket en kirkelig restitusjon etter Fredrik Is tolerante politikk overfor den lutherske tro. ¹²⁴

Eske Bille hadde lenge hatt lyst til å returnere til Danmark. Som en mulig ny hovedsmann på Bergenhus så han for seg Albrekt Gøye, Mogens Gøyes sønn. Han passet nemlig Eske Billes krav som etterfølger. Hva disse kravene var kom fram i et brev Eske Bille skrev allerede høsten 1530, etter et mislykket forsøk på å seile til Danmark. Brevet ble skrevet i sammenheng med Vincens Lunges forsøk på å komme i besittelse av slottet, men Eske Bille gjorde det uttrykkelig at den som skulle få slottet måtte være jordfast i Danmark og kongelojal. ¹²⁵ Tankegangen bak premissene i 1530 må ha vært at dette ville sikre unionen mellom Danmark og Norge. En tankegang som uttrykte at Eske Bille selv var en kongelojal mann.

Etter at Kristian II var ført i fangenskap, så Eske Bille en mulighet for å gi fra seg slottsloven og sendte en mann til kongen. Han oppgav sine egne interesser i Danmark som grunn for å gi fra seg slottet. I mellomtiden hadde derimot kongen dødd og Eske Bille måtte holde slottet fram til den påtenkte herredagen ved St. Hans i 1534. Det ville også bli vanskeligere for Eske Bille å få godkjent Albrekt Gøye ettersom det norske riksrådet, med Olav Engelbrektsson i spissen, ville bli en maktfaktor under interregnet. ¹²⁶

Da Olav Engelbrektsson fikk høre om kongens død, innkalte han til et herremøte i Budytterst i Romsdal. Under et interregnum falt kongens makt tilbake til riksrådet som i teorien hadde gitt kongen styringsmakt. Dette er kjernen i den riksrådskonstitusjonalismen. På herremøtet skulle det norske riksrådet diskutere eventuelle brudd Fredrik I hadde gjort på sin egen håndfestning og ta nødvendige avgjørelser for å rette på dette. Det ble gjort i forbindelse med arbeidet med en håndfestning for den nye kongen. Den politiske situasjonen skulle bli diskutert og her stod valget av ny konge sentralt. Det norske riksrådet vedtok å møte på det planlagte herremøtet i København i 1534. De som holdt kronens len, skulle beholde dem

¹²³ J.O. Wahl, «Esge Bilde. Lensherre paa Bergenhus 1529-37», i , *Bergens historiske forenings skrifter nr.33*, 1927: 231.

¹²⁴ Hamre 1998: 537-538.

¹²⁵ DN XII 474.

¹²⁶ Hamre 1998: 538.

inntil en ny konge var valgt. I mellomtiden lå de under det norske riksrådets myndighet.¹²⁷ Dette gjaldt da også de danske adelsmennene Eske Bille, Claus Bille og Erik Gyldenstjerne som satt på de norske slottene utenom Steinvikholm.

Eske Bille (og fetteren Claus Bille) ble tatt opp i det norske riksrådet under herremøtet i Bud. Ole Jørgen Benedictow ser på valget som et tegn på den reelle maktesløsheten til det norske riksrådet. I prinsippet skulle rikets festninger falle i hendene på riksrådet, men det hadde ingen reell makt til å få gjennomført dette kravet. En enkel løsning ble derfor å ta opp de to danske slottsherrene i riksrådet.¹²⁸ Lars Hamre ser annerledes på situasjonen. Det at de begge satt på norske slottslen spilte nok en stor rolle, men Erik Gyldenstjerne som satt på Akershus festning ble ikke innsatt som norsk riksråd. Han var tidlig ute med å støtte hertug Kristian i borgerkrigen. De to Billene hørte til det katolske partiet og begge hadde sterke tilknytninger til den katolske kirken. De representerte et katolsk kirkelig syn og kunne virke som støttespillere til Olav Engelbrektsson på herremøtet.¹²⁹ Eske Billes bror var biskop og da en del av Olav Engelbrektssons kirkelige fellesskap. Eske Bille og erkebiskopen hadde i tillegg et godt forhold. Erkebiskopens valg om å ta Eske Bille opp i riksrådet kan vitne om det. At erkebiskopen hadde hatt forhåpninger til Eske Bille som støttespiller i Norge demonstrerer brevet han sendte da han måtte rømme fra landet i 1537. Eske Bille hadde sendt sine styrker mot erkebiskopen og brevet viser en tydelig såret og skuffet mann. Dette er ikke et brev erkebiskopen hadde sendt til en uvenn.¹³⁰ Alt i alt framstår valget om å gjøre Billene til riksråder som et strategisk valg fra erkebiskopens side. Det lå mer bak valget enn maktesløshet.

Olav Engelbrektsson, samt de norske riksrådene Johan Krukow og Nils Lykke, dro aldri til København. De kom til Bergen, men hvorfor de aldri dro videre vet vi ikke sikkert.¹³¹ I Bergen ble det holdt riksrådsdrøftinger som en forlengelse av møtet i Bud. Det ble utformet en instruks som de andre norske riksrådene skulle ha med seg til herremøtet i København. I stor grad inneholdt instruksene direktiver for hva som skulle skje med festningene, lenene, statsinntektene osv. under interregnet. Disse skulle holdes til det norske riksrådet.¹³² I tillegg skulle det velges en kristen konge og med det mentes en katolsk konge.¹³³ Hertug Kristian var derfor utelukket.

¹²⁷ Rian 1995: 29.

¹²⁸ Benedictow 1987: 420.

¹²⁹ Hamre 1998: 560.

¹³⁰ DN XXII 370.

¹³¹ Hamre 1998: 571-572.

¹³² DN XII 548.

¹³³ Benedictow 1987: 420-421.

Eske Billes handlinger demonstrerte at han hadde tenkt å anerkjenne avgjørelsene som det norske riksrådet hadde kommet fram til i Bud og i Bergen. Han gav fra seg slottsloven til dansken Tord Rod og nordmannen Stig Bagge før han dro til København. De skulle holde slottsloven til Eske Bille så lenge han var i live og hvis han døde skulle slottsloven holdes til det norske riksrådet og den norske tronen.¹³⁴ Sommeren 1534 seilte Eske Bille mot København for å delta på det dansk-norske herremøtet. Eske Bille var da på vei til Danmark i egenskap av å være både dansk og norsk riksråd. Han var en del av det katolske partiet og etter bestemmelsene fra Bud og Bergen skulle det arbeides for å velge en katolsk konge. Inntil den nye kongen ble valgt og hyllet, skulle han holde sine len til det norske riksrådet. Det vil være viktig å undersøke hvordan Eske Bille forholdt seg til disse avgjørelsene i framtiden. Hva som ville hendt på herredagen i København får vi derimot aldri vite. I mellomtiden hadde Grevefeiden brutt ut og Eske Bille ble tatt til fange av lybske krigsskip. En ny politisk situasjon hadde oppstått som skapte nye valgmuligheter og utfordringer.

4.2 Grevefeiden

Grevefeiden var en borgerkrig som endret maktstrukturene i Danmark og deretter i Norge. Disse endringene påvirket Eske Bille. Vi skal derfor se på krigens bakgrunn og hendelsesforløp slik at vi får en bedre forståelse for bakteppet til Eske Billes siste år på Bergenhus slott. Etter kong Fredrik Is død hadde makten i Danmark gått til riksrådet som bestod av både geistlige og representanter for rikets verdslige adel. I tillegg til diskusjon rundt tronfølgespørsmålet og kirkepolitikk, hadde riksrådet utformet handelsavtaler mellom Danmark og Nederland og mellom Danmark og Sverige. Dette gikk utover Østersjøpolitikken til Jörgen Wullenwever, det lybske rådets dominerende skikkelse. Maktgrunnlaget hans hvilte på at han skulle fornye Lübecks dominans i Østersjøhandelen. Med støtte fra Københavns tidligere borgermester, Ambrosius Bogbinder, og Malmøs borgermester Jørgen Kock skulle de styrte den danske riksrådsregjeringen, frigjøre Kristian II fra fangenskap og plassere han på tronen i Danmark. Mannen som skulle lede hærstyrkene for Lübeck var grev Christoffer av Oldenburg og etter han fikk krigen sitt navn.¹³⁵

I første omgang hadde greven stor framgang. København og Sjælland falt tidlig i feiden og deretter Skåne. Både den sjællandske og den skånske adelen hyllet Kristian II på vegne av greven og i København ble det opprettet et borgerstyre. Øst-Danmark ble dermed tidlig underlagt greven. I Jylland gikk det annerledes. Den jyske adelen, med den lutherske

¹³⁴ Hamre 1998: 575.

¹³⁵ Albrechtsen 1997: 331.

rikshovmesteren Mogens Gøye i spissen, gikk inn for å hylle hertug Kristian som konge. Den katolske hertug Hans var ung og hadde ingen militær kraft, noe som var sårt nødvendig for å stanse grev Christoffer. Sammen med enkelte adelsmenn fra Fyn, hyllet den jyske adelen kong Kristian III den 19. august 1534. Feiden hadde utviklet seg til å bli en borgerkrig med to klare fronter.¹³⁶

Borgerkrigen fortsatte fra høsten 1534 og Fyn ble et sentrum for striden mellom Vest og Øst-Danmark. Lübeck kriget i hertugdømmene Slesvig og Holstein, men i november måtte byen slutte fred. Dette gav Kristian III muligheter til å fokusere sine stridskrefter. Med Johan Rantzau som feltherre, gikk det Kristian IIIs vei og sommeren 1535 var det kun København og Malmø som ikke hadde overgitt seg. 14. februar 1536 ble det sluttet en endelig fred mellom Lübeck og Kristian III. Dette påvirket de ledende kreftene i Malmø og København som overgav seg henholdsvis i april og august. Kong Kristian III kontrollerte da hele Danmark.¹³⁷

Løslatt fra Lübeck

Etter politiske omveltninger i Lübeck, ble Jörgen Wullenwever fjernet fra makten og Eske Bille ble løslatt fra fangenskap i 1535. Han befant seg da i en ny politisk situasjon. Instruksene han hadde hatt med seg fra Bergen i 1534 hadde ikke lenger noen praktisk betydning. Borgerkrigen i Danmark gikk Kristian IIIs vei, men under fangenskapet hadde Eske Bille holdt seg helt nøytral. Han ønsket nok å følge situasjonen fra Lübeck. Bergenhus ble i mellomtiden holdt til Norges krone av hans tjenestemenn Tord Rod og Stig Bagge, slik han hadde instruert dem.¹³⁸ I den turbulente situasjonen måtte adelen både i Norge og Danmark ta et valg. I første omgang hadde den danske adelen på Sjælland og Skåne hyllet grev Christoffer i kong Kristian IIIs navn. Dette hadde trolig mange gjort under tvang i frykt for at videre motstand ville gå utover deres privatgods. Etersom krigen gikk i Kristian IIIs favør, var det flere danske adelsmenn som valgte å skifte side og hylle den nye kongen. I Norge hadde de sønnafjelske riksrådene tidlig vært ute med å støtte Kristian III.

Eske Bille var på høsten 1535 både dansk og norsk riksråd og han hadde derfor flere politiske plattformer å stå på. Dette fikk en innvirkning på hvilke valg Eske Bille tok etter fangenskapet. Valget adelen tok kunne få fatale konsekvenser. Valgte de feil side i striden og kom i unåde, kunne de potensielt sett miste både stilling og jord. For en adelsmann ville dette

¹³⁶ Hamre 1998: 580-81.

¹³⁷ Albrechtsen 1997: 332-334.

¹³⁸ DN XXII 270.

være katastrofalt. Det første Eske Bille foretok seg etter løslatelsen, var å dra til Kristian III på Tørning. Vi har ikke Eske Billes egne ord om hva som foregikk under dette møte. Vi har derimot et brev hans bror, biskop Ove Bille, sendte til Eske Bille 24. mai 1536. Her gav han en beretning om møtet på Tørning: Kristian III ville at Eske Bille skulle hylle ham. I tillegg mente kongen at Eske Bille, etter kong Fredrik Is død, hadde holdt Bergenhus slottslov til det danske riksrådet og det danske riket. Ettersom Kristian III var den nye utvalgte kongen i Danmark, skulle Eske Bille overrekke ham slottsloven. Dette kunne Eske Bille ikke godta. Som et medlem av det norske riksrådet var det blitt sverget at en ikke kunne velge en ny norsk konge med mindre det skjedde samstemt. Derfor kunne han heller ikke holde slottsloven i Bergen til Kristian III.¹³⁹

Lars Hamre mener først og fremst at Eske Bille, gjennom hans uttalelser på Tørning, viste et riksrådskonstitusjonalistisk sinnelag. Han var med andre ord ikke utelukkende en kongelojal tjenestemann. Det kommer fram at Eske Bille fullt ut anerkjente Norges posisjon som et selvstendig rike.¹⁴⁰ Det er vanskelig å være uenig med Hamre i dette, men til gjengjeld blir det et unyansert bilde av Eske Billes valg. Vi har å gjøre med en mann som har vært i fangenskap i ett og et halvt år og som har vært borte fra sin post like lenge. Det er ikke usannsynlig å tenke at han i første omgang ønsket å reservere seg. Han ønsket trolig å få kontroll og oversikt over situasjonen i Norge og da ville en hylling og en oppgivelse av slottsloven gi Eske Bille et innsnevret manøvreringsrom. På det gitte tidspunktet hadde heller ikke Kristian III full kontroll over Danmark og på grunn av Eske Billes viktige posisjon som høvedsmann på Bergenhus, godtok han Eske Billes krav.

Eske Billes valg skilte seg ut sammenlignet med de andre danske standsfellene som satt på slottet i Norge. Erik Gyldenstjerne, høvedsmann på Akershus, var tidlig ute med å støtte hertug Kristian i 1534. Sammen med Vincens Lunge og Erik Ugerup planla han kaperkrig mot lybsk handel fra Akershus.¹⁴¹ Erik Gyldenstjerne holdt aldri slottsloven til det norske riksrådet slik han i teorien var forpliktet til å gjøre. Claus Bille var derimot blitt norsk riksråd i Bud sammen med Eske Bille og hadde pålagt seg de samme forpliktelsene. På sin side spilte han et dobbeltspill. Etter at Grevefeiden hadde brutt ut, satt han på Båhus festning hvor han fulgte med på stridens utvikling. Det tok lengre tid før han tok et standpunkt og han hadde kontakt med både grev Christoffer og Kristian III. Kontakten med grev Christoffer brukte han til å skaffe leidebrev til sine menn, slik at de kunne hente ut Claus Billes penger og

¹³⁹ Monumenta Historiæ Danicæ bd. I, København 1873: 459-460.

¹⁴⁰ Hamre 1998: 692-693.

¹⁴¹ Ibid: 618.

verdisaker fra de krigsherjede områdene.¹⁴² Først i slutten av 1534 uttalte Claus Bille at han alltid hadde stått på Kristian III's side.¹⁴³ Claus Bille skrev at han siden 1532 hadde holdt slottsloven til Danmark og ikke Norges krone, noe han hadde holdt hemmelig for det norske riksrådet som heller ville ha hertug Hans som konge. Claus Bille hadde med andre ord aldri tenkt å følge forpliktelsen han hadde som norsk riksråd og det virket heller ikke som det var et problem for han. Årsaken til at han hadde holdt dette hemmelig var nok fordi han ville vente med å se hvilken vei borgerkrigen gikk. Til tross for denne opportunisten hadde nok ikke Claus Bille endret lojaliteten til Danmark.

Handlingsrommet til Eske og Claus Bille hadde på mange måter vært det samme. De var begge danske adelsmenn som satt på slottet i Norge. Embetet hadde de begge fått av den avdøde kong Fredrik I. I tillegg satt de begge i det norske og det danske riksrådet. De hadde med andre ord på papiret de samme valgmulighetene. Til tross for denne likheten valgte Eske Bille å ikke hylle Kristian III og dermed gi han slottsloven på Bergenhus. Det er snakk om ulike strategiske valg i en presset politisk situasjon. Hvorfor valgte Eske Bille denne strategien?

«Ære» er knyttet til «ærlighet» og ærlig var noe Claus Bille ikke hadde vært. Det Claus Bille gjorde var uærlig overfor det norske riksrådet og fjernt fra datidens statsrettslige praksis og æresideal. Ville ikke Claus Billes ære ha blitt svekket gjennom hans handlinger? Oppfatninger av ære kan sees på som «subjektivt» og «objektivt». «Subjektivt» vil da si hver adelsmanns opplevelse av egenverd og eventuelle brudd på egen ære. «Objektivt» vil si adelsmannens rykte og ettermæle i en større sammenheng. Eske Bille og Claus Bille hadde en forskjellig «subjektivt» oppfatning av hva som svekket deres ære og hvordan det påvirket dem i en større sammenheng. Claus Bille kan ikke ha sett på det norske riksrådet som en politisk institusjon av betydning. Det gjaldt å sikre Båhus til Kristian III. Ære var viktig, men etter Claus Billes oppfatning kan ikke handlingene hans ha svekket hans ære. For Eske Billes del må det hatt en større betydning å handle etter hva som var statsrettslige korrekt og dermed beholde æren. Han tok hensyn til norske interesser og må ha sett på dem som betydningsfull. Noe annet virker lite trolig ettersom han da hadde gjort som Claus Bille. Dette ville nok ha styrket tjenesteforholdet mellom Eske Bille og kongen og trolig gavnet han i større grad som dansk adelsmann. Det eksisterte i samtiden en forventning om å være lojal også mot sin stand og ikke bare overfor kongen. En kunne ikke utelukkende handle på tvers

¹⁴² Hamre 1998: 615.

¹⁴³ DN XVI 571.

av standens interesser selv om det kunne gi økt gunst hos kongen.¹⁴⁴ Eske Bille var en dansk høyadelsmann opprinnelig plassert på Bergenhus slott for å holde slottet til den avdøde kong Fredrik I, men han var også blitt en norsk riksråd. Det var først og fremst det norske riksrådets interesser han fremmet på Tørning. I teorien var adelsmennene «riksråder», ikke «kongelige råder». De representerte rikets interesser (i dette tilfellet det norske riket) overfor kongen og fremfor alt adelsstanden.¹⁴⁵ Både Erik Gyldenstjerne og Claus Bille hadde brutt med disse normene. Det gjorde ikke Eske Bille.

Vi kan sammenligne Eske Bille med nok en dansk adelsmann som hadde sittet på et norsk slott i denne perioden. Mogens Gyldenstjerne var plassert på Akershus slott i 1527 og var en del av Fredrik Is strategi for å få økt kontroll over Norge. Han hadde da fjernet den norske ridderen og riksråden Olav Galle som det norske riksrådet hadde utpekt til å holde slottet. Mogens Gyldenstjerne hadde nektet å forholde seg til den statsrettslige praksisen om å holde slottet til det norske riket. Han skulle være «både Danmark og Norge en huld og tro mann» så lenge det norske riksrådet skulle la han beholde slottet inntil riket igjen fikk en ny konge.¹⁴⁶ I praksis betydde det at det norske riksrådet aldri skulle få kontroll over slottet og at Mogens Gyldenstjerne holdt slottet til den dansk-norske kongen. I dette tilfellet kan vi snakke om en maktesløshet hos det norske riksrådet. Mogens Gyldenstjernes brøt med den statsrettslige praksisen og tilsidesatte det norske riksrådets interesser og krav om kontroll over norske slott under et interregnum. Som med Claus Bille kan ikke Mogens Gyldenstjerne hatt en oppfatning av at det svekket hans ære. Som en lojal dansk adelsmann var målet først og fremst å sikre de norske slottene til kongen. Det er fellestrekk med Claus Bille og Erik Gyldenstjernes senere handlinger. Uttalelsen fra Mogens Gyldenstjerne hadde også likhetstrekk med Eske Billes krav fra 1530 om hvem som kunne overta Bergenhus. Det var to kongeløjele adelsmenn som først og fremst skulle holde slottet til kongen. Fem år senere hadde derimot Eske Bille endret mening.

Eske Bille hadde en sterkere tilknytning til det norske riket enn Claus Bille, Mogens Gyldenstjerne og Erik Gyldenstjerne. Eske Bille hadde privatøkonomiske interesser i Norge som han hadde ervervet gjennom sitt ekteskap med Henrik Krummedikes arving, Sofie Krummedike. Eske Bille var blitt slektens overhode etter svigerfarens død ettersom Sofie Krummedike var enarving. Han overtok lenene som svigerfaren hadde hatt for seg selv, og da Anne Rud døde i 1533 hadde Eske Bille skaffet seg lenene hun selv hadde sittet på for

¹⁴⁴ Seip 1996: 58.

¹⁴⁵ Olden-Jørgensen 2016: 112.

¹⁴⁶ DN IX 589, Erik Opsahl 2007: 146-147.

livstid. Dette var også noe hun hadde anbefalt han å gjøre.¹⁴⁷ Claus Bille hadde hovedsakelig sine økonomiske interesser knyttet til Danmark i Skåne.¹⁴⁸ Erik Gyldenstjerne hadde hovedsakelig sine godsinteresser i Nord-Jylland og på Lolland.¹⁴⁹ Mogens Gyldenstjerne handlet hovedsakelig med eiendommer i Skåne og Fyn som kan knyttes til hans arv og giftermål. Han arbeidet med å utvide sin godsmasse i disse områdene.¹⁵⁰ Ved et kongeskifte var det ikke uvanlig at lensvilkår og fordelingen av len blant adelen ble endret. Borgerkrigen i Danmark gjorde situasjonen uklar og for Eske Bille kan det ha vært usikkerhet rundt hva som ville skje med hans økonomiske interesser i Norge. En overgang etter statsrettslige normer og rolige forhold mellom de to rikene, kunne bidra til å bevare Eske Billes økonomiske interesser uendret i Norge. Dette kan bidra til å oppklare Eske Billes valg i Tørning.

Det skal ikke utelukkes at Eske Bille gradvis kan ha blitt formet av sitt opphold i Norge. Gjennom sin tid som høvedsmann på Bergenhus, hadde Eske Bille fått gode sosiale nettverk i Norge. Den 30. november 1529 kom Henrik Krummedike med et råd til Eske Bille om hans framtidige virke i Bergen. Han skrev til sin datter Sofie at hun måtte råde Eske til å holde vennskap med alle og særlig biskopene i landet. Den fattige allmuen måtte han også fare vel med. Da ville det gå dem bra.¹⁵¹ Dette rådet ser det ut til at Eske Bille fulgte. Han skal ha hatt et godt forhold til både geistlige og det verdslige aristokratiet på Vestlandet. Eske Bille hadde et godt forhold til erkebiskopen og sendte han blant annet hjemmelaget akevitt i gave 13. april 1531.¹⁵² Han hadde også et godt forhold til sine tjenestemenn, og under Kristian IIs angrep mot Norge gikk erkebiskopens menn Hans Bagge og Jon Teiste over i Eske Billes tjeneste. Disse relasjonene var til fordel for Eske Bille av politiske årsaker, men han hadde også mer personlige relasjoner som hans tilknytning til adelsdamen Magdalena Olavsatter. Hun var datter av den norske riksråden Olav Bagge og var en av de store jordegodseierne i samtiden. Hun ble gudmoren til ett av Eske Bille og Sofie Krummedikes barn.¹⁵³ Et annet brev fra 13. oktober 1537 viser oss at Eske Bille også hadde vennskapsforhold i kjøpmannsstanden i Bergen. Kjøpmannen Morten Prang, som skildret seg som hans fattige venn, skrev til Eske Bille og håpte de kunne drikke øl og prate sammen slik som før.¹⁵⁴ Eske

¹⁴⁷ DN XXIII 227, Glossa.fi, Why Did Ingerd Ottesdotter Let Go of Her Crown Fiefs in 1529? King Frederik I and Female Fief Holders in Norway, 2013:16 (lest 30.mars 16).

¹⁴⁸ Den store danske.dk, Claus Bille (lest 5.mai 2016).

¹⁴⁹ Den store danske.dk, Erik Gyldenstjerne (lest 5.mai 2016).

¹⁵⁰ Karen Arup Seip 1996: 80.

¹⁵¹ DN XI 542.

¹⁵² DN XI 568.

¹⁵³ Hamre 1998: 447-48.

¹⁵⁴ DN XXII 411.

Bille hadde med andre ord gode forbindelser i det norske riket i ulike lag. Alle disse forbindelsene kan ha gjort han vennlig innstilt mot Norge, nordmenn og norske interesser. Det er riktig at Eske Bille ønsket å dra tilbake til Danmark og at han ikke likte seg i Bergen. Han tålte ikke klimaet og hadde over tid slitt med et sykt ben, men det trenger ikke bety at han ikke hadde blitt formet av sitt opphold i Norge.¹⁵⁵ Som vi skal se i et senere brev advarte han mot dem som ville Norge ille.

Til tross for at Eske Bille ikke ville hylle Kristian III, dro han nordover fra Tørning mot Trondheim for å fremme kongens interesser. Dit hadde Claus Bille, oslobiskopen Hans Rev og Vincens Lunge dratt i forveien for å utarbeide en hylling av den nye kongen nordafjells, sammen med Olav Engelbrektsson. De var blitt sendt på oppdrag av Kristian III og Eske Bille skulle delta på disse forhandlingene.¹⁵⁶ På vei til Trondheim hadde Eske Bille blitt rammet av uvær og han måtte derfor gjøre et opphold på sin gård Vallen i Halland. Herfra skrev han et brev til kongen. Dette er antageligvis det første brevet Eske Bille skrev til Kristian III etter oppholdet på Tørning. Hvordan kommuniserte Eske Bille med kongen og hvilke saker la Eske Bille vekt på?

Brev til Kristian III 2. desember 1535

I brevets innledende hilsen gav Eske Bille sin ydmyke, underdanige, villige og tro tjeneste til deres nådes kongelige majestet. Han fortsatte med lovordene «Høigborne første kieriste nadigste herre». Gjennom brevet gjentok Eske Bille lovord som «(...) ethers nadis høigmectughets kongelige beffaling(...)».¹⁵⁷ I brevets hoveddel fortalte Eske Bille at han var på vei til Trondheim for å delta på forhandlingene med erkebiskopen. Kongen skulle ikke ha noen tvil om det. Han fortalte også kongen om møtet i Bergen i 1534. Her hadde erkebiskopen og resten av det norske riksrådet som ikke kunne dra fra Bergen deltatt. Han skrev at det norske riksrådet hadde vært vel stemt mot hans nåde. Eske Bille hadde også merket på Tørning at det var dem som ikke ville Norges rike noe godt. Eske Bille frarådet kongen om å høre på «(...) saadanne løsze framsetninge (...)».¹⁵⁸ Eske Bille mente at de gode herrene¹⁵⁹ ville uten tvil skikke seg mot hans nådes kongelige majestet slik de burde

¹⁵⁵ Wahl 1927: 240. At klimaet i Bergen har ført til ubehag for danske lensherrer var ikke uvanlig. Erik Rosenkrantz var lensherre på Bergenhus slott fra 1560 til 1568. Han skal også ha kommet med klager som kan peke mot et uvant klima. Nå er Bergen heller ikke spesielt kjent for å ha et behagelig klima selv i dag.

¹⁵⁶ Albrechtsen 1997: 333.

¹⁵⁷ DN XXIII 406.

¹⁵⁸ I et annet brev (DN XXIII 407) Eske skrev til sin bror, biskop Ove Bille, fortalte han at Olav Engelbrektsson var blitt baktalt på Tørning. Men erkebiskopen og riksrådet hadde vært vel stemt mot kongen i Bergen.

¹⁵⁹ Eske Bille mente nok her erkebiskopen og det norske riksrådet.

overfor kongen. Denne uttalelsen kan vise at Eske Bille var preget av oppholdet i Norge. Han var positiv til norske interesser.

I brevet kan vi se at Eske Bille var langt fra avvisende overfor kongen. I brevets innledning kom Eske Bille med en respektfull hilsen til kongen. Han kom med en tjenesteforsikring av en slik karakter som vi har sett at han gav Fredrik I. Han var underdanig kongen og skulle være hans tro tjener. Det er bemerkelsesverdig at Eske Bille utelot å bruke tilleggsordet «pliktig» som han tidligere hadde brukt overfor Fredrik I. Eske Bille hadde trolig en oppfatning om at han ikke skyldte Kristian III noe. Det står i kontrast til brevene han sendte til Fredrik I. Han var ikke Kristian III skyldig, noe han hadde vært i tjenesteforholdet til Fredrik I. Dette er en av forklaringene på hvordan Eske Bille kunne motsi kongens ønske om hylling og en overdragelse av Bergenhus.

Eske Bille gikk også i forsvar for erkebiskopen, det norske riksrådet og det norske riket. Han siktet til forhandlingene om kongevalget som hadde foregått året før i Bergen hvor erkebiskopen og andre i riksrådet hadde vært vel stemt mot kongen. Instruksjonen som ble skrevet i Bergen i 1534, hadde derimot påpekt at det skulle velges en kristen konge. Det vil si en katolsk konge. Daværende hertug Kristian ble aldri nevnt i instruksjonen. Det kan derfor virke som at Eske Bille jobbet for å fremme erkebiskopen og det norske riksrådet i et bedre lys overfor den nå lutherske kong Kristian III. Det hele kan tolkes som et forsøk på å motvirke det Eske Bille så på som fiendtlige innstillinger mot Norge ved Kristian III's hoff.

På en annen side er det viktig å nyansere hvilke valgmuligheter Eske Bille hadde. Ville det i det hele tatt vært mulig å ikke gi den nye kongen sine tjenester? Slik situasjonen hadde utartet seg etter herremøtene i Bud og i Bergen, hadde ikke Eske Bille mulighet til å avskrive Kristian III. Det kunne i så fall fått fatale konsekvenser for ham. Det vil være for enkelt å si at Eske Bille var for kongelojal til å motarbeide en hylling av Kristian III i Norge. Som andre adelsmenn i tiden, hadde ikke Eske Bille råd til å avvise Kristian III hvis han skulle beholde både status og posisjon. I brevet fra 2. desember 1535 henviste Eske Bille til kongens «befaling». Eske var befalt av kongen til å dra til Trondheim og han forsikret kongen om at han skulle delta i forhandlingene med riksrådet. Det skulle ikke kongen tvile på. I følge Bisgaard var det vanligste ordreordet fra kongen «bede». Dette mener han understreker at forholdet mellom kongen og adelen først og fremst var et tjenesteforhold. Ordet «befaling» ble sjeldent brukt. At Eske Bille selv bruker ordet «befaling» kan peke tilbake på stemningen på Tørning. Det må ha vært tydelig for Eske Bille at han ikke hadde noen valg angående reisen til Trondheim hvis han ønsket å beholde sin begunstigede posisjon og ikke bli satt ut i «kulden».

Det er verdt å merke seg at Eske Bille gjentok kongens befaling og dermed forsikret kongen om at han skulle til Trondheim. Eske Bille skrev ikke eksplisitt at han skulle arbeide for en hylling av kongen. Det kan tenkes at det var dette Eske Bille og kong Kristian III var kommet til enighet om på Tørning. Dette blir derimot bare spekulasjoner, men at Eske Bille utelukkende skrev at han skulle forhandle med riksrådet kan tolkes som at han ikke ønsket å binde seg før han hadde en bedre oversikt over den politiske situasjonen i Norge.

På slutten av 1535 og over nyåret var det ikke lenger noen tvil rundt hvilken vei Grevefeiden gikk. Det var bare snakk om tid før Kristian III gikk seirende ut av borgerkrigen. Det som var sikkert for Eske Bille, var at han hadde sine egne standsinteresser og private interesser å ta hensyn til. Forholdet til Kristian III var enda ikke avklart. I 1536 hadde Eske Bille en viktig rolle å spille i Norge som norsk riksråd. Dette skal vi se nærmere på i det neste delkapitlet.

4.3 Eske Bille hyllet den nye kongen

Oslobiskopen Hans Rev, biskop Mogens av Hamar, Claus Bille og Vincens Lunge kom til Trondheim ved juletider i 1535. Alle, unntatt biskop Mogens, var opprinnelig danske menn. Under et riksrådsmøte ble de sammen med erkebiskopen, enig om å velge Kristian III til konge og at det skulle skrives ut ekstraskatt. Det som skjedde i Trondheim på nyåret har blitt beskrevet av Øystein Rian som et regissert drama. Olav Engelbrektsson hadde i november i 1535 fått et brev fra keiser Karl V og pfalzgrev Fredrik. Pfalzgreven var, som ektemann med Kristian IIs datter Dorothea, den fremste kandidaten til å representere den avsatte kongens slekt. I brevet skrev keiseren at han ville støtte pfalzgreven med å vinne de nordiske rikene i Kristian IIs navn. Under et møte i erkebispegården 3. januar 1536, var erkebiskopen til stede med domkapitlet, lagmannen og byrådet i Trondheim samt andre borgere og bønder. Nøyaktig hva som lå bak møtet og selve handlingsforløpet, er det ikke enighet om blant historikerne. Utfallet er derimot mer sikkert. Vincens Lunge ble drept, de andre riksrådene, unntatt biskop Mogens, ble fengslet i Tautra kloster. Her ble også Eske Bille fengslet da han kom noen få dager senere. Mens erkebiskopen holdt adelsmennene fanget, sendte han hærstyrker mot Bergenhus og Akershus for å sikre brohoder for landsettingen av pfalzgrevens styrker når de kom. Samtidig dro hans menn rundt og leste opp brevet fra pfalzgreven. Bøndene lovet troskap til pfalzgreven som skulle komme til landet med hærstyrker, og til Kristian II.¹⁶⁰

Aksjonen mot Akershus og Bergenhus slott ble derimot ikke vellykket. Eske Bille, Claus Bille og Hans Rev fikk deretter slippe fri fra fangenskap på visse betingelser. Alle tre

¹⁶⁰ Rian 1995: 31.

måtte skrive et orfeidebrev hvor det ble gjort slutt på feiden mellom dem og Olav Engelbrektsson. Erkebiskopen ønsket også fullt amnesti i bytte mot en hylling av Kristian III i Norge. Han sendte et brev med Claus Bille som han skulle legge fram for kongen. Her gav han en personlig forklaring rundt hendelsene som hadde funnet sted i Trondheim.¹⁶¹ I tillegg til orfeidebrevet måtte Eske Bille skrive et forpliktningsbrev hvor han lovet å holde Bergenhus slott til Norges krone, erkebiskopens hånd og det norske riksrådets hånd. Han skulle heller ikke hylle noen andre til norsk konge med mindre det norske riksrådet stod samlet bak avgjørelsen. Brevet ble utstedt 4. april 1536 i Trondheim. Gjennom dette brevet vet vi omtrent når Eske Bille var fri fra fangenskapet og at han kort tid i etterkant må ha reist mot Bergen.¹⁶²

Lovnadene Eske Bille måtte komme med i Trondheim, skilte seg ikke fra avgjørelsen som var tatt i Bud og i Bergen i 1534. Det var så godt som det samme Eske Bille hadde fortalt kongen i Tørning vinteren 1535. Da Eske Bille kom tilbake til Bergen etter nesten to års fravær, brøt han derimot i stykker seglet på orfeidebrevet og forpliktningsbrevet han hadde skrevet i Trondheim. Dette ble gjort med lagmannen Guttorm Nilsson og rådmannen Anders Hansson som vitne den 4.mai 1536.¹⁶³ Vi skal senere se at Eske Bille arbeidet for å sette erkebiskopen i et positivt lys hos kongen og at brytningen av seglet var en symbolsk handling for å markere seg som fri fra det som var pålagt han under tvang. At Eske Bille i utgangspunktet skrev forpliktningsbrevet og orfeidebrevet var nok utelukkende for å slippe fri fra fangenskapet. Bare fire dager etter at Eske Bille ankom Bergen, skrev han til Olav Engelbrektsson og fortalte sitt syn på situasjonen.

Brev til Olav Engelbrektsson 8.mai 1536

I dette brevet som Eske Bille skrev fra Bergenhus, kommer det klart fram at han hadde tenkt å hylle den unge kong Kristian III. Dette legitimerte han med at hele det norske riksrådet, unntatt biskop Hoskold i Stavanger og han selv, hadde hyllet kongen. Han selv hadde vært forhindret og pekte på sitt fangenskap i Trondheim.¹⁶⁴ Eske Bille refererte også til et brev hvor erkebiskopen sluttet seg til det sønnafjelske riksrådets hylling av hertug Kristian. Dette brevet var skrevet 10. august 1535.¹⁶⁵ Slik sett mente Eske Bille at hans egen hylling av

¹⁶¹ Hamre 1998: 724-725.

¹⁶² DN XI 634.

¹⁶³ DN XXII 291.

¹⁶⁴ DN XII 565.

¹⁶⁵ DN XII 555. Dette brevet var ment for de sønnafjelske riksrådene og flere danske riksrådet, men brevet kom aldri fram. Vincens Lunge skal ha kommet over brevene og gjemt dem på Akershus. Dette var en del av hans

Kristian III kunne legitimeres og at han selv «(...) ey heller kandt eller wiill aldeene her wdj Riigit lenger were wdenn herre oc konning: eller siiddie wdj saadann periicul oc fare : som ieg nw paa nogenn tiidt her tiill giortt haffuer». ¹⁶⁶ Eske Bille ville ikke være alene om å ikke ha en herre og konge i riket eller sitte i en farlig situasjon slik han til nå hadde gjort. Eske Bille ville derimot ikke beholde Bergenhus slott og bli i Norge. Han ville så snart det var mulig og forsvarlig dra til Kristian III og sine fedres hjemland for hylle kongen. Dette var han som en ærlig mann pliktig til å gjøre. På en annen side, hvis erkebiskopen (som leder av det norske riksrådet) ville få med seg et samlet riksråd og gi Eske Bille en skriftlig bekreftelse på at han kunne holde slottsloven til Kristian III, ville han skikke seg mot Norges rike og Norges råd. Da kunne han holde slottet som en ærlig mann bør. Hvis han fikk denne bemyndigelsen, kunne Eske Bille med slekt og venners råd, «(...) were thette riige oc thets menige jndbyggere: tiill ære oc thieniste: wiide oc ramme theris gaffn welffartt oc beste.». ¹⁶⁷ Dette kunne han da gjøre uten å skade sin ære. Det blir tydelig at Eske Bille ble styrt av et æresideal. Han ønsket ikke å handle i tråd med noe som kunne skade hans ære i andres øyne. Det vil si å bryte med den konsitusjonalistiske linjen og dermed de statsrettslige normene.

Eske Bille hadde endret mening fra sitt møte med kongen i Tørning og fram til starten av mai 1536. Eske Bille ville i utgangspunktet verken hylle Kristian III eller holde slottsloven i Bergenhus til han, uten det norske riksrådets samtykke. I brevet til erkebiskopen fortalte Eske Bille at han nå ville hylle Kristian III og som vi har sett forkastet Eske Bille forplikningsbrevet hvor han hadde lovet å ikke hylle en annen konge enn den det norske riksrådet ville hylle. Eske Bille fikk derimot handlingen tilpasset datidens statsrettslige praksis ved å henvise til at hele det norske riksrådet i teorien hadde hyllet den nye kongen, men da til ulike tidspunkt. For Eske Bille var dette tydeligvis godt nok. Samtidig var det en glidning hos Eske angående å holde slottet til Kristian III, men han ville fortsatt ha et klarsignal fra det norske riksrådet slik at Eske Billes ære forble intakt. Hvorfor endret Eske Bille synspunkt?

Det er trolig at fangenskapet preget Eske Bille. Erkebiskopens handlinger på nyåret 1536 må ha sendt signaler om at han ikke ønsket Kristian III som konge. Da Eske Bille skrev til erkebiskopen om at han ikke ville være alene i riket uten konge eller sitte i fare, nevnte han ikke nærmere hvilken fare dette var snakk om. Det kan tenkes at han siktet til sin uavklarte stilling til Kristian III som da hadde fått en styrket posisjon. Det begynte å haste for Eske

sabotasje mot erkebiskopen som var hans fiende. Han hadde dem med til Trondheim da han dro til hyllingsmøtet og det er nok her Eske Bille skal ha sett brevet (Benedictow 1987: 427, Hamre 1998: 747).

¹⁶⁶ DN XII 565.

¹⁶⁷ DN XII 565

Bille å gi Kristian III en bekreftelse på sin lojalitet. I brevet Eske Bille skrev til kongen etter møtet i Tørning, skildret han seg selv som en ydmyk og underdanig tjener. Men siden han ikke hadde hyllet kongen, kunne ikke Kristian III teknisk sett regne med at Eske Bille var hans mann. I følge Ove Bille hadde det ikke falt i god jord hos kongen og andre danske riksråder at Eske Bille ikke ville hylle Kristian III og holde slottsloven i hans navn. Dette gjaldt spesielt siden Erik Gyldenstjerne og Claus Bille hadde svoret troskap og gitt kongen slottsloven. Hvis han ikke kom til Danmark for å hylle kongen, ville det gå han ille.¹⁶⁸ Dette brevet ble skrevet til Eske Bille den 12. mai 1536, seks dager før Eske Bille selv skrev at han ville hylle Kristian III. Han kan ikke ha lest brevet fra broren før han sendte sitt eget brev til kongen, men det er åpenbart at Eske Bille hadde gjort seg de samme tankene. Kongen hadde hatt tiltro til Eske Bille¹⁶⁹, men denne tiltroen hadde blitt satt på prøve. Riksrådsmøtet i Trondheim hadde ikke gått som forventet og da Eske Bille kom til Bergen var det gått nærmere et halvt år siden han hadde vært på Tørning. For Eske Bille må det ha vært farefullt med tanke på personlige interesser, å vente lenger med å gi kongen sin personlige hylling. Vi skal nå se nærmere på brevet hvor Eske Bille lovet å hylle Kristian III for å se hvordan han da kommuniserte med kongen og hva han la vekt på.

Brev til Kristian III 18.mai

Brevet ble skrevet med Eske Billes egen hånd på Bergenhus, trolig i hans egen skrivestue. Eske Billes tjenestemenn Stig Bagge, Mikkel van Brunsberg og Bernt van Kofarde hadde reist til kongen med instruksjonen og de kom trolig fram tidlig i juni. Det første Eske Bille gjorde i brevet, etter en obligatorisk hilsen, var å tilby sin ydmyke, underdanige, villige og tro tjeneste. Han ville vise seg for kongen som en «(...) erlig thro mandt oc wunderdanig thienere bør att gjøre wdj alle maade.»¹⁷⁰ Videre ønsket Eske Bille personlig å forklare hva som hadde skjedd i Trondheim på nyåret i tilfelle Claus Bille ikke kunne møte for kongen med et lignende brev. Eske Bille bad ydmykt kongen godta erkebiskopens gode mening og velvillige råd.¹⁷¹ Hvis kongen lyttet til Eske Billes råd, ville det ikke være nødvendig å forderve riket med krigsfolk. Det ville være mer gunstig og mildere gjort mot dette fattige rike og dets innbyggers velstand. Kongen kunne enkelt få det han ville fra Norge uten å påføre riket noen skade. Det var etter Eskes mening bedre for kongen at han kunne «nyde oc bruge» riket til ære, nytte og

¹⁶⁸ Monumenta Historiæ Danicæ bd. I, København 1873: 457.

¹⁶⁹ Ibid: 460.

¹⁷⁰ DN XXIII 420.

¹⁷¹ Eske Bille siktet her til brevet Olav Engelbrektsson skrev til kongen etter at Eske Bille, Claus Bille og Hans Rev var løslatt. Erkebiskopen skulle hylle Kristian III som norsk konge i bytte mot full amnesti for han selv og hans støttespillere.

profitt - enn å sitte med et ødelagt og krigsherjet land.

Eske skrev videre at det norske riksrådet hadde kåret Kristian III som konge i Norge. Han henviste til brevet hvor erkebiskopen sa seg enig i det sønnafjelske rådets hylling.¹⁷² Eske Bille kunne ikke selv gi kongen sin hylling ettersom han hadde blitt holdt fanget og var først i skrivende stund tilbake i Bergen. Han gjentok nok en gang at han lovet Kristian III en tro tjeneste så langt kongen ville være en mild herre, forsvare han mot urett samt holde Eske Bille ved lov, rett og god gammel sedvane. Eske Bille kunne derimot ikke holde slottsloven på Bergenhus til kong Kristians hånd ettersom Fredrik Is håndfestning ikke tillot det. Alle slottslovene i landet skulle holdes til det norske riksrådet inntil den nye kongen var blitt hyllet av hele rådet.¹⁷³ Eske Billes kjærlige bønn var at kongen ikke skulle mistenke ham for noe, men han kunne ikke gi fra seg slottsloven uten å skade sin ære. Eske Bille ba derfor kongen om å innkalle det norske riksrådet slik at det kunne forhandles om slottslovene og andre saker. Da kunne Eske Bille gi fra seg Bergenhus med æren i behold. Han kunne forsikre kongen om at han ville beskytte slottet om pfalzgreven eller andre utenlandske styrker skulle angripe. Dette var å forvente av en ærlig mann og han så seg pliktig i å gjøre dette overfor sin konge og det norske riket. Eske Bille håpte framtiden ville huske han som en ærlig mann basert på hans handlinger. Dette brevet understreker hvor viktig det var for Eske Bille å følge et æresideal. Hans handlinger ble i stor grad styrt av behovet for å opprettholde sin egen ære som adelsmann. For Eske Bille, i denne konteksten, var æren knyttet til å følge de statsrettslige spillereglene. Det vil si de riksrådskonstitusjonalistiske spillereglene. Denne æren var nok uløselig knyttet til hans standsinteresser.

Brevet fra 18.mai er viktig for å forstå Eske Billes politiske ståsted. Her fortalte han sin konstitusjonelle linje med respekt for Norges autonomi og interesser. Samtidig skal en husk at det ikke er bare den rettskafne danske adelsmannen med sympati og respekt for Norge og norske interesser som skriver, men katolikken. Eske Bille arbeidet for en fredelig løsning av situasjonen. Til tross for å ha blitt holdt fanget av erkebiskopen, bad han kongen om å ikke sende krigsfolk til landet, men å heller godta Olav Engelbrektssons tilbud. Det ville tjene kongen i større grad om han viste seg som en mild konge overfor dette fattige riket enn om han satt igjen med et krigsherjet land. Eske Bille ønsket med andre ord en fredsbevarende løsning hvor kongen kalte inn til et riksrådsmøte i Norge for å løse alle utestående spørsmål.

¹⁷² Dette gjaldt brevet erkebiskopen skrev 10. august 1535 og som Vincens Lunge holdt skjult før han tok det med seg til Trondheim rundt juletider samme året.

¹⁷³ Det vil si at det var en forskjell mellom at medlemmene av riksrådet enkeltvis sa de ville hylle kongen og et samlet riksråd som sendte et hyllingsbrev til kongen.

Med private interesser i Norge kan det ikke ha vært ønskelig å se landet bli krigsherjet, noe han må ha fryktet.

Hvis det eksisterte tvil ved danske hoffet, ble det med Eske Billes instruksjon klart at han var kongens mann i Norge. Han ville derimot ikke gi fra seg slottsloven på Bergenhus før kongen offisielt var hyllet av et samlet norsk riksråd. I det hele viste denne handlingen at Eske Bille virkelig var opptatt av å håndtere situasjonen korrekt etter datidens statsrettslige former så langt det lot seg gjøre. Han viste til Fredrik Is håndfestning og ikke forpliktingsbrevet han hadde skrevet i Trondheim. Dette understreker at Eske Bille ikke ville være bundet av forpliktelser han måtte gi under fangenskap. På en annen side ville det trolig vært upopulært ved danske hoffet om han hadde referert til en lovnad gitt til erkebiskopen. Eske Bille visste at Olav Engelbrektsson ikke var populær hos kongen. At han bad kongen om ikke å mistenke han for noe, tyder på at Eske Bille visste at nyhetene ville bli dårlig mottatt ved hoffet. Eske Bille la vekt på at han var en ærlig og tro mann som tenkte på sin ære og hva ettertiden ville huske han som. Dette kan forklare hans motivasjon for å fremdeles holde tilbake slottsloven. Den kunne han ikke gi fra seg med et manglende samtykke fra det norske riksrådet uten å skade sin «ære oc lempe». Som en adelsmann måtte han tenke på sin egen ære og ettermæle og han hadde forpliktelser overfor både den danske kongen (og det danske riksrådet som han også skrev til) og det norske riket. Dette skilte han fra menn som Claus Bille og Erik Gyldenstjerne som begge holdt Båhus og Akershus festning til kongen og ikke respekterte de norske politiske interessene.

I tillegg hadde Eske Bille som katolikk et godt forhold til erkebiskopen. Som en del av det «katolske parti» i det danske riksrådet hadde Eske Bille og erkebiskopen i Norge felles interesser med å bevare den gamle kirkeorden. De hadde kjent hverandre gjennom samarbeid, men også som motstandere under Kristian IIs forsøk på å vinne tilbake Norge. Eske Bille advarte derimot kongen mot dem som ville Norge ille og han hadde merket at erkebiskopen var blitt baktalt på Tørning. Han gikk stadig erkebiskopen i forsvar. Dette gjorde Eske Bille til tross for at han var blitt holdt til fange av den samme mannen. Olav Engelbrektsson var ikke bare kirkens mann i Norge. Som leder av riksrådet var Olav Engelbrektsson den siste store representant for det norske senmiddelalderlige samfunnssystemet. På 1500-tallet var det ikke et motsetningsforhold mellom det norske og kirken. Det var kirken som i mange hundre år hadde gitt innhold og form til en norsk identitet. For Olav Engelbrektsson var kirkens skjebne

og rikets skjebne uløselig knyttet sammen og han tok ansvar for Norges riksinteresser.¹⁷⁴ Eske Bille hadde nok opparbeidet seg en god forståelse for norske forhold etter åtte år som høvedsmann på Bergenhus. Det er høyst sannsynlig at han derfor var klar over erkebiskopens rolle i Norge. Eske Bille så derfor på erkebiskopen som en nødvendig aktør for å gjennomføre en fredelig og statsrettslig korrekt hyllest av Kristian III og sikre den katolske kirken i Norge og Danmark. Eske Bille ønsket å opprettholde unionen, men samtidig bevare den norske suvereniteten. Derfor var Olav Engelbrektsson nødvendig.

At hyllingen av Kristian III som norsk konge burde skje etter norsk sedvane var noe Eske Bille holdt fast ved fram til selve hyllingen i Norge i 1548. Kristian III kunngjorde i 1547 at han personlig ville la seg hylle i Oslo og oppholde seg der en stund, men med tiden viste det seg at han ikke kunne reise selv. Eske Bille rådet kongen til å sende tronfølgeren Fredrik II framfor en forsamling med danske riksråder.¹⁷⁵ Uten at vi har direkte belegg for det, er det nærliggende å slutte at det er Eske Bille som har vært pådriveren for at Kristian III skulle la seg hylle i Norge også. Eske Bille fortsatte med andre ord til sin slutt med å arbeide for at unionen ble opprettholdt på en mest mulig symbolsk statsrettslig korrekt måte og respekterte Norges status som et eget rike, selv om det i praksis var underordnet Danmark etter 1537.

Kristian III førte etter 1537 en gradvis forsonende politikk overfor sine motstandere, noe som var i tråd med Eske Billes råd og linje som han formulerte i brevet til kongen 18. mai 1536. Et eksempel kan være Christoffer Trondsson Rustung som kjempet for Olav Engelbrektsson i 1536-37. I 1542 forlikte Kristian III seg med Rustung og i 1557 steg han til topps i den danske marinen da han fikk tilsynet med orlogsflåten.¹⁷⁶ Kongen hørte derimot ikke på Eskes innstendige råd i 1536 om å respektere Norges politiske autonomi og de konstitusjonelle og statsrettslige reglene som regulerte unionen mellom Danmark og Norge. Det ble ingen fredfull løsning med erkebiskopen. Dette skal vi se videre på i neste delkapittel.

4.4 Ingen fredfull løsning

Det viste seg at erkebiskopen ikke følte seg bundet av brevet han hadde skrevet 10. august 1535. Mens Eske Bille mente erkebiskopen i praksis hadde sagt seg villig til å hylle Kristian III, så mente Olav Engelbrektsson at manglende aksept fra det sønnafjelske rådet ikke bandt

¹⁷⁴ Øystein Rian, «Olav Engelbrektssons kamp for det norske systemet. Det viktigste og mest interessante nederlag i norgeshistorien», i Steinar Supphellen (red.), *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson*, nr. 2 i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Trondheim 2004: 94.

¹⁷⁵ Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo *Norsk historie 1537-1814*, bind 2, Oslo 2003: 146.

¹⁷⁶ Norsk Biografisk Leksikon.no, Christoffer Trondsson Rustung (lest 07.05.2016).

han til tidligere tilbud.¹⁷⁷

Til tross for dette fikk Eske Bille utarbeidet et hyllingsbrev for Kristian III fra det nordafjelske riksrådet. Brevet ble utarbeidet 1. juni 1536 av blant annet de tre riksrådene biskop Hoskold, Eske Bille og Johan Kruckow. I følge brevet var Kristian III blitt utvalgt til ny konge i Norge av et samstemt riksråd og derfor kunne brevsenderne gi kongen sin hylling.¹⁷⁸ Dette gikk overens med Eske Bille sitt eget syn på situasjonen. Samtidig, i starten av juni, fikk Eske Bille svar fra de sønnafjelske riksrådene. Han hadde sendt dem brev for å rådføre seg om hva han skulle gjøre med slottsloven til Bergenhus. Først ute var Morten Krabbe og Erik Ugerup. Begge to rådet Eske Bille om å holde slottsloven til kongen.¹⁷⁹ Hans Rev skrev at han ikke hadde noen forutsetninger for å råde Eske Bille angående oppgivelsen av slottsloven på Bergenhus.¹⁸⁰ Biskop Mogens på Hamar svarte unnvikende og ville vente på svar fra kongen angående erkebiskopens amnesti.¹⁸¹ Gaute Galle svarte ikke før på høsten, men gav heller ikke et entydig svar.¹⁸² Eske Bille fikk dermed aldri et samlet riksråd til å si seg enig i at Eske Bille kunne holde slottsloven til Kristian III, men han arbeidet videre med å få dette til.¹⁸³ Han holdt fast på sin politiske linje. Det ble derimot med tiden tydelig for Eske Bille at kongen hadde andre planer.

Kristian III var ikke enig med Eske Billes planer om en fredelig løsning i Norge. Han så på erkebiskopen som en opprørsleder han ikke kunne godta og ikke minst fordi kongen ønsket å fjerne den katolske kirken i Norge som i Danmark.¹⁸⁴ Høsten 1536 hadde Kristian III gjennomført sitt statskupp og iverksatt reformasjonen i Danmark. Det hadde resultert i fengslingen av de danske biskopene som offentlig fikk store deler av skylden for borgerkrigen. De hadde ventet med å gi riket en ny konge og dermed pådratt riket krig og fordervelse. Bispegods ble konfiskert og lagt inn under kongens kontroll.¹⁸⁵ Kristian III kunne derfor ikke la den norske erkebiskopen bli sittende i Norge. Reformene hans måtte gjennomføres til det fulle. Erkebiskopen hadde i tillegg gjennom sine handlinger vist at han ikke var til å stole på. Han var et hinder for at Kristian III skulle få makten over hele det norske riket. Til tross for at kongen og Eske Bille ikke var enig om hva som burde skje i

¹⁷⁷ DN XXII 295.

¹⁷⁸ Hamre 1998: 752.

¹⁷⁹ DN XXII 300 og 301.

¹⁸⁰ DN XXIII 435.

¹⁸¹ DN XXII 302.

¹⁸² DN XXII 336.

¹⁸³ Hamre 1998: 756.

¹⁸⁴ Hamre 1998: 773.

¹⁸⁵ Rian 1997: 46-47.

Norge, kom det fram i kongens brev at han hadde tillit til Eske Bille. Dette viser ordlyden i et brev kongen sendte til Eske Bille sommeren 1536. Dette brevet skal vi nå se nærmere på.

Brev til Eske Bille 27. juni 1536

Kong Kristian III skrev til Eske Bille fra Roskilde den 27. juni 1536. Kongen hilste Eske Bille innledningsvis med «wor sønnerlige gunst tilfornn». ¹⁸⁶ Senere ut i brevets innhold ser vi at kongen takket kjære Eske kjærlig for tidligere velvillige utførte tjenester. For det ville kongen «(...) gjerne gunsteliggen och nadeligenn wille met Eder forskyldte och kierligenn bekende.». Denne setningen, og kongens innledende hilsen, viste at Eske Bille hadde kongens gunst. Hans tjenester var i høy grad verdsatt av kongen.

Kongen ville råde Eske Bille om å være på vakt mot Olav Engelbrektsson, både for slottets og hans egen skyld. Det ble med andre ord tydelig for Eske Bille at Kristian III var mistenksom overfor erkebiskopen, som kongen mente hadde «(...) noget argt vdi sindne.». Kongen bad Eske Bille holde Bergenhus slott trofast til hans hånd dersom erkebiskopen (eller noen andre) skulle forsøke å beleire det. Ved å gjøre dette ville Eske Bille bevise at han var en tro mann, «som oss ingtet paa twiffler I gjørendis worde». At kongen bad Eske Bille holde slottet til kongen var en implisitt desavuering av Eske Billes politikk. Han kunne i praksis ikke holde slottet til kongens hånd før han hadde fått en samlet godkjenning fra det norske riksrådet. Ikke før i mars 1537 var det formelle i orden og Eske Bille kunne da overgi slottsloven til Kristian III. ¹⁸⁷ Samtidig ser vi at kongen hadde tiltro til at Eske ville vise seg å være en tro tjenestemann. Lars Bisgaard påpeker at kongen bad om tjenester, men at han kunne følge opp sine ordrer på flere ulike måter. Kongen brukte antydningens kunst og her lå maktpotensialet skjult. Kongen oppfordret Eske Bille til å bevise seg som en tro mann, noe han ikke tvilte på at han ville gjøre. På én og samme tid var det også snakk om en innebygget trussel om hva som kunne skje hvis kongens tillit ble brutt. ¹⁸⁸ Dette kan henvise til Eske Billes tidligere forsvar av erkebiskopen og hans egen fredelig politiske linje. Det må ha vært tydelig for Eske Bille hva kongen ønsket og hva han selv måtte gjøre for å beholde kongens «sønnerlige gunst».

¹⁸⁶ DN XXII 309.

¹⁸⁷W. Møllerup og Fr. Meidell, *Bille-ættens historie*, København 1893: 632.

¹⁸⁸ Bisgaard 1988: 29.

Reformasjonen kom til Norge

Kristian III hadde nok lenge hatt planer om å fjerne erkebiskopen i Trondheim, men det var først etter statskuppet og reformasjonen i Danmark at kongen iverksatte sine planer. I første omgang var det Eske Bille som fikk i oppdrag å håndtere erkebiskopen i Trondheim. Kongen skrev til Eske Bille 1. september 1536 at han fryktet at erkebiskopen skulle føre fremmede krigsfolk inn i Norge. Derfor skulle kongen sende krigsfolk til Eske Bille som han skulle bruke over vinteren til å hindre erkebiskopen i å flykte. Eske Bille ble også bedt om å gjøre erkebiskopen skade på andre måter. En kunne nemlig ikke stole på Olav Engelbrektsson med mindre han gav fra seg Steinvikholm.¹⁸⁹ I et brev fra 30. november 1536 fikk Eske Bille ordre om å tinge allmue og len under kongen der det var mulig.¹⁹⁰ Senere på året, den 11. desember, skrev kongen til Eske Bille at han i enighet med det danske riksrådet skulle sende to skip med krigsfolk til Norge ledet av ridderen Truid Ulfstand og av Claus Bille. Eske Bille skulle klargjøre de andre kongelige skipene han hadde i Bergen slik at de kunne slutte seg til de ny styrkene som skulle komme. Det betydde at krigerne som allerede hadde kommet til Bergen tidligere på høsten, skulle legges under Truid Ulfstand og Claus Billes kommando.¹⁹¹

Eske Bille adlød i første omgang kongens ordre gitt i brevet fra 1. september og 30. november 1536. Han sendte derfor styrker nordover trolig allerede i januar for å tinge len under Bergenhus.¹⁹² Rundt 1. april 1537 rømte erkebiskopen fra Trondheim mens Steinvikholm ble overdratt til et tolvmannskollegium.¹⁹³ Vi vet ikke om noen motangrep fra erkebiskopen, men ifølge han selv skal Eske Billes krigsmenn ha fart fram på voldelig vis langs kysten.¹⁹⁴ Den 2. april 1537 fikk Eske Bille et påbud om å la skipene sine vente i Bergen til resten av styrkene kom fra Danmark.¹⁹⁵ Når han fikk dette brevet fra kongen vet vi ikke, men Eske Bille sendte en ny ekspedisjon nordover. Den skal ha seilt mer eller mindre direkte til Steinvikholm og styrkene var framme senest 24. april 1537. Her beleiret de festningen og da kongens menn ankom Steinvikholm i slutten av mai måned i 1537 hadde erkebiskopens menn kapitulert. I praksis var det Eske Bille som hadde planlagt og gjennomført striden mot Olav Engelbrektsson.¹⁹⁶

I perioden høsten 1536 og fram til sommeren 1537 viste Eske Bille seg som den

¹⁸⁹ DN XXII 328.

¹⁹⁰ DN XXII 342.

¹⁹¹ DN XXII 346, Hamre 1998: 775.

¹⁹² Hamre 1998: 785.

¹⁹³ Hamre 1998: 787.

¹⁹⁴ DN XXII 370.

¹⁹⁵ DN XXII 371.

¹⁹⁶ Hamre 1998: 783.

trofaste tjenestemannen han hadde vært under Fredrik I. Han gjennomførte oppgavene som kongen opprinnelig hadde gitt han. Til tross for at nye menn fikk hovedoppgaven med å gjennomføre angrepet mot Steinvikholm og mot erkebiskopen, fortsatte Eske Billes menn å herje nordover langs kysten og deretter mot Steinvikholm. Vi vet ikke hvordan Eske Bille reagerte på at han fikk en tilsynelatende underordnet rolle overfor Claus Bille og Truid Ulfstand. Eske Bille må på papiret ha vært den mest nærliggende lederen for operasjonen mot erkebiskopen. Han satt allerede på Bergenhus og hadde gode kunnskaper om Norge. Eske Bille har trolig lurt på hva som lå bak kongens avgjørelse. Lars Hamre mener at Eske Billes politiske linje lå bak kongens valg om å sende to andre adelsmenn til Norge. Det kunne bli problematisk å sende en mann som først og fremst snakket om fredelige midler og framhevet det norske riksrådets politiske betydning, til å gjennomføre det som var innholdet i Norgesparagrafen.¹⁹⁷ Som en del av Kristian III's håndfestning lovet han Danmarks rikes råd og adel at Norge skulle bli underlagt Danmarks krone til evig tid og ikke lenger være eller hete et kongerike for seg. Dette var et klart brudd på unionsavtalen fra 1450 hvor det ble erklært at Danmark og Norge var likestilte i unionen. Som dansk riksråd er det sannsynlig at Eske Bille var blitt informert om Norgesparagrafen selv om den ikke ble kunngjort i Norge eller i Danmark.¹⁹⁸

At Eske Bille ble satt til siden for Claus Bille¹⁹⁹ og Truid Ulfstand må ha sendt han visse signaler. Hadde ikke kongen full tiltro til Eske Bille? Eske Bille må ha forstått at det ikke lenger var mulig å fremme hans politiske linje i Norge. Kongen hadde på senhøsten 1536 makten i hele det danske riket og kunne konsentrere seg om å få det tilsvarende i Norge. Kongen var ikke interessert i en fredelig løsning. Det ble klart da han sendte tropper til landet, men det kom tydelig fram med kongens egne ord da han senere skrev til Eske Bille at han heller ville ha et øde land enn et ulydig land.²⁰⁰

Hvorfor hjalp Eske Bille kongen så aktivt med å fjerne erkebiskopen og innførelsen av reformasjonen i Norge? Hva Eske Bille kan ha tenkt rundt disse hendelsene kommer ikke tydelig fram i kildematerialet. Det kan derimot tenkes at det ikke kan ha vært en enkel avgjørelse av særlig to grunner.

For det første kan det ikke ha vært enkelt for Eske Bille å gå vekk fra sin politiske linje. Det vil si en fredelig løsning i Norge basert på en etablert statsrettslig praksis. Det var

¹⁹⁷ Hamre 1998: 776.

¹⁹⁸ Rian 1997:23.

¹⁹⁹ Claus Bille kom aldri til Norge. I hans sted kom Christoffer Ottesen Huitfeldt. Huitfeldt hadde vært sentral da den skånske adelen gikk over til Kristian III i 1534/35. Han skulle bli Steinvikholms nye høvedsmann.

²⁰⁰ DN XXII 383.

tydelig at dette var viktig for Eske Bille ettersom han holdt seg til denne linje fra han dro mot København i 1534 og fram til begynnelsen av 1537. Han refererte i flere brev til sin ære som ikke kunne tillate han å i første omgang hylle kongen og deretter holde slottsloven i kongens navn før det norske riksrådet var samstemt. Han arbeidet for en herredag med kongen og riksrådet hvor situasjonen kunne løses med pennen framfor sverdet. Denne politikken var nok også knyttet til hans egne økonomiske interesser i Norge. I 1537 hadde han fått til en samstemt hylling og overdragelse av slottsloven, men en fredelig løsning var ikke mulig.

For det andre var han en god katolikk og han hadde slektninger som satt høyt oppe i det katolske kirkehierarkiet. I 1536/37 måtte han aktivt bidra med å rive ned den katolske kirken i Norge. Dette gjorde han etter påbud fra en luthersk konge, en konge som hadde fengslet hans bror, biskop Ove Bille. I begynnelsen var Kristian III unnvikende når det gjaldt Ove Bille. Det er vanskelig å si hvor mye Eske Bille fikk vite om det som foregikk i Danmark, men noe visste han. Det kommer blant annet fram i brevet fra Kristian III til Eske Bille sendt 1. september 1536. På en innlagt seddel fortalte kongen at Eske Bille ikke skulle bry seg om ryktene angående kongens mellomværende med biskopene. Hvilke rykter Eske Bille skal ha hørt er det vanskelig å si, men trolig angikk det fengslingen etter statskuppet.²⁰¹ Den 30. november 1536 nevnte kongen nok en gang biskopene i et brev til Eske Bille. Denne gangen ble Ove Bille nevnt, men Eske Bille trengte ikke bekymre seg. Ove Bille skulle ikke få noen grunn til å klage på kongen. Implisitt mentes det nok så lenge biskopen føyde seg under kongens vilje.²⁰²

Eske Bille må ha vært bekymret for sin bror, for han slo seg ikke til ro med dette brevet fra kongen. I et brev fra den 2. april 1537 svarte kongen på Eske Billes bønn om å ta hensyn til de tjenester han og broren hadde ytet Danmarks rike og kongene. Kristian III rikket ikke fra sin opprinnelige politikk. Han nevnte den offisielle årsaken som var kommet fram på riksdagen i København høsten 1536: Biskopene og deres tilhengere hadde ført fordervelse over riket ved å ha utsatt kongevalget etter kong Fredrik Is død. Tidligere i brevet refererte kongen til Eske Billes overgivelse av slottsloven på Bergenhus slott til kongens hånd. Dette hadde ikke kongen tvilt på at han skulle gjøre og han ville være en kristen fyrste mot sin tro undersått. Ellers skulle Eske Bille fortsette å drive rekognosering før det endelige angrepet på Steinvikholm og erkebiskopen.²⁰³

Tjenesteforholdet til Kristian III var i denne perioden kontrastfylt. På den ene siden

²⁰¹ DN XXII 328.

²⁰² DN XXII 343.

²⁰³ DN XXII 371.

hadde Eske Bille vært en tro tjener mot sin rette herre og konge som til gjengjeld skulle være en kristen fyrste for en tro tjener. Samtidig viser brevet fra 2. april 1537 det som tydelig var en fortvilet og konfliktfylt Eske Bille som fryktet for sin bror. Han henviste til både brorens tro tjeneste gjennom mange år og hans egen. Kongen nektet derimot å høre på dette og refererte til både biskopene og deres tilhengere som hadde utsatt kongevalget. På sett og vis hadde Eske Bille selv vært en tilhenger av dette valget og han har kanskje følt seg truffet av kongens formulering. Denne kontrasten understreker at tjenesteforholdet var det Bisgaard kaller en nådesak. Eske Bille var her helt underlagt kongens vilje og det var uvisst for Eske Bille når og om han ville få belønning for sin tjeneste i Norge.²⁰⁴

Lars Hamre skriver at det var Eske Billes medfødte og velutviklede lojalitet til kongemakten som lå bak hans valg i 1536/37.²⁰⁵ Her er det grunn til å være skeptisk. Hamre skaper et for harmonisk bilde av Eske Bille som en adelsmann. Å påpeke at en medfødt lojalitet lå bak hans valg blir deterministisk, det tegner et bilde av en viljeløs historisk aktør og det underminerer det konfliktfylte ved situasjonen. På overflaten var Eske Bille en trofast og kongeloyal adelsmann som utførte kongens ordre. Han gikk så langt som å gjennomføre angrepet mot erkebiskopen selv om kongen skrev at han skulle vente. Han godtok den underordnete rollen han fikk, men tok i praksis ledelsen av operasjonen mot erkebiskopen og Steinvikholm og demonstrerte for kongen sin lojalitet og trygget dermed karrieren for framtiden. I realiteten var Eske Bille i en presset situasjon hvor familien hans var fengslet og i tillegg lå hans største økonomiske interesser utsatt til i Danmark. Eske Bille måtte bevise at hans tjenestelojalitet fullt og helt lå hos Kristian III. Eske Bille ønsket å dra tilbake til Danmark og hvilken framtid som ventet han der med en ny konge var nok usikkert. Hvis ikke han hadde fulgt kongens vilje, kunne det gå utover hans egne interesser. Det at Eske Bille gikk hardt fram mot erkebiskopen kan forklares med at han ikke kunne la kongens utsendte menn få æren for striden mot Olav Engelbrektsson. Han mente nok også at det var bedre for Norges rike om han selv håndterte situasjonen. Hvis Eske Bille hadde hatt en medfødt kongeloyalitet hadde han hyllet kongen og gitt han slottsloven i 1535, slik de andre danske høvedsmennene hadde gjort.

4.5 Sammenfattende diskusjon

Året 1537 markerte slutten på en maktkamp som hadde funnet sted i Norge mellom riksrådet og de oldenborgske kongene. Denne maktkampen var bakgrunnen for at Eske Bille i det hele

²⁰⁴ Bisgaard 1988: 35.

²⁰⁵ Hamre 1998: 784.

tatt var blitt plassert på Bergenhus slott. Fredrik I hadde siden 1527 ført en politikk hvor han forsøkte å få en økt kontroll over Norge med å plassere kongeløiale menn på Norges slottslin. Etter at Eske Bille slapp fri fra fangenskapet i Lübeck, hadde han stilt seg i midten av denne konflikten og forsøkte å forene partene. Under tidligere interregnum på 1500- tallet hadde trolig dette fungert, men denne gangen skulle det norske riksrådet og erkebiskopen fjernes for godt. En kan gjerne si at Eske Bille var en konservativ adelsmann. Han gjorde det han mente var riktig etter en senmiddelalders statsforståelse. Samtidig kan en si at valgene hans i 1535-36 var forankret i en standsmessig forståelse. I brevene han sendte til kongen og det danske riksrådet la han vekt på sin egen ære og sitt ettermæle. Dette peker på et ideal, en norm for samfunnets verdslige elite. Claus Billes valg med gå bak ryggen på det norske riksrådet, viser at det var langt fra alle som fulgte denne normen. Eske Bille gjorde derimot dette.

Handlingene til Eske Bille etter fangenskapet hos erkebiskopen i Trondheim og striden han ledet mot erkebiskopen, viser oss at han ikke var en idealist uten en forståelse for hvordan realiteten utspilte seg. Han forsto at han måtte føye seg under kongens vilje for å overleve i tiden. Kristian III hadde vist hva han gjorde med sine motstandere og han viste Eske Bille ingen nåde da det kom til hans bror, biskop Ove Bille. Derfor brøt Eske Bille med sin egen politiske linje om en fredelig løsning i Norge. Han satt også til side sin tro, noe vi kan tenke oss ikke kan ha vært et enkelt valg for en så «katolsktroende» mann som Eske Bille skal ha vært. Brevene kongen skrev til Eske Bille viser oss at kongen hadde tiltro til Eske Billes lojalitet, men det lå også innebygde trusler i brevene. På en annen side har nok Eske Billes tilsidesettelse i det endelige oppgjøret mot erkebiskopen gjort han usikker på sin posisjon hos Kristian III. Hans tydelige brudd med erkebiskopen som han hadde forsvart, hans egen katolske tro samt hans fredelige politikk gir oss inntrykket av at Eske Bille måtte bevise sin lojalitet en gang for alle. Å legge så stor vekt på hans nesten automatiske kongeløjalitet, som Lars Hamre tilskriver Eske Bille, er overdrevet. Eske Billes valg avslører en adelsmann som forsøkte å manøvrere så godt han kunne mellom sine egne interesser, hans egen oppfatning av hva som var statsrettslig korrekt, en ærefull framferd og en lojal tjeneste til en konge som han trolig i utgangspunktet ikke hadde ønsket på tronen i Danmark og Norge.

Kapittel 5 - Eske Bille etter 1537- en epilog

I dette kapitlet skal vi se på hva som skjedde med Eske Bille etter omveltningene i Danmark og Norge. Vi vil da få et innblikk i hvordan tjenesteforholdet til Kristian III utartet seg og i hvordan Eske Bille sine siste år i Norge kan ha påvirket hans resterende tjeneste.

I juni 1537 hadde Eske Bille utført sine siste oppgaver i Norge og ble kalt tilbake til Danmark av kongen. Kristian III takket Eske Bille for å ha inntatt Steinvikholm og skapt fred til «Nordlandenne». Kongen takket også for Eske Billes villige troskap «(...) oc wille wij thet met alt gunst och nade met eder bekende och foskyldte.»²⁰⁶ Kongen gav ikke uttrykk for misnøye med at Eske Bille ikke hadde ventet til Truid Ulfstand og Christoffer Huitfeldt ankom Bergen. Eske Bille kunne nyte kongens fulle gunst og nåde. Bergenhus slott ble i midlertidig overlatt til den danske lavadelsmannen Jens Splid. I begynnelsen av juli kunne Eske Bille og Sofie Krummedike sette sine ben på den danske flåten og seile mot Danmark hvor nye oppgaver ventet på han.²⁰⁷ Kort tid etter hjemkomst til gården Vallen i Halland, ble Eske Bille innkalt til Kristian IIIs kroning i København. Det var vanlig at konger slo nye riddere under sin kroning og i august 1537 var Eske Bille utvalgt til å bli ridder i en alder av nærmere 60 år.²⁰⁸ Ridderkåringen demonstrerer at Eske Bille hadde en høy stjerne hos kongen. At Eske Bille i utgangspunktet ikke ville hylle kongen og holde slottsloven til han, så ikke ut til å spille noen rolle. Eske Bille hadde til syvende og sist hjulpet kongen med å gjennomføre maktovertakelsen og innførelsen av reformasjonen i Norge. For det fikk han sin belønning og han ble en av rikets fremste adelsmenn.

Eske Bille fulgte stadig med kongen på reiser både innenlands og utenlands. Han ble også en hyppig brukt diplomat i sin tid og ble sendt med politiske verv til utenlandske hoff. Eske Bille deltok i forhandlinger med Frankrike både i 1538 og 1541. I 1541 ledet han den danske forhandlingsdelegasjonen som inngikk en defensiv allianse med den franske kongen og i 1540 hadde han vært i Nederland for å avslutte våpenfreden med keiser Karl V.²⁰⁹ Disse oppdragene viste at kongen hadde tiltro til Eske Bille og at han vurderte hans evner høyt.

Eske Bille fikk også nye embeter i Danmark. I 1539 ble han stattholder på København slott og spilte dermed en sentral rolle under kongens hyppige fravær. I 1547 ble han utnevnt til stattholder over Sjælland. En del av nyordningene med Danmarks regjering etter 1536, var at kongen alltid skulle ha en kansler, en rikshovmester og en marsk. Det var alltid en riksråd

²⁰⁶ DN III 1147.

²⁰⁷ Wahl 1927: 265.

²⁰⁸ Ibid: 266.

²⁰⁹ Ibid: 266.

som skulle inneha disse embetene. Rikshovmesteren hadde det høyest rangerte embetet og i 1547 ble Eske Bille tildelt dette embetet. Han beholdt embetet fram til sin død.²¹⁰

Sofie Krummedike døde allerede i 1539 mens Eske Bille døde først 11. februar 1552. Dødsårsaken skal trolig ha vært pest. Han beholdt sin gamle katolske tro helt fram til dødsleiet hvor han da gikk over til protestantismen.²¹¹ Med andre ord var striden mot erkebiskopen og innføringen av reformasjonen i Norge først og fremst politisk motivert. Han beholdt sin personlige tro. Det ble til og med påpekt i hans liktale at Eske Bille verken lett eller umiddelbart endret religion.²¹²

I Eske Billes begravelse holdt Peder Palladius en liktale. Peder Palladius hadde studert teologi i Wittenberg mellom 1531 og 1537. Han ble Sjællands første lutherske biskop og hadde dermed det høyeste kirkelige embetet i riket. Det var han som fikk hovedansvaret for å gjennomføre reformasjonen og som førte den danske befolkningen over i den lutherske tro.²¹³ I liktalen ble det talt om Eske Billes virke som embetsmann og hvem han var som person. En liktale skulle handle om den avdødes liv, men den hadde også en funksjon. Liktalen skulle fremme samfunnets normer og inspirere lytterne. Det er derfor klart at konflikter og brudd ble nedtonet. Det er glansbildene vi står igjen med.²¹⁴ Det er ikke til å legge skjul på at Eske Billes liktale beskrev en svært vellykket adelsmann. Det ble sagt at han hadde vektige verv helt fram til hans alderdom og under flere konger, verv han utførte på beste vis. I sin tid under Kristian III hadde han hatt flere utenlandske oppdrag og han vendte alltid tilbake med hell og stor ære for riket. Som rikshovmester ble Eske Bille skildret som kongens høyre hånd, ja sannelig et lys for den danske staten. Han var den høyeste magistraten etter rikets konge. Eske Bille ble med andre ord skildret som en dyktig embetsmann som utførte sine oppdrag på en god måte.²¹⁵

Palladius skrev også at Eske Bille var en mann av store råd og at han var svært ivrig for folkets fred.²¹⁶ Det danske riksrådet etter reformasjonen var sjeldent interessert i å føre Danmark ut i krig. Det bør derfor ikke legges for stor vekt på Palladius fredsuttalelse om Eske Bille. Det er likevel vanskelig å ikke legge merke til bruken av ordene «svært ivrig». Vi har sett at Eske Bille var opptatt av en fredelig løsning i Norge. Med liktalens understreking av

²¹⁰Rian 1997: 57.

²¹¹Wahl 1927: 266.

²¹² *Ny kirkehistoriske samlinger*, bind 1, København 1857: 686-688. Oversatt til norsk fra latin.

²¹³ Martin Schwarz Lautsen «Peder Palladius», i C. Bach- Nielsen, J. M. Jensen, J. Velleb og Peter Zeeberg (red.), *Danmark og renæssancen 1500-1650*, Gylding 2006:147.

²¹⁴ Sebastian Olden-Jørgensen 2016: 16-17.

²¹⁵ *Ny kirkehistoriske samlinger*, bind 1: 686-688.

²¹⁶ *Ibid*: 686-688.

hans iver etter å opprettholde fred, kan det tegnes et bilde av en adelsmann som først og fremst ønsket å opprettholde status quo, en konservativ mann.

Til tross for at en liktale viser et glansbilde er det tydelig at Eske Bille, ved sin død, hadde nådd høyt i det politiske makthierarkiet. Han stod i høy gunst hos kongen og hans ferdigheter og evner ble tydelig høyt vurdert. Etter reformasjonen ble det danske riksrådet en innsnevret gruppe som fungerte som kongens indre sirkel. Antallet riksråder var blitt redusert fra ca. 50 medlemmer under Fredrik I til ca. 20 medlemmer under Kristian III og de kom fra et fåtall av adelslekter. Det er derimot viktig å ikke overdrive riksrådets innflytelse. Hele rådet var ikke samlet mer enn to ganger i året. Resten av året styrte kongen uten medvirkning. Kristian III hadde også en tendens til å rådføre seg med grupper av rådet eller med enkeltpersoner.²¹⁷ Det er ikke utenkelig at Eske Bille var blant dem kongen ofte rådførte seg med og da ikke utelukkende i norske saker. Som riksråd ble Eske Bille en del av denne innerste politiske krets som samarbeidet med kongen. Eske Bille ble en mye brukt embetsmann og hans politiske karriere og status gikk bare i en positiv retning etter hans år i Norge. Blant de personer fra Bille-ætten som hadde stor innflytelse i 1533, var det få igjen som hadde posisjon av høy rang etter 1537. Eske Bille stod fram som unntaket.²¹⁸ Vi kan trygt si at Eske Billes tid i Norge ble det viktige steget for en videre karriere slik han hadde håpet da han valgte å ta imot tilbudet om Bergenhus slott.

²¹⁷ Rian 1997: 55-56.

²¹⁸ Steinar Supphellen, *Frå Vincents Lunge til Christoffer Valkendorf. Om lensmenn på Bergenhus, deira maktgrunnlag og funksjoner i tida kring reformasjonen*, 1966: 45.

Kapittel 6- Avslutning

Denne oppgaven har hatt som siktemål å analysere om Eske Bille var en kongelojal tjenestemann forut for sin tid. I en tid hvor de oldenborgerske kongene forsøkte å øke kontrollen over Norge, ble Eske Bille plassert på Bergenhus for å sikre slottet og det nordafjelske Norge for kongemakten. Jeg har undersøkt Eske Bille som en sentral aktør for å forstå hans rolle i denne maktkampen. En adelsmann hadde flere interesser å manøvrere mellom. Han hadde sine økonomiske interesser, et tjenesteforhold og interesser knyttet til sin stand som da inkluderte et personlig æresideal. I tillegg hadde en adelsmann familie og slekt som han måtte ta hensyn til. Spørsmålet har da vært om Eske Billes lojalitet til kongemakten har vært ledende i hans virke som høvedsmann på Bergenhus slott fra 1529 til 1537. Ved å analysere brev i Eske Billes privatarkiv og andre utvalgte brev, har jeg villet vise at Eske Billes valg og handlinger ikke utelukkende var styrt av lojalitet til kongemakten og heller ikke har kongeloyaliteten vært styrende i alle avgjørende situasjoner.

Eske Bille kom fra en opprinnelig lavadelsslekt som gjennom senmiddelalderen steg i status gjennom ekteskap og lojal kongstjeneste. Dette var en slektstradisjon som Eske Bille var en del av og som han selv fulgte. I 1528 hadde han allerede viste seg som en pålitelig og lojal tjenestemann og han hadde giftet seg med datteren til en av de mektigste adelsmennene i Danmark og Norge, Henrik Krummedike. Han fylte kongens kriterier for den neste høvedsmannen på Bergenhus: Han var en lojal tjenestemann, han hadde autoritet gjennom sin slektstilhørighet og stilling som dansk riksråd. I tillegg gav hans ekteskap med Sofie Krummedike interesse av å opprettholde unionen.

Var Eske Billes avgjørelse om å ta stillingen som høvedsmann på Bergenhus styrt av et tjenesteideal om å være lojal mot kongen? Det var flere hensyn Eske Bille tok i beslutningen om å akseptere kongens tilbud. Et tjenesteideal om å være en lydige, tro og lojal tjenestemann for kongen var et ideal i senmiddelalderen og det lå nok til grunn for avgjørelsen, men det var klart andre hensyn som spilte en like stor rolle. Han tok hensyn til familiens ønsker og rådgøring om å ta lenet. Både svigermoren, Anne Rud og svigerfaren Henrik Krummedike var enige ettersom de så på embetet som en mulighet for å fremme familiens interesser i Norge og det var samtidig et inntektsbringende len. Samtidig kunne embetet i Norge fungere som et karrieresteg for Eske Bille. Høvedsmannsposten i Bergen gav et unikt rom for Eske Bille til å få kongens gunst og dermed oppnå både bedre embeter og len i framtiden. Utgangspunktet for avgjørelsen var dermed ikke styrt først og fremst av kongeloyalitet.

Under Fredrik I fungerte Eske Bille som en arbeidsom slottsherre og en lojal embetsmann som holdt slottet til kongen. Han ble værende på slottet selv om andre interesser i Danmark krevde hans oppmerksomhet og brevene viser at Eske Bille hadde et nært og fortrolig tjenesteforhold til kongen. Undersøkelsen min viser derimot at Eske Bille gjorde det han kunne for å balansere mellom tjenesten og sine egne interesser. Ser en mellom linjene, oppdager en at valgene han tok også var motivert ut i fra personlige interesser og muligheten for fremme sin posisjon hos kongen. Denne gunsten hos kongen var noe Eske Bille kunne få belønning for i framtiden i form av hjelp til å håndtere sine egne og familiens problemer. Under gjenerobningsforsøket til Kristian II var det like mange egeninteresser som stanset han fra å hylle sin gamle konge som lojalitet til Fredrik I. Det er i denne perioden det blir tydelig at Eske Billes valg også sprang ut fra et ideal om å framtre med æren i behold. For adelen var det viktig å ikke miste ansikt ved å miste ære. Det å opprettholde ens ære var knyttet til høy status og hvilket rykte de hadde som adelsmenn. For Eske Billes del var det viktig ikke å framtre uærlig, men med åpne kort. Eske Bille hadde fått Bergenhus av Fredrik I og det ville være uærlig og lite gunstig for hans ettermæle og videre karriere hvis han gav det fra seg.

Eske Billes siste periode som høvedsmann på Bergenhus ble en turbulent periode i dansk-norsk historie. Den endte med en ny og luthersk konge på tronen i både Danmark og Norge samt en reformasjon av den katolske kirken og Norges underordning. Denne utviklingen og måten den utspilte seg, var ikke noe Eske Bille ønsket. Det er i årene 1533-1537 at Eske Billes tjenesteideal kommer tydeligst fram. Undersøkelsen min underbygger ikke at Eske Billes valg og handlinger under borgerkrigen og reformasjonen var resultat av en medfødt kongeloyalitet. Eske Bille var bundet av et æresideal som var tilknyttet datidens statsrettslige normer og en respekt for det norske rikets politiske interesser. Hans «subjektiverte» oppfatning av hva som kunne svekke hans ære, var å bryte disse politiske normene. I tillegg hadde private økonomiske interesser en innvirkning på hans avgjørelser. Det var dette som styrte Eske Bille da han kom tilbake fra fangenskapet i Lübeck. Å motarbeide kongens interesser i Norge var ikke noe handlingsrommet til Eske Bille tillot, men kongens kontroll over Norge burde skje på premisser som Eske Bille mente var korrekt. Eske Bille gikk heller ikke vekk fra sin tro i 1537 da han spilte en sentral rolle med å fjerne erkebiskopen og den katolske kirken i Norge. Da Eske Bille innså at hans politikk i Norge ikke ville bli førende, måtte han bevise en gang for alle at han var lojal mot kong Kristian III for å sikre sine egne interesser og framtid.

Målet med oppgaven var å undersøke om Eske Bille representerte et tjenesteideal preget av en sterkere kongeloyal tjeneste enn vanlig i samtiden. Var Eske Bille en

tjenestemann forut for sin tid i den forstand at tjenesten til kongemakten stod i sentrum? Min undersøkelse har vist at Eske Bille hadde et tjenesteideal som bar preg av kongeloyalitet, men at han var en langt mer komplisert aktør enn hvordan han ofte har vært framstilt og hvilken rolle han spilte i tiden før reformasjonen. Eske Bille var en konservativ adelsmann. Hans tjenesteideal lå nærmere den riksrådskonstitusjonalistiske normen fra senmiddelalderen enn den hørte til framtiden med en sterkere og mer dominerende kongemakt. Sammenlignet med samtidige adelsmenn som Claus Bille, Mogens Gyldenstjerne og Erik Gyldenstjerne framstår Eske Bille som annerledes. For han var det viktigere å følge de eksisterende og tradisjonelle statsrettslige normene og dermed et adelige æresideal enn å være kongeloyal til enhver pris.

Eske Bille var først og fremst et menneske. Undersøkelsen viser oss en mann som ble formet av sine omgivelser i Norge og som endret meninger. Eske Bille var ikke den samme personen i 1530 da han uttalte seg om hvem som burde få Bergenhus, som da han fremmet det norske riksrådets interesser i 1535/36. I første omgang møtte vi en adelsmann som først og fremst ville sikre unionen mellom de to rikene og dermed under den danske kongemakten. I 1535 møter vi en mann som først og fremst ville fremme det norske riksrådets interesser og den katolske kirken i landet innenfor en dansk-norsk union. Etter nærmere åtte år som høvedsmann i da Norges største by og omgang med flere nordmenn, ser Eske Bille ut til å ha fått en mer positiv innstilling til Norge og norske interesser.

Til syvende og sist viser undersøkelsen hvordan en dansk adelsmann kunne lykkes i politikken i første halvdel av 1500-tallet. Han klatret i rang etter den fullførte tjenesten i Norge og ble Bille-ættens fremste medlem i tiden etter reformasjonen. Eske Billes liktale viser at han var høyt verdsatt i samtiden, men den løfter ikke fram interessekonfliktene mellom Eske og kongen. Forskningen har fokusert for lite på konfliktene som preget Eske Billes liv og virke. Eske Billes valg og handlinger viser at han ikke var en tjenestemann forut for sin tid, men et produkt av senmiddelalderens normer og idealer.

Referanseliste

Kilder :

DN = *Diplomatarium Norvegicum* I-XXIII Christiania/Oslo 1847-2011

Monumenta Historiæ Danicæ, Bind 1, København 1870

Ny Kirkehistoriske samlinger, Bind 1, København 1857

Litteratur:

Albrechtsen, Esben: «Fællesskabet bliver til 1380-1536», i, *Danmark-Norge 1380-1814, bind 1*, København 1997

Andersen, Niels Knud: «Den danske kirkes historie under kongerne Christiern I og Hans 1448-1513», i Niels Knud Andersen og P.G. Lindhardt (red.), *Den danske kirkes historie*, bind 3, København 1965: 9-105

Benedictow, Ole Jørgen: "Hartvig og Henrik Krummedikes rolle i den dans-norske unionens politiske system. Nyepolitiske perspektiver på veien fra Norges Nedgang til Norges undergang", i P. Ingesman og J.V. Jensen (red.), *Riget, Magten og Æren. Den Danske Adel 1350-1660*, Aarhus 2001: 179-191

- «Fra Rike til provins 1448-1536», i , Knut Mykland (red.), *Norges historie bind 5*, Oslo 1987

- *Hartvig Krummedikes jordegods. En studie i en senmiddelaldersk adelsøkonomi*, Oslo 1970

Bisgaard, Lars: *Tjenesteideal og fromhetsideal. Studier i adelens tænkemåde i dansk senmiddelalder*, Århus 1988

Bjørn, Hans: «...Ganske venligen tilskrevet i egen hånd». Studier i den danske adels «skrivekløe» i renæssancen», i Per Ingesman og Jens Villiam Jensen (red.), *Riget, magten og æren. Den danske adel 1350-1660*, Århus 2001: 334-369

Bøgh, Anders: "Kongen og hans magt", i P.Ingesman, U. Kjær, P.K madsen og J.Vellev (red.), *Middelalderens Danmark*, København 1999: 64-82

Clark, Samuel: *State and Status. The Rise of the State and Aristocratic Power in Western Europe*, Quebec 1995

Dewald, Jonathan: *The European Nobility 1400-1800*, Cambridge 1996

Hamre, Lars: *Norsk Politisk historie 1513-1537*, Oslo 1998

Hervik, Frode: *Nordisk politikk og europeiske ideer. En analyse av nordiske forfatningsdokumenter 1282-1449*, Bergen 2012

Jespersen, Leon: *Court and Nobility in Early Modern Denmark*, Scandinavian Journal of History, 27:3, 2002: 129-142

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikkje kva den en gang var. En innføring i historiefaget*, Oslo 2010

Lahtinen, Anu: *Anpassing, förhandling, motstand. Kvinnliga aktörer i släkten Fleming 1470-1620*, Stockholm 2009

Lautsen, Martin Schwarz: «Peder Palladius», i C. Bach- Nielsen, J. M. Jensen, J. Vellev og Peter Zeeberg (red.), *Danmark og renæssancen 1500-1650*, Gylling 2006: 146-154

Mollerup, W og Meidell, Fr: *Bille-ættens historie*, København 1893

Moseng, Ole Georg, Opsahl, Erik, Pettersen, Gunnar I. og Sandmo, Erling: *Norsk historie 750-1537*, bind 1, Oslo 2011

-*Norsk historie 1537-1814*, bind 2, Oslo 2003

Olden-Jørgensen, Sebastian: *Herluf Trolle. Adelsmand, kriger og skolestifter*, København 2016

Opsahl, Erik: *"...som jeg tusind fold indfødter war". Norsk innvarndringshistorie ca.900-1537*, Tromsø 2007

Porskrog R., Carsten og Madsen, Lennart S.: "Herremænd og borge", i P.Ingesman, U. Kjær, P.K Madsen og J.Vellev (red.), *Middelalderens Danmark*, København 1999: 82-100

Rian, Øystein: *Aschehougs Norgeshistorie. Den nye begynnelsen 1520-1600*, bind 5, Oslo: 1995

- "Den aristokratiske fyrstestaten 1536-1648», i, *Danmark-Norge. 1380- 1814, bind 2*, København 1997

- «Olav Engelbrektssons kamp for det norske systemet. Det viktigste og mest interessante nederlag i norgeshistorien», i Steinar Supphellen (red.), *Nytt søkelys på Olav Engelbrektsson*, nr. 2 i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Trondheim 2004

Sandmo, Erling: *Voldssamfunnets undergang. Om disiplineringen av Norge på 1600-tallet*, Oslo 1999

Seip, Karen Arup: *Mogens Gyldenstjerne- en monografisk studie i adelens forestillinger om status og karrieremobilitet på 1500-tallet*, Oslo 1996

Supphellen, Steinar: *Frå Vincents Lunge til Christoffer Valkendorf. Om lensmenn på Bergenhus, deira maktgrunnlag og funksjoner i tida kring reformasjonen*, 1966

Wahl, J.O: «Esge Bilde. Lensherre paa Bergenhus 1529-37», i , *Bergens historiske forenings skrifter nr.33*, 1927:211-266

Wittendorff, Alex: "På Guds og Herskabs nåde 1500-1600", i O.Olsen (red.), *Danmarkshistorie, bind 7*, København 1989

Nettkilder:

Bagge, Povl: «Den Store Danske, Erik Gyldenstjerne»,
<[http://denstoredanske.dk/Dansk Biografisk Leksikon/Samfund, jura og politik/Myndigheder og politisk styre/Lensmand/Erik Gyldenstjerne](http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Lensmand/Erik_Gyldenstjerne)>, 2011, lest 5.mai 2016

Bruun, Henry og Jexlev, Thelma: «Den Store Danske, Peder Lykke»,
<[http://denstoredanske.dk/Dansk Biografisk Leksikon/Kirke og tro/%C3%86rkebiskop/Peder Lykke](http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Kirke_og_tro/%C3%86rkebiskop/Peder_Lykke)>, 2011, lest 11.april 2016

Dybdahl, Audun: «Norsk Biografisk Leksikon, Christoffer Trondsson Rustung»,<[https://nbl.sn.no/Christoffer Trondsson Rustung](https://nbl.sn.no/Christoffer_Trondsson_Rustung)> u.å., lest 7.mai 2016

«Ordbog over det danske sprog. Historisk ordbog 1700-1950, Fetalje»,
<<http://ordnet.dk/ods/ordbog?query=Fetalje>>, fra den trykte ODS' bind 4 utgitt 1922, lest 5.april 2016

Utdanningsforbundet: *Læreplan i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram*, 2009, < <http://www.udir.no/kl06/his1-02/Hele/>>, lest 13.april 2016

Venge, Mikael og Friis, Astrid: «Den Store Danske, Claus Bille»,
<http://denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Samfund,_jura_og_politik/Myndigheder_og_politisk_styre/Rigsr%C3%A5d/Claus_Bille>, 2011, lest 5. mai 2016

Wærdahl, Randi Bjørshol: *Why Did Ingerd Ottedotter Let Go of Her Crown Fiefs in 1529? King Frederik I and Female Fief Holders in Norway*, Glossa.fi , Mirator vol. 14 (2) 2013, <http://www.glossa.fi/mirator/index_fi.html>, lest 30.mars 2016